

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 11, листопад 2013

Свідоцтво про реєстрацію
Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук
М. С. Вашуленко, д-р пед. наук
С. А. Гальченко, канд. філол. наук
Н. Б. Голуб, д-р пед. наук
А. В. Градовський, д-р пед. наук
А. Б. Гуляк, д-р філол. наук
С. О. Жила, д-р пед. наук
В. О. Зайчук, канд. пед. наук
А. Й. Капська, д-р пед. наук
Л. І. Мацько, д-р філол. наук
В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук
С. П. Паламар, канд. пед. наук
В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук
П. І. Розвозчик, заслужений учитель України
Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук
А. Л. Ситченко, д-р пед. наук
О. В. Слоньовська, канд. філол. наук
В. І. Шуляр, канд. пед. наук,
заслужений учитель України
Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України
від 14.04.2010 р. №1-05/3
науково-методичний часопис
«Українська література
в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 9 від 21 жовтня 2013 р.

**За підтримки видавництва
«Антросвіт»**



481—37—70



**04053, Київ-53,
вул. Артема, 52-Д
Редакція журналу**

**«Українська література
в загальноосвітній школі»**



E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Портрети вчених-методистів України

До ювілею професора Г. Л. Токмань

- Кущевол О.** Два крила наукової творчості
професора Ганни Токмань. 2
Ткачук М., Романюк О. Вітаємо з ювілеєм! 6

Конкурс «І шоб його духом запліднити українську ниву»

- Іванишин П.** Тарас Шевченко як письменник-націотворець:
герменевтичні аспекти. 8

Фахові проблеми

- Бондаренко Ю.** Шкільний аналіз образів-персонажів
у зв'язках із хронотопною структурою літературного твору. 13
Овдійчук Л. Вивчення життєпису письменника
на уроках літератури (естетичний аспект). 17

Літературознавство і школа

- Буряк О.** Жанрово-стильові особливості художніх автопортретів
Б.-І. Антонича, Ю. Тарнавського, І. Жиленко. 21
Усманова О. «Ми всі час від часу повинні дихати сивим вітром...»
Публіцистична творчість Р. Федоріва. 24

Творчий портрет учителів м. Новограда-Волинського

- Фасоля А.** П'ять років поступу.
(Штрихи до колективного портрета). 27
Остаповець Т. Гуманістичний пафос новели
«Гер переможений» Л. Пономаренко. 29
Калюжнікова А. Краса і незнищенність людської душі
в оповіданні «Маленький горбань» С. Черкасенка. 30
Савченко А. Незвичайні пригоди звичайних школярів.
Урок за повістю «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. 32
Бойко О. Вивчаємо повість «Блакитна дитина» А. Дімарова. 34
Букша Т. Материнська любов і синівська вдячність
у «Пісні про рушник» А. Малишка. 37
Шилова О. Героїзм та мужність українських козаків
у творі «Іван Підкова» Т. Шевченка. 39

Поетична сторінка

- Вірші **Ірини Небеленчук**. 41

Заочний круглий стіл

«Компетентнісний підхід в літературній освіті»

- Паламар С.** Формування читацьких компетенцій
на уроках української літератури в 5 класі. 43

Родоцентрична педагогіка

- Голубченко В.** Пошуки необхідно продовжити. 46

Хроніка подій

- VI Довженківські читання «Олександр Довженко
і українська культура: історія, традиції, сучасність». 47

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 13-69
Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»
м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2013



Два крила наукової творчості професора Ганни Токмань

Ольга Куцевол,

доктор педагогічних наук, професор
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Життєві надбання кожного з нас вимірюються не стільки в горизонтальній площині – числом прожитих років, скільки в координатах вертикальних – інтелектуальних, духовних. Цю думку обстоював один з найавторитетніших представників Київської філософської школи професор Сергій Кримський, а увиразнив її поет Микола Луків в афористичних рядках: «Витри піт солоний із чола / І трудись, забувши про утому, / Бо людина ціниться по тому, / Чи вона зробила, що могла».

Сьогоднішня ювілярка – доктор педагогічних наук, професор Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди Ганна Леонідівна Токмань у літопотоці прожитого зуміла зробити чимало, змогла досягти значних висот. Потужна подвижницька праця піднесла її на науковій орбіті вибудовування концептуальних засад сучасної методики навчання української літератури та розширення горизонтів вітчизняного літературознавства.

Ганна Леонідівна Токмань (9.11.1953, Вітебськ, нині Білорусь) походить з родини інтелігентів: батько – Леонід Андрійович Кузьменко — був архітектором, мати – Вікторія Антонівна — лікарем-мікробіологом. Міцна генетична спорідненість з рідним краєм кликала Кузьменків на батьківщину, тому батько погодився на пропозицію обійняти посаду головного архітектора Херсона. На жаль, невдовзі після переїзду Леонід Андрійович помер, був ще зовсім молодим (40 років).

Ганнуса зростала в російськомовному середовищі в Білорусі, а згодом на Півдні України: російською спілкувалися в родині, дитячому садку й школі. Уже будучи авторитетним професором, Г. Токмань з щирою вдячністю й повагою згадує своїх наставників із Запорізької середньої школи № 5, які формували її як українсько-центровану особистість. Найтепліші слова про Клавдію Олексіївну Кириченко — класного керівника й улюблену вчительку, яка пішла з життя цього року. Вона була інтелігентним, розумним, творчим педагогом, а її чоловік — знаною в Запоріжжі людиною, істориком, культурологом. У домі Кириченків зупинялись О. Гончар, В. Яворівський, М. Вінграновський, коли



приїздили до Запоріжжя. Клавдія Олексіївна розширювала літературні обрії своїх учнів, організовуючи зустрічі з письменниками.

1971 р. Ганна Леонідівна закінчила із Золотою медаллю школу й пішла на український філфак Запорізького державного педагогічного інституту (нині – національний університет), як зізнається, з почуття спротиву, бо вже в старших класах відчула несправедливість становища й загрозу українській мові. А ще вибір майбутньої професії було зроблено під впливом мами, яка прекрасно співала українські пісні, легко переходила на українську, була демократичною й волелюбною особистістю. Свій незабутній слід зали-

шили й щорічні поїздки на малу батьківщину неньки – до Переяслава, де звучала рідна мова. З пароплава під час зупинки в Каневі всією родиною завжди ходили на могилу Шевченка. І, напевне, найбільший вплив мали книжки, над усе любила читати, читала й думала.

Згадуючи студентське життя, Ганна Леонідівна розповідає про такий парадоксальний факт: абітурієнткою українського відділення філфаку вона складала всі іспити російською, (звісно, окрім фахового екзамену – з української мови і літератури), бо на той час не зовсім досконало володіла рідним словом. У ході навчання вольовим зусиллям примусила себе розмовляти й думати українською, була рада, коли вперше наснився сон українською. З високою повагою проф. Г. Токмань називає імена прекрасних викладачів своєї альма-матер, котрі відіграли значну роль у її професійному становленні: С. Самійленко, Ю. Чабаненко, О. Волох, Н. Миронюк, Н. Семиряк та ін.

У роки студентства були й непрості моменти конфліктів, пов'язаних з КДБ. Навчалась на «відмінно», писала всі наукові роботи про улюбленого І. Драча, проте їй раптом змінили тему дипломної, заборонивши досліджувати творчість цього поета-шістдесятника. Ганна Леонідівна зізнається, що тоді розчарувалась у науці й до аспірантури вступати не стала, про що не жалкує, бо їй не соромно за жодний написаний рядок.

1975 р. Г. Токмань з відзнакою закінчила університет і впродовж 19 років працювала вчителем української мови і літератури середньої школи № 16 м. Бердянська Запорізької обл. Педагогічна робота стала невід'ємною частиною її буття, оскільки Ганна Леонідівна чітко усвідомлювала особливе призначення українського словесника в середовищі зрусифікованого Півдня України, де частотними були нічим не обґрунтовані заяви батьків звільнити їхніх чад від вивчення української мови і літератури. Охоронну функцію вчителя-україніста в цьому регіоні алегорично висловила її колега, учителька А.С. Хасап, яка казала: «Я стою на краєчку України. Якщо я впаду, вони підуть по мені».

Ганна Леонідівна разом з одностайними настійливо протистояла тотальному зросійщенню та національній амнезії. Вона вела пропаганду рідного слова своїми уроками, що вибудовувались на високоінтелектуальній, креативній основі, намагалась вирвати їх з тісних рямців єдино дозволеної марксистсько-ленінської ідеологічної парадигми. Як учитель, Г. Токмань бачила, що соціологічне тлумачення вітчизняної літератури, канонізоване в підрадянській школі, збіднює розуміння юним поколінням українського письменства, примітивізує його ідейно-художнє багатство й вихолощує національну ідентифікацію. Ще перед розпадом СРСР, беручи участь у конкурсі «Вчитель року», Ганна Леонідівна стала переможцем у Запорізькій обл. й успішно виступила на республіканському етапі, провівши урок на тему: «Розстріляне відродження» про сталінські репресії проти письменників.

Набутий 15-літній досвід, творчий підхід до викладання української словесності вивели Г. Токмань у 1990 р. на нову орбіту – організаційно-методичну: вона стала заступником директора школи з навчально-виховної роботи. Значну увагу приділяла молодим учителям, формуючи колектив одностайних, творчих педагогів. Одержала звання «Вчитель-методист» і відзнаку «Відмінник народної освіти України».

Учительську працю успішно поєднувала з активною громадською діяльністю. У 1980-х рр. долучилася до створення й роботи громадських організацій «Всеукраїнське товариство української мови імені Т.Г. Шевченка» та «Народний рух України», була делегатом установчих конференцій, очолювала одне з перших товариств української мови на Півдні України.

Зі здобуттям нашою країною незалежності, в умовах розбудови національної школи, особливої актуальності набувала проблема формування нових підходів до викладання української літератури. Палке бажання долучитися до її вирішення спонукало Ганну Леонідівну в 1994 р. перейти на роботу до вищої школи – у Бердянський державний педагогічний інститут імені Поліни Осипенко (нині – університет).

У педагогічному виші Г. Токмань працювала, як завжди, сумлінно, намагаючись дійти до самої суті професійної підготовки вчителів-філологів, окреслити сучасні, вільні від заідеологізованості вектори прочитання вітчизняного письменства. Так почалась наукова біографія молодого вченого, яка взялася за неорані перелоги – повернення із забуття творчості митців Розстріляного відродження, зокрема дослідження постаті одного з найсамобутніших поетів тієї доби – Євгена Плужника. Ганна Леонідівна вважає, що вибрала цю персоналію інтуїтивно, напевне, за спорідненістю душ. Протягом дослідження, шукаючи основи для філософського тлумачення інте-

лектуально насиченої Плужникової лірики, відкрила для себе екзистенціалізм як феномен світової культури, шанувальницею якого є й понині.

Навчаючись в аспірантурі Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, активно працювала над кандидатською дисертацією на тему: «Художньо-філософський феномен лірики Євгена Плужника». Дослідницьке завзяття та копіткий науковий пошук Г. Токмань увінчалися успіхом – достроковим захистом у 1998 р. роботи й здобуттям наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Проходження аспірантури академічного закладу дало імпульс тісній співпраці та спілкуванню з відомими літературознавцями: В. Мельником, який був науковим керівником дисертації Г. Токмань і пішов з життя ще до її завершення, В. Дончиком, М. Ільницьким, Ю. Ковалівом, В. Моренцем, О. Гнідан, Е. Соловей та ін. Ганна Леонідівна каже: «Я щаслива, бо спілкувалася й спілкуюся з усіма ними, це – видатні літературознавці. Прекрасними вченими є також мої товариші, доктори філологічних наук С. Кіраль і Н. Анісімова, які збагачують мене своїми працями».

Занурення в проблеми сучасного літературознавства утвердило її в правильності обраних векторів наукового пошуку, а також переконало в необхідності розроблення нових концептуальних засад літературної освіти в школах незалежної України. Відтак це усвідомлення вивело молодого кандидата наук на орбіту нового – докторського дослідження.

Почерпнуте з новітнього літературознавства спонукало використати ці ідеї на користь учителя-філолога, модернізувати шкільну методику, тому Г. Токмань увесь час паралельно до літературознавчих студій писала статті до журналу «Дивослово», улюбленого poradника вчительства. І, врешті, побачила, що накопичений матеріал можна доопрацювати як докторську дисертацію, що й зробила. Тому хрещеною мамою в методиці вважає Р. Вітренко, редактора цього часопису, яка опублікувала першу статтю й заохотила до написання наступних, а батьком – професора Є. Пасічника, до якого прийшла з готовою докторською «з вулиці». Він прочитав, дав слушні поради й підтримав на захисті як опонент.

У дисертації на тему: «Екзистенціально-діалогічна концепція методики викладання української літератури в старшій школі» розкрито наріжні засади напрацьованої новітньої методики й на їх основі вибудована інноваційна модель, яку тепер впроваджують на практиці чимало вчителів України. Спираючись на дослідження філософів-екзистенціалістів та представників рецептивної естетики, Г. Токмань трактує екзистенціальність прочитання художнього твору як безпосереднє відчуття реципієнтом твору як своєрідної, ірреальної реальності, а також осмислення своїх відчуттів, що стає основою для вироблення особистісної думки. Відтак мета вчителя-словесника – підготувати зустріч читача з явищем мистецтва, спонукати до його вдумливого прочитання, а це сприятиме самотворенню особистості, формуванню «самостояння» шкільної юні.

В авторській концепції глибоко розкрито поняття «діалогізму» як наскрізної категорії методики навчання літератури, що оприявнюється в системі різноманітних взаємозв'язків, а саме педагогіки й літературознавства, філософії, психології та літератури, методичної

теорії та шкільної практики, співпраці двох суб'єктів навчальної взаємодії – учителя та учня, художнього тексту й читача.

Докторська дисертація була успішно захищена Г. Токмань у лютому 2003 р., відтак здобуто науковий ступінь доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання української літератури.

З 2000 р. доля пов'язала Ганну Леонідівну з ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тут у 2004 р. їй присвоєно вчене звання професора, здобуто багатий викладацький досвід, виховано не одне покоління вчителів-словесників. У цьому закладі вона зуміла розкритися в кількох іпостасях – як глибокий учений, вправний адміністратор (директор-декан і завідувач кафедри) і висококваліфікований, ерудований викладач. У різні навчальні роки проф. Г. Токмань читала курси, наріжні у фаховій підготовці вчителів-філологів: зі вступу до літературознавства, теорії та історії української літератури, методики навчання української літератури, дитячої літератури (української та англомовної), вела спецкурс «Українська екзистенціальна лірика».

Проф. Г. Токмань – фундатор наукової школи «Екзистенціально-діалогічне прочитання художнього тексту», під її керівництвом на кафедрі української і зарубіжної літератури та методики навчання з 2005 р. функціонує аспірантура й докторантура за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання української літератури, у форматі якої виконуються кандидатські й докторські дослідження. За цей термін під керівництвом Ганни Леонідівни підготовлено й захищено сім дисертацій: три кандидатських з української літератури, три кандидатських й одна докторська з методики навчання української літератури.

Високошанована ювілярка плідно працює у двох галузях гуманітарної науки – літературознавстві та методиці навчання української літератури, свідченням чого є понад 170 праць, серед яких **монографії**: «Жар думок Євгена Плужника: Лірика як художньо-філософський феномен» (К., 1999) та «Жар думок: Лірика Євгена Плужника як художньо-філософський феномен» (К., 2013), «Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах» (К., 2003); **розділи в колективних монографіях**: «Теорія і практика прочитання української лірики ХХ ст. у діалозі з екзистенціальною філософією» та «Система діалогічного навчання літератури» // Діалогічне прочитання української літератури» (К., 2007); **підручники та посібники для вищої школи**: «Методика навчання української літератури в середній школі» (К., 2012), «Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Самостійна робота студента» (К., 1999), «Курсова, бакалаврська, дипломна, магістерська роботи з української літератури та методи її викладання в школі» (К., 2001); здійснено **загальну редакцію кількох видань**, зокрема «Наш першорозум: Вивчення творчості Г. Сковороди в школах, ліцеях, гімназіях, коледжах» (2012, спільно з проф. М.П. Корпанюком), «Діалогічне прочитання української літератури» (2007) та ін.

Ганна Леонідівна належить до активної автури провідних літературно-художніх та фахових часописів України: «Слово і час», «Сучасність», «Вітчизна», «Дзвін», «Дивослово», «Світovid», «Урок української»,

«Українська мова і література в школі», «Українська література в загальноосвітній школі», «Українська мова й література в сучасній школі», «Зарубіжна література в навчальних закладах» та ін.

Завдяки ініціативі професора Г. Токмань на базі Переяслав-Хмельницького університету імені Григорія Сковороди проведено низку всеукраїнських науково-практичних конференцій, присвячених актуальним проблемам сучасної методичної теорії та шкільної практики, а саме «Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору» (27—28 вересня 2006 р.), «Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатних українських дидактив-філологів Євгена Пасічника, Бориса Степанишина, Олександра Біляєва, Леоніда Скуратівського» (11—12 квітня 2008 р.), «Художня література й екзистенціальна філософія» (14—15 квітня 2011 р.).

Проф. Г. Токмань – активний учасник міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Без перебільшення можна сказати, що впродовж кільканадцяти останніх років без неї не обходиться жодний солідний захід у царині української методичної та літературознавчої науки. Прикметною рисою характеру Ганни Леонідівни є глибока повага до своїх попередників, відтак вона систематично пропагує їхні здобутки, а також бере активну участь у ювілейному пошануванні знаних вітчизняних учених-методистів, зокрема академіка О. Мазуркевича, професорів О. Біляєва, Т. Бугайко, Н. Волошиної, Л. Мірошниченко, Є. Пасічника, Б. Степанишина, доц. Л. Скуратівського та ін.

У науковому світі Г. Токмань znana як член двох спеціалізованих учених рад – із захисту кандидатських і докторських дисертацій при Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова та із захисту кандидатських дисертацій при Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди; вона входить до авторського колективу 10-томної академічної «Історії української літератури», член редколегій журналів «Дивослово» та «Українська мова й література в сучасній школі» (до січня 2012 р. – «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах»). Виступила офіційним опонентом на розгляді кільканадцяти докторських і кандидатських дисертацій. Систематично здійснює рецензування наукової продукції вчених різних ВНЗ України.

Грунтовні, самобутні праці проф. Г. Токмань присвячені дослідженню складних питань літературознавчо-методичного діалогу, актуальних проблем викладання української літератури в середніх загальноосвітніх закладах та вищій школі. Її студії вирізняються методологічною закоріненістю у філософські та літературознавчі глибини, фундаментальністю й системністю підходів, відкритістю до сприйняття нових ідей і бережним ставленням до напрацьованих традицій, широтою наукових інтересів і принциповою позицією.

Можемо стверджувати, що Ганні Леонідівні вдалося створити індивідуально-неповторну манеру викладу своїх літературознавчих та методичних розслідів, у якій вдало поєднується глибина наукової рефлексії та публіцистична небайдужість, логіка та аргументованість викладу й водночас відкритість до діалогу з адресатом своїх книг. Це, на нашу думку, є ще одним переконливим прикладом дієвості та життєздатності пропагандованої нею екзистенціально-діалогічної концепції освоєння явища мистецтва слова.

У царині літературознавства Г. Токмань надає перевагу дослідженню поезії, причому пише тільки про тих письменників, яких відчуває як своїх, рідних, у яких кожний рядок хвилює й захоплює думкою, почуттям, цінностями, образністю, мелодикою. Серед них Є. Плужник, В. Свідзінський, І. Світличний, С. Гординський, Т. Осьмачка, Б.-І. Антонич, Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, Л. Мартович, Шолом-Алейхем, Г. Мюллер. Найближчим з митців за світовідчуттям вона вважає Тараса Шевченка... і найдалшим, бо він заклав такі моральні максимуми, до яких іти і йти все життя. «Кобзар» говорить про те, що ти не один у світі, бо в тебе є нація, але й про те, що в нації є ти, і в цьому твоя відповідальність.

Проф. Г. Токмань уперше в українському літературознавстві витлумачила лірику поета Є. Плужника як художньо-філософський феномен, довівши близькість філософської поезії митця до християнства, віталізму, екзистенціалізму, а також продемонструвавши її самотність з погляду як розмислового, так й естетичного. Дослідниця потужно працює в царині створення у вітчизняному літературознавстві екзистенціальної наукової парадигми, обґрунтуванні методологічних засад і розробленні методики діалогу «філософська лірика – екзистенціальна філософія». Першорядне місце в науковому пошуку проф. Г. Токмань у галузі теорії літератури займає проблема діалогічного прочитання лірики на порубіжжі літературознавства та філософії. У своїх студіях поетичних творів нею узагальнено й застосовано аналітичну літературознавчу думку філософів-екзистенціалістів М. Гайдеґґера, Г. Марселя, А. Камю, П. Тілліха та ін. На цих методологічних засадах здійснено інтерпретацію лірики українських поетів першої половини ХХ ст.

У форматі діалогічної парадигми проводиться компаративне зіставлення художніх творів українських митців з концептуально суголосними текстами зарубіжних письменників і філософів (наприклад, І. Світличний – К. Ясперс – Г. Мюллер, В. Свідзінський – Г. Марсель – Р. М. Рільке).

Аналіз численних праць Г. Токмань з методики засвідчує, що, розробивши екзистенціально-діалогічну концепцію викладання української літератури в старшій школі, дослідниця проводить стратегічну лінію філософізації шкільного літературознавства, наближаючи вивчення художніх творів у середніх загальноосвітніх закладах різного типу до сучасних надбань у галузях літературознавства, філософії, психології, політології та інших наук. Вибудовуючи екзистенціально-діалогічну парадигму шкільного курсу літератури, учений-методист розробила принципи проблемності, діалогізму, екзистенційного розвитку особистості юного читача. Переконаливо доведено доцільність використання елементів різноманітних методів літературознавчого дослідження: духовно-історичного, психоаналітичного, міфологічного, архетипного, текстального, структурального, деконструктивного, феміністичного, ґендерного та ін.

У працях Г. Токмань наголошується на креативній спрямованості вчителя-словесника, який має широке поле для творчості і шляхів підвищення ефективності своєї роботи: обирає один із численних типів уроків, які виробили науковці й колеги-практики, або творить власний оригінальний (нестандартний) – у будь-якому разі суттю вчительського структурування уроку зали-

шається його творчість, бо ж модель виявляє особливості неповторного твору мистецтва слова, неповторну особистість педагога, неповторний учнівський колектив, який складається з індивідуальностей.

Будучи за своєю сутністю і діяльністю педагогом-новатором, проф. Г. Токмань водночас застерігає колег: діти – найменш захищена частина нації, яку слід оберігати від зайвих експериментів, тому інновації слід уводити поступово, обдуманно, не перекреслюючи випробуваних століттями методів навчання, а знаходячи своє місце в традиційній системі. Те саме застереження вона робить щодо вибудовування діалогу методики з літературознавством, обстоюючи орієнтування вчителя не на новітні епатажні відкриття, а на академічну науку про літературу. Отже, особливо актуально звучить сьогоднішнє попередження вченого: методи літературознавчого дослідження на уроках літератури – не самоціль, вони не механічно переносяться в школу, а діалогічно засвоюються з позицій педагогічного відбору.

Ганна Леонідівна напрацювала моделі новітніх типів уроків літератури: історичне, філософське, психологічне, літературно-біблійне дослідження, адаптувала різноманітні інноваційні прийоми до процесу літературної освіти. Своєчасними й корисними бачаться їй рекомендації щодо впровадження в навчання української літератури комунікаційно-інформаційних технологій. При цьому особливої значущості набуває порада авторитетного вченого враховувати, що художня література – це не тільки інформація, а ще гра, душа, питання, відтак її треба вивчати, застосовуючи не запрограмовані технології, а духовне спілкування, дидактичні ігри, творчість, імпровізацію.

Доповнюють портрет професора Г. Токмань її читацькі вподобання та мистецькі інтереси. Ганна Леонідівна каже, що вітчизняні митці – Т. Шевченко, Леся Українка, Є. Плужник – подарували масу рядків-афоризмів, які стали їй друзями. Один з них: «*Ні, я буду крізь сльози сміятись...*». Для душі, відпочинку, насолоди читає художню прозу ХХ – початку ХХІ ст., обожає живопис, не пропускає жодного числа таких часописів, як «Всесвіт», «Иностранная литература», «Кур'єр Кривбасу». Проте виокремити якогось одного письменника, найбільш цікавого для неї сьогодні, не може: захоплюється то одним автором, то іншим. Зараз улюблені Ф. Рот, В. Портяк. А ще захопилася збіркою Г. Сковороди «Сад божественних пісень», вона, на думку Ганни Леонідівни, дуже радісна, оптимістична. Привабила сковородинська формула щастя: вольність і безпечальна, препроста путь. «Препроста» і в розумінні простування життям, без манівців, і простого побутування. А «безпечальність» – це трактування щастя як відсутності нещастя, як внутрішнього «веселія», налаштованість на яскраве, різнокольорове сприйняття світу.

Від численної когорти офіційних і неофіційних учнів професора Г. Токмань вітаємо її з молодим, енергійним ювілеєм. Зичимо залишатися такою ж неповторною, духовно багатою, мудрою, добротворчою особистістю на радість усім нам і на користь освітянській справі незалежної України! Нехай підносять Вас до нових вершин літературознавства й методики два крила Вашого дослідницького таланту!

З роси і води Вам, високошановна Ганно Леонідівно!

Вітаємо з ювілеєм!

Ткачук Марина, Романюк Ольга,
студентки 6 курсу

*Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного
університету імені Григорія Сковороди*

9 листопада зустрічає свій ювілей талановитий учений-педагог, доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор **Токмань Ганна Леонідівна**.

Ганна Леонідівна — наш викладач від Бога. Педагогіка для неї — не професія, а покликання. Її лекції — це цікавий і динамічний діалог студента і викладача. Методика викладання професора, широка ерудиція захоплює молодь. Кожне її слово вагоме і цінне. Після зустрічі з цією невтомною, енергійною людиною переймаєш невичерпне завзяття й ентузіазм, які вона випромінює.

Привітна і чуйна, Ганна Леонідівна завжди готова допомогти корисною порадою. Незважаючи на нестримний темп життя, постійну зайнятість, їй вдається всюди встигати, для кожного знайти добре слово, дарувати людям радість, тепло щирої посмішки.

Ганна Леонідівна має талант наукового керівника і природний дар згуртовувати людей навколо себе. Знать у неї вистачає і для докторантів, і для аспірантів, і для студентів. Студенти вважають за честь бути учнями турботливого, але й вимогливого професора, тому не приховують захвату, говорячи про неї:

«Вона просто дивовижна! Коли ми обирали собі наукового керівника, то не задумувалися ані на мить. Вона талановита в усьому, всі справи під її керівництвом увінчуються успіхом. Ми радо вітаємо нашу «наукову маму» з ювілеєм і бажаємо їй від щирого серця всіх благ, бо вона того варта», — відзначають студентки 5 курсу філологічного факультету **Асанова Катерина і Доброскок Богдана**.

До світлих вітань долучаються магістранти-філологи і зичать рідному викладачу здоров'я, щастя, злагоди, любові ще на сто літ: *«Для нас Ви стали справжнім взірцем педагога. Ми вдячні долі, що маємо такого доброго і мудрого Вчителя»*.

Неймовірний збіг, але 9 листопада вся Україна святкує ще один День народження — української писемності та мови. Напевно, це не випадково, адже Ганну Леонідівну можна назвати одним із сучасних просвітителів, «Мойсеєм» нашого рідного філологічного факультету.

Щирі привітання з нагоди ювілею шлють колеги з кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання імені М. Максимовича, зокрема **Мазоха Галина Степанівна**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри:

*«Шістдесят — не привід для печалі,
Шістдесят — це зрілість золота.
Хай до ста, а може, ще і далі
Йдуть, не озираючись, літа.
Хоч було тривог в житті багато,
Та не будем згадувать сумне,
Бо горить в душі іще багаття,
Ще вогонь горить. Це — головне!
Здоров'я міцного зичу щиро,
Любові і радості, злагоди й миру,
Ласки від Бога, добра — від людей
На многії і благії літа»*.

Теплі слова поваги і шанування висловлює **Дига Надія Василівна**, кандидат філологічних наук, доцент:



«Працюючи поруч з Ганною Леонідівною понад 10 років, ми можемо оцінити її невтомну роботу як науковця, високий професіоналізм, відданість літературознавчій та методичній науці. Не помилюся, коли скажу, що студенти, особливо магістранти та аспіранти, із завзяттям «полюють» за кожною її науковою публікацією, навчальними книгами. Кожна наукова стаття жваво обговорюється студентами на практичних заняттях з літератури та методики її викладання. Її методика, побудова на екзистенціально-діалогічній концепції, допомагає навчати і виховувати цілісну особистість, почуття якої народжують ідеї, а ідеї – почуття. Жодне літературне свято, науковий захід на філологічному факультеті, в університеті не обходяться без Ганни Леонідівни – мудрого керівника, порадника, цікавого науковця-оповідача, активного пропагандиста українського слова, театрала.

Я пишаюся тим, що працюю з Ганною Леонідівною на одній кафедрі, де вона є взірцем служіння улюбленій справі, осередком духу і оптимізму. Завжди виважена і поміркована, вона випромінює потужну позитивну енергію, надійність, упевненість, надихає всіх нас на наукові і творчі звершення.

Вражають її життєва мудрість, глибокі знання, науковий досвід. Своїм науковим здобутком я також великою мірою завдячую Ганні Леонідівні. Її дружні поради завжди слухні, допомога і підтримка словом неоціненні.

У цей святковий день золотої осені хочеться побажати Вам, Ганно Леонідівно, невичерпної енергії у досягненні поставлених цілей, здійснення найзаповітніших мрій, міцного здоров'я, щастя та успіху кожного дня. Нехай Ваша родина, надійні друзі завжди будуть супутниками Вашого життя, а повага і взаємодопомога колег додають життєвих сил і надихають на нові здобутки».

Вітання від імені здобувачів, аспірантів і докторантів дарує **Каплюк Катерина Миколаївна**, кандидат філологічних наук, доцент:

«Мудрому і досвідченому науковому керівникові від усіх тих, кому Ви, Ганно Леонідівно, передали не лише свої знання, але й тепло душі, прагнення до подолання крутих життєвих схилів, творчий запал і енергію пошуку. Вашу мудрість, принциповість, доброту, справедливість та щирість душі знає кожен, хто хоч раз мав нагоду з Вами спілкуватися чи працювати. Ви завжди залишаєтесь людиною, для якої працелюбність і відповідальність є найціннішими людськими рисами.

Хай Ваша наполегливість, щирість і наснага стануть запорукою нових наукових звершень, творчих досягнень. Бажаємо Вам міцного здоров'я на довгі роки. Нехай буде невичерпною енергія творчих пошуків для здобутків і перемог. Зичимо успіхів у всіх починаннях, родинного затишку й тепла. Ми любимо Вас, Ганно Леонідівно, і бажаємо іще довгих і плідних років життя на благо вітчизняної науки!»

Вітальне слово поваги і вдячності шле **Кожуховська Людмила Павлівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання:



«Ганна Леонідівна не просто чарівна, привітна, доброзичлива й інтелігентна жінка. Вона – один із брендів переяславського вишу, що приносить йому неабиякий зиск, професор «на якого йдуть» студенти (і не тільки рідного університету), щоб послухати її лекції з теорії і методики викладання української літератури в школі й у ВНЗ, колеги, щоб почути щире, високопатріотичне й мудре слово, філологи-практики, щоб перейняти багаторічний досвід й отримати цінні рекомендації визнаного педагога, аспіранти, щоб починати свій шлях у науці під керівництвом відомого науковця, видавці, у тому числі найвідоміші, наприклад, Видавничий центр «Академія», щоб друкувати її монографії, підручники.

У дні Вашого ювілею, Ганно Леонідівно, від усієї душі зичу Вам подальших професійних злетів і в науці, і у викладацькій діяльності, ще більшого (міжнародного) фахового визнання: розумних, вдячних студентів і аспірантів, нових монографій і підручників, десятків цікавих, вкрай необхідних Ваших виступів на наукових конференціях і статей у фаховій періодиці, чесних і порядних людей поруч. Бажаю Вам, мужній жінці – громадській діячці, і всім нам у недалекому майбутньому жити в багатій і квітучій державі Україна, яку Ви так любите, освітлених і рівних доріг у Переяславі, чистої й стрімкої течії Трубежа біля Вашого родинного обійстя. Як мамі, дружині і просто людині, високої Вам синівської любові, міцного плеча й підтримки в усіх життєвих ситуаціях від Вашого чоловіка, хороших друзів, а головне – міцного здоров'я і сил на багато років Вам і всій Вашій родині!»

Уся освітянська родина філологічного факультету Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди вітає Ганну Леонідівну Токмань з ювілеєм та бажає здоров'я, творчого натхнення, успіхів і добробуту!



Тарас Шевченко як письменник-націотворець: герменевтичні аспекти

Петро Іванишин,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

У статті автор розглядає націотворчість як провідну рису художньої герменевтики Тараса Шевченка як генія. Витлумачення здійснюється через окреслення понять націософії, національної ідеї та культурного націоналізму.

Ключові слова: герменевтика, сенс, націотворчість, геній, великий письменник, національне буття, націософія, культурний націоналізм.

В одній англійській легенді, котру переповідає у «Вічній людині» Г.К. Честертон [26, с. 103–105], йдеться про хлопчика, що мріяв побачити велетня, а весь цей час жив на його неохопних грудях, і, лише відійшовши від рідної хати на значну відстань, зрозумів це. Здається, двісті років достатня часова дистанція, щоб переконатися в справжній величч Тараса Шевченка. І в цьому напрямку чимало зроблено: від окремих спостережень поодиноких подвижників-українофілів XIX ст. – до систематичних наукових напрацювань XX-го і XXI-го століть. Дослідники різних поколінь зуміли окреслити важливі естетичні, філософські, профетичні, державотворчі, мовотворчі, христологічні, літературотворчі, історіософські, людинотворчі, фольклорні та ін. аспекти творчості Т.Шевченка. Але паралельно з цим помічаємо в минулому та сучасності сумні прояви шевченкофобії, як назвав це явище І.Дзюба, на політичному, публіцистичному і, на жаль, науковому рівнях суспільної свідомості. Йдеться про дивне бажання якимось чином применшити, знівелювати, сфальшувати значення українського генія. Інколи ці нігілістичні міркування приховують за начебто зрозумілими прагненнями «розбронзовування» й «деіконізації», прагненнями показати поета як «просто людину». І при цьому десакралізатори забувають про духовний масштаб. Суть бо Шевченкового феномена якраз у тому, що він, як і всі генії, не є простою, звичайною людиною, чиє життя переважно зводиться до вирішення побутових проблем. У цьому чи не основна таємниця його долі.

Різні можливі підходи до з'ясування параметрів величч Т.Шевченка. Один із найпродуктивніших, як видається, лежить у герменевтичній сфері. Він пропонує поглянути на Кобзаря не просто як геніального митця, передусім письменника, а розглядати його творчість як **герменевтичний простір** – джерело могутніх інтерпретацій буття, як вираження унікальних способів розуміння, котрі не завжди були поміченими. У цьому один із парадоксів кожної великої людини, на який вдумливо вказував Євген Маланюк: «Між генієм і сучасністю завше колізія. Геній дає всього себе, але сучасність бере від нього те, що вона здужає взяти» [20, с. 75]. До генія треба вміти доростати, навряд чи на верховини його духу може піднятися культурно дистанційований чи відчужений індивід.

Якщо звернутися до герменевтичного досвіду, котрий найбільш системно і глибоко вчить проникати в гуманітарні феномени, то варто було б актуалізувати не тільки питання про те, що таке великий письменник,

а й що він обов'язково пропонує читачеві в якості великого письменника.

Відповідь на перше питання впливає із розуміння того факту, що письменницьку природу можна виявляти, вдивляючись у сутнісні риси створюваної художньої дійсності. І одна з таких рис спонукає до пошуків у національній сфері, оскільки справжній літературний твір виражає істину національного буття чи, як писав Сергій Єфремов, – «духову істоту свого народу», переробляючи й перетворюючи впливи інших письменств [13, с. 13–14]. Така позиція впливає з герменевтичних уявлень про літературу, в якій «кожному народові, в історично здійснюваному, передзакарбовані поняття про його сутність» (М.Гайдеггер) [25, с. 306].

Тим більше сказане про письменника в загальному стосується письменника великого. Англійський літературознавець Ісаак Дизраелі вказував на те, що «кожен великий поет належить своїй батьківщині» і тому «найкращі письменники зберігають різкий національний характер у своїх творах; звідси той незвичайний ентузіазм, з яким кожен народ читає своїх улюблених письменників – ентузіазм, в якому інші не можуть брати участь і проти якого, керуючись національними переказами, вони часто повстають з хибним і насмішкуватим критичизмом» [10, с. 278, 280]. Великого письменника, на думку Ліни Костенко, формує історія рідного народу. З іншого боку, все, що він робить – «він робить у проекції на потреби культури свого народу» [18, с. 5].

Справжній письменник існує в межах тієї чи іншої національної культури насамперед як **національний письменник**, творець літературної національно-духовної дійсності. І, очевидно, лише концептуальне вкорінення у цей природний національний ґрунт будь-якої творчої особистості за наявності нормального культурного діалогу допомагає письменнику набувати певної універсальності – здобувати міжнародне визнання і ставати письменником **анагогічним**. «Загальнолюдське значення мають саме вершини національної творчості» [2, с. 155], – слушно зазначає Микола Бердяєв.

Сказане прямо стосується і **генія** як найвищого ступеня буття великого письменника. Геній не просто у фундаментальний спосіб виражає сутність національної спільноти, а формує її. «Ті, що були названі геніями, – писав Гегель, – набули особливої майстерності в тому, щоб зробити своїм твором загальні образи народу, як інші роблять щось інше. Створене ними – це не

їхній вимисел, а вимисел цілого народу, це набуття, котре означає, що їхній народ набув власну сутність» [3, т. 4, с. 78]. Тому пріоритетними у бутті генія стають і боротьба за визволення народу від неприродних (гетерономних) панувань імперіалізму чи колоніальних комплексів, і неможливість звільнитися від органічного (іманентного) культурного обов'язку щодо власного народу.

Таким чином, суть **великого письменника** увиразнюється з позиції національного сенсу його творчості. Говорячи про великого письменника (особливо генія), говоримо насамперед про сутнісно і глибинно національну творчу особистість, котра більшою чи меншою мірою виступає як «голос народу» (Т.Карлайл, М.Гайдеггер) та «біограф народу» (Л.Костенко), закладає художні (і не тільки) критерії оцінювання дійсності, духовний масштаб якої увиразнюється передовсім у межах тієї чи іншої національної культури, котру він не лише майстерно виражає, а й формує. Тобто **геній – це завжди творець нації**.

Сказане прямо стосується письменницького й малярського досвідів Тараса Шевченка. Саме **націотворчість як основна смислова ідея** допомагає нам зрозуміти масштаби величчя Кобзаря передусім як літератора і мислителя. І не лише в поетичній творчості, де геніальна самобутність та самодостатність отримують найпотужніші художні вияви, спостерігаємо постійні свідчення глибинної усвідомлюваності поетом не просто своєї приналежності до українського буття, а й відповідальності за це буття перед нащадками. Ці свідчення є прямими, як в автобіографічному листі до редактора «Народного читання»: «...история моей жизни составляет часть истории моей родины» [32, с. 194–198]. А є й опосередкованими, як постійні згадки у «Щоденнику» про рідну мову та Україну і вдячність тим, хто, як, скажімо, росіянин Л.Жемчужников, «нелицемерно полюбил мой милый родной язык и мою прекрасную бедную родину» [28, с. 127]. Ці свідчення явно суперечать намаганням деяких дослідників подати Т.Шевченка як еkleктика (внутрішньо розірваного на українську «емоційну» та російську «раціональну» особистості), в листах і «Щоденнику» якого, мовляв, репрезентовано індивіда, що «усвідомлює себе часткою імперської реальності» [4, с. 26].

Більш продуманою видається позиція тих дослідників, котрі говорили й говорять про сутнісну національність та націотворчість Кобзаря. Мабуть, найчіткіше цю позицію виразив Іван Франко, котрий у 1906 році не лише критикував суспільно-політичні погляди М.Драгоманова, а й конкретизував власне розуміння та значення Т.Шевченка як «речника національних ідей, як поета, що обняв душею всю Україну, оживив її минувшину і п'ягнував тих, що мучили й мучать її» [24, т. 45, с. 425].

Однак все ж таки найбільшу вартість для усвідомлення магістрального типу розуміння Т.Шевченка має його поетична спадщина. Саме в ній віднаходимо підтвердження програмової націотворчості як усвідомлюваного аспекту культурної діяльності та способу розуміння, як провідної літературно-герменевтичної ідеї в житті поета. Найбільш промовистим прикладом у цьому плані є автопослання «Хіба самому написати...» [33, т. 2, с. 199–200] (1849). У ньому ліричний герой, максимально зближений із автором, ставить, власне, глибоко герменевтичні питання національного типу. Породжені вони тривожним для героя мовчанням громади у літературно-комунікативному плані: «...*Либонь уже десяте літо, / Як людям дав я «Кобзаря», / А їм неначе рот зашито, / Ніхто не гавкне, не лайне, /*

Неначе й не було мене». Ідеться тут не про якусь марнославну потребу в уславленні, глорифікації («*Не похвали собі, громадо!*», – застерігає персонаж), а про органічну авторську потребу вдумливого читацького відгуку – «*ради жду собі, поради!*». Так з'являється об'єктивна підстава для появи у свідомості героя чітко сформульованої потреби смислової оцінки власної творчості – «*слова мудрого*»:

*Мені, було, аж серце мліло,
Мій Боже милий! як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре; щоб я знав,
Для кого я пишу? для чого?
За що я Україну люблю?
Чи варт вона огня святого?..
Бо хоч зостаріюсь затого,
А ще не знаю, що роблю.*

При цьому і сам характер творчої діяльності (згодом згадується ще й образ-візія «старого козака... усатого» «з своєю волею», який «*верзеться грішному*»), й емоційно поставлені сенсові питання («*За що я Україну люблю? Чи варт вона огня святого?..*») мають виразний **національно-екзистенціальний характер**, бо прямо стосуються не лише існування окремої людини, а тут-буття цілого народу. Промовистим є й те, що момент відчаю («...*Аж до погибелі дійшов*») долається ліричним героєм не лише через апеляцію до Бога («*Гарненько Богу помолися...*»), а й через національну ідентифікацію: «*А все-таки її люблю, / Мою Україну широку...*». Оті Шевченкові національно-герменевтичні питання (його, висловлюючись по-гадамерівськи, «герменевтичний обрій») – «...**Для кого я пишу? для чого? За що я Україну люблю?..**» – варто вважати основоположними смисловими питаннями не лише для творчості самого Т. Шевченка, а й для всієї української літератури, навіть культури Нового часу. Значною мірою націоцентрична відповідь саме на ці питання як **когерентно-смислові критерії художності** робила і робить творчість того чи іншого автора справді «голосом народу» – більш або менш вагомою у національному значенні цього слова.

Зазначена націотворчість Кобзаря вимагає детальнішого витлумачення і безпосередньо спонукає відповідати на інше проблемне питання: що обов'язково пропонує читачеві великий письменник? Висловлюючись мовою шевченківської літературної герменевтики, «для кого?» і, головне, «для чого?» пише великий письменник? Відповіді, на нашу думку, можна отримати, простуючи різними інтерпретаційними шляхами. Однак найбільш переконливими, як видається, ті відповіді будуть, коли вдасться розглянути національність та націотворчість великого письменника в ключових для інтерпретації національного буття аспектах, тісно переплетених між собою: націософському та культурно-націоналістичному.

Цей аспект пов'язаний із художнім вираженням **націософії**, під якою доречно розуміти **філософію національної ідеї**. В такий спосіб увиразнюється «загадкова близькість» між філософією та поезією, котра, як зазначає Г.-Г. Гадамер, породжувала «великих мислителів з царини літератури» (Стендаль, Бальзак, Флобер, Гоголь, Достоєвський, Толстой та ін.) [8, с. 119]. Загальне метафізичне формулювання національної ідеї дав єврейський мислитель-націоналіст Мартін Бубер: «Ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої

традиції, своє становлення і розвиток, свою долю й призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі» [15, с. 8]. Натомість філософію національної ідеї сучасні дослідники розглядають як всі форми філософської рефлексії над національною ідеєю, в яких «національна свідомість ставить собі смисложиттєві питання, такі, що є «насушними для буття національної спільноти в усій його ціннісно сприйнятій людиною конкретності» [15, с. 8].

Українську національну ідею виводять від «Історії русів» чи «Слова про закон і благодать» митрополита Іларіона Київського [6, с. 526–527]. Однак її новочеасове вираження в епоху Романтизму дав саме Т.Шевченко, котрий, на думку інтерпретаторів, «йшов інтелектуально в перших рядах з мислителями свого часу» (Є.Маланюк) [20, с. 76] і тому був речником «ідеї примату нації» (Д.Донцов) [11, с. 28–46]. Найбільш концептуальним у цьому плані постає передмова до невиданого «Кобзаря» 1847 року із зверненням до «братії моєї української возлюбленої», в якій парадигмально закладені сутнісні риси українського націософського мислення, що лише розвиватимуться у наступні півтори сотні років.

Насамперед бачимо критику згубних імперських реалій, наприклад, фарисейства слов'янофілів («Кричать о единой славянской литературе, а не хотят и заглянуть, что робиться у слов'ян!»), примітивізму «патріотів-хуторян», феномена денационалізації (на прикладі авторів, що «себе одцурались», як М.Гоголь чи В.Скотт). Поруч із цим – утвердження конструктивних націотворчих ідей, до речі, герменевтичного плану. Наприклад, як по-філософськи масштабно говорить Т.Шевченко про пізнання («розпізнання») власного народу (української ідентичності). Тут і момент, говорячи сучасною термінологією онтологічної герменевтики, феноменологічний (слід, вважає автор, «побачити» народ «так, як його Бог сотворив», тобто з самого себе), і екзистенціальний («Щоб знать людей, то треба пожить з ними»), і навіть літературно-герменевтичний, пов'язаний і з національною емпатією, і з критеріями художності («...прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони (українці-«мужики». – П.І.) співають, як вони говорять меж собою шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочать, – то тоді і скажете, що «Енеїда» добра, а все-таки сміховина на московський кшталь»). Водночас обґрунтовується й ідея самодостатності (але не відрубності!) національної літератури (ширше – культури): «А на москалів не вжайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди». А наприкінці спостерегаємо стрижневу для формування національної свідомості та світогляду (власне, націоналізму) акціональну ідею-настанову: «Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молитесь Богу і работайте разумно, во ім'я матері нашої України безталанної» [27, т. 5, с. 207–208].

Не випадково у колективному листі (написаному, очевидно, П.Кулішем і підписаному Т.Шевченком та іншими діячами української культури) до редакції журналу «Русский вестник» (за 1858 р.), спрямованого назагал проти антисемітських публікацій у російській періодиці, маємо, мабуть, першу чітку згадку про **українську ідею** як про «идею собственно малороссийской, украинской или южнорусской народности, проявившейся в последнее время в литературных произведениях разного рода» [29, т. 6, с. 222–223].

Інший аспект витлумачення націотворчості та глибинної інтенціональності спадщини великого письменника пов'язаний із феноменом **культурного націоналізму**. Попередньо видається слушним зауважити наступне. Варто підтримати тих вітчизняних та зарубіжних вчених і мислителів, котрі пропонують подивитися на різнопланове явище націоналізму без політичних налічок, не ототожнюючи його із імперськими ксенофобськими явищами націонал-соціалізму, фашизму, шовінізму, антисемітизму тощо. Ще у 1875 році Олександр Кониський писав про націоналізм як «природний потяг» народу «розвивати» свої національні прикмети та «обороняти» їх від «чужих націоналів» (тут – імперіалістів) та космополітизму [17, с. 566–572]. Тому в душі української націософської традиції та слідом за австралійським літературознавцем Саймоном Дюрінгом, варто відмовитися «від позиції, яку займає більшість гуманістів, модерністів, марксистів, а саме, що націоналізм є природно «загрозливою ідеологічною формацією»» [12, с. 565–566].

Насправді націоналізм методологічно коректно, мабуть, розглядати не лише як патріотизм, не лише як «політичний принцип» [9, с. 29–199] (Е.Гелнер) чи «відповідь» «імперському виклику» [22, с. 220–234], і вже зовсім не як «європейський винахід» [1, с. 235]) чи «ідеологічне збочення» [16, с. 326], а, виходячи із фундаментального статусу нації в суспільному бутті, як базову природну форму суспільної свідомості та світогляду будь-якої особистості чи колективного індивіда, що засновується на національній ідеї.

Здається, саме таке уявлення про націоналізм добре виражено у листі Т. Шевченка до П.І. Гессе від 1 жовтня 1844 року, де прямо говориться про пріоритетність батьківщини у свідомості кожної людини («...мне кажется, будь родина моя самая бедная, ничтожная на земле, и тогда бы она мне казалась краше Швейцарии и всех Италий») і утверджується обов'язок супроти неї: «...должно любить и гордиться своею прекраснейшей матерью. Я, как член ее (Украины. – П.І.) великого семейства, служу ей ежели не на существенную пользу, то, по крайней мере, на славу имени Украины» [31, т. 6, с. 30]. При цьому долається ще один хибний стереотип супроти націоналізму як начебто колективного або «священного» «егоїзму» [9, с. 30]. Насправді важко назвати опірною любов до власної «матері», до свого буття як опорної основи національного суцього.

На культурологічному рівні націоналізм побутує у формі **культурного націоналізму** (чи націоналізму в культурі). При цьому націоналізм постає як стратегія культурної емансипації та самоутвердження і як «культурна доктрина нації і воля нації, а також пропоновані способи здійснення національних прагнень і волі» [23, с. 80]. Таким чином, культурний націоналізм є конструктивною світоглядною позицією творців національної культури, котра спонукає культивувати й утверджувати національну ідентичність на базі національної ідеї, дає підстави для її істинної інтерпретації та художнього вираження і через це передбачає протистояння імперіалізові. При цьому говорять і про вужче явище – **літературний націоналізм**, якщо згадаємо хоча б спостереження Юрія Шевельова: це «ві світоглядіві течії, напрями й нахили, що розглядають людину як визначену в своїх вчинках, настановах, уподобаннях, у всій своїй духовності національною субстанцією і приймають це як чинник позитивний» [34, с. 68–94].

Саме такого типу прямо виражену світоглядну позицію упродовж цілого життя добре простежувати не лише в поезях, а й на матеріалі листів Т.Шевченка.

Тут маємо водночас культивування національної ідентичності й протиставлення російському імперіалізму, ведення, за Е.Смітом, «культурної війни» [23, с. 76], виражені і проханням до брата Микити писати до нього лише українською [31, т. 6, с. 11, 13] (листи від 15.11.1839 і 2.03.1840), і подякою тим авторам, «хто пише по-нашому або про наше» [31, т. 6, с. 15] (лист до Г.Ф. Квітки-Основ'яненка від 8.12.1841), і постійною тугою за Україною та критикою столиці імперії [31, т. 6, с. 188] (лист до В.Г. Шевченка від 2.11.1859), і бажанням, окрім Букваря, видати цілий цикл освітніх праць – лічбу, етнографію, географію, історію – для українських шкіл [31, т. 6, с. 217] (лист до М.К. Чалого від 4.01.1861), і критикою тих, що забули «свое, родное» [31, т. 6, с. 29] (лист до П.І. Гессе від 1.10.1844), і усвідомленням нищівності колоніального статусу України: «І на Хортиці, і скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну катової віри німоти з москалями, щоб вони переказилися» [31, т. 6, с. 31] (лист до Я.Г. Кухаренка від 26.11.1844), і виступом проти імперського ототожнення українців із росіянами, представлення їх як «дуже близьких родичів» [31, т. 6, с. 176] (лист до М.О. Максимовича від 22.11.1858) тощо.

У задуманому Т.Шевченком мистецькому виданні «Живописна Україна» спостерігаємо виразну смислову культурно-націоналістичну настанову, що стосується художньої творчості й виразное в національно-духовному плані поняття того «высокого, изящного», котре знаходить відгук в душі людини: «...одного взгляда довольно, чтобы воскресить в нашей памяти и родину, и обычаи предков, и события, ярко отделившиеся из обычного бытописания земли, где мы начали жить и чувствовать! Подвиг достигнуть этого велик, а посильное к тому содействие должно составлять нашу обязанность» [30, т. 5, с. 203]. Як не провести тут паралель із явним вираженням національного сенсу наукової творчості хоча б у відомого німецького вченого і письменника епохи Романтизму Якоба Грімма: «Мені хотілося возвеличити вітчизну, тому що я усвідомив, що її мова, її право, її давність надто мало цінуються» [5, с. 71].



Тарас Шевченко. Видубецький монастир у Києві.
Папір, офорт. 1844

Центральними смисловими націотворчими питаннями стають глибокі філософсько-герменевтичні міркування: «Хто я? Хто ми? Яка наша мета і роль у житті і суспільстві?» [23, с. 105, 104]. Якщо згадати «Посланіє» (та й інші поетичні твори Т.Шевченка), то неважко помітити, що ціла його художня спадщина є відповіддю запитувального мислення саме на такого типу націоналістичні питання: «Що ми? Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?..» чи «Для кого я пишу? Для чого? За що я Україну люблю?..» – питання, котрі

безпосередньо впливають зі сфери національної екзистенції і по-націоналістичному спонукають «розглядати... індивідуальну ідентичність у межах нової культурної ідентичності нації» [23, с. 105]. Якщо слухним є те, про що пише Г.-Г. Гадамер, коли вказує, що «справжньому мистецькому творінню підпорядкована своя громада» [7, т. 2, с. 198], то **кожен великий національний письменник підпорядковує своїй творчості цілу націю**, усіх, за Т.Шевченком, «мертвих, живих і ненарождених земляків».

Корені загальноновизнаної націотворчості Шевченка заглиблені саме у націоналістичний світогляд геніального автора, що, на жаль, помічали і помічають далеко не всі. Багато хто, як І.Франко, ранню добу «Чигиринського Кобзаря» окреслює добою «романтичного націоналізму», однак не кожен спромігся зауважити те, що помітили інші дослідники та мислителі. Наприклад такі, як Є.Маланюк, котрий прямо вказував, що націоналістичний мотив, «як і більшість мотивів Шевченка, проходить крізь всю його творчість і такої потужності пізніш досягає у «Посланії» та у «Псальмах»» [19, с. 40]. Про це ж писав і видатний діяч єврейського націоналістичного руху Володимир Жаботинський [14, с. 152–153], і різні закордонні дослідники – Г.Сетон-Вотсон, Б.Андерсон, Е.Сміт, Н.Дейвіс та ін. Про такий основоположний ракурс розгляду Т.Шевченка сьогодні не завжди пам'ятають: «...донині випадає з поля зору принципово важлива проблема його (Т.Шевченка. – П.І.) іманентної пов'язаності... із рухом націоналізму в його широкому неполітизованому сенсі – як світоглядно-ідеологічної матриці, що лежить в основі різних сфер тогочасної духовної та практичної діяльності – від мистецтва до політики» [21, с. 3–21].

Таким чином, навіть наші короткі пропедевтичні спостереження дозволяють висувати, що кожен великий письменник є не просто національним письменником в сенсі номінальної приналежності до тієї чи іншої національної літератури. Такого типу письменник – це насамперед *письменник-націотворець*, здатний утверджувати або навіть творити національну ідентичність читача. Творення нації – основна смислова ідея митця-мислителя, митця-герменевта. У націософському сенсі це означає допомагати читачеві тлумачити різні аспекти національної ідеї, а в культурно-націоналістичному – і літературно формувати націю як духовну, культурну спільноту, і протистояти денационалізуючим проявам культурного чи політичного імперіалізму. В такий спосіб великий письменник, вживаючи герменевтичну термінологію, «ставить» чи «прирощує» національне буття власним художнім словом. Саме такого типу великим національним митцем, письменником-націотворцем був і залишається Тарас Шевченко. Двохсотлітня перспектива лише поглиблює це розуміння, дозволяє відкрити нові грані генія, здійснити нові вдумливі дослідження його величчя. І цю величчю наряд чи варто ігнорувати, заперечувати чи ставити під сумнів. Тим, хто сумнівається, достатньо, як тому хлопчику з англійської легенди, відійти подалі й подивитися, на чому насправді стоїть духовна будівля новочасової української культури.

Література

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 272с.
2. Бердяев Н. Національність і людство // Сучасність. – 1993. – № 1. – С.154–157.

3. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: В 4-х т. – М.: Искусство, 1973. – Т.4. – 676 с.
4. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. – К.: Часопис «Критика», 1998. – 208с.
5. Гримм Я. Немецкая мифология // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Тракаты, статьи, эссе. – М.: Издательство Московского университета, 1987. – С. 54–72.
6. Гринів О. Українська націологія: від другої світової війни до відродження держави. Історичні нариси. – Львів: Світ, 2004. – 592 с.
7. Гадамер Г.-Г. Істина і метод: Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2000. – Т.ІІ. Герменевтика ІІ: Доповнення. Показчики. – 478 с.
8. Гадамер Г.-Г. Філософія і поезія // Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Вибрані твори / Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001. – С.119–127.
9. Гелнер Е. Нації та націоналізм // Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ. – К.: Таксон, 2003. – С.29–199.
10. Д'Израэли И. Литературный характер, или История гения, заимствованная из его собственных чувств и признаний. – Дубна: Международный университет природы, общества и человека «Дубна», 2000. – 368 с.
11. Донцов Д. Шевченко і Драгоманов // Донцов Д. Дві літератури нашої доби. – Львів: б.в., 1991. – С.28–46.
12. Дюрінг С. Література – двійник націоналізму? // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С.565–566.
- 13/ Ефремов С. Історія українського письменства. – Мюнхен: УВУ. – Т.1. – 449с.
14. Жаботинский В.(З.) Урок юбилея Шевченко // Жаботинский В. (З.) Избранное. – Иерусалим: Гешарим, 5752, Спб: Роспринт, 1992. – С. 144–153.
15. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – К.: Наукова думка, 1992. – 144 с.
16. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму / Г.В.Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352с.
17. Кониський О. Український націоналізм // Правда. – 1875. – Ч. 14. – С.566–572.
18. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури // Урок Української. – 2000. – № 2. – С.2–8.
19. Маланюк Є. Ранній Шевченко // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. – С.33–43.
20. Маланюк Є. Репліка // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. – С.73–81.
21. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм // Слово і Час. – 2006. – № 3. – С.3–21.
22. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націотворення. – К.: Критика, 2000. – 304с.
23. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Е.Д. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
24. Франко І. Суспільно-політичні погляди М.Драгоманова // Франко І. Збір. творів: В 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – т.45. – С.423–439.
25. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Тракаты, статьи, эссе. – М.: Издательство Московского университета, 1987. – С.264–312.
26. Честертон Г.К. Вечный человек // Честертон Г.К. Вечный человек / Пер. с англ. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2004. – С.103–305.
27. Шевченко Т.Г. [Передмова до нездійсненого видання «Кобзаря»] // Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1-6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – С.207–208.
28. Шевченко Т.Г. [Щоденник// Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1-6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – С.11–191.
29. Шевченко Т.Г. До редакції журналу «Русский вестник». Листопад 1858 // Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.6. Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т.Шевченком або за його участю. – С.222–223.
30. Шевченко Т.Г. Живописная Украина // Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – С.203.
31. Шевченко Т.Г. Листи // Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.6. Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т.Шевченком або за його участю. – 2003. – С.11–239.
32. Шевченко Т.Г. Письмо Т.Г. Шевченка к редактору «Народного чтения» // Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – С.194–198.
33. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.2: Поезія 1847–1951. – 784с.
34. Шерех Ю. Етюди про національне в літературах сучасності // Сучасність. – 1993. – № 4. – С.68–94.

Иванышин Петр. Тарас Шевченко как писатель-нациотворец: герменевтические аспекты

В данной статье автор рассматривает творение нации как ведущую черту художественной герменевтики Тараса Шевченко как гения. Истолкование осуществляется через определение понятий нациософии, национальной идеи и культурного национализма.

Ключевые слова: герменевтика, смысл, творение нации, гений, великий писатель, национальное бытие, нациософия, культурный национализм.

Ivanyshyn Petro. Taras Shevchenko as the writer of creation of the nation: hermeneutic aspects

In this article the author examines the creation of the nation as a leading feature of artistic hermeneutics of Shevchenko as a genius. Interpretation is realized through defining the concepts of philosophy of the nation, national ideas and cultural nationalism.

Keywords: hermeneutics, meaning, creation of the nation, genius, great writer, national being, philosophy of the nation, cultural nationalism.



Шкільний аналіз образів-персонажів у зв'язках із хронотопною структурою літературного твору

Юрій Бондаренко,
доктор педагогічних наук,
професор Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

У статті сформульовано систему знань і вмінь та окреслено методичне забезпечення процесу вивчення образів-персонажів у зв'язках із хронотопною структурою тексту. Це дозволяє формувати в учнів уявлення про літературний твір як художню цілісність та взаємопов'язаність його елементів.

Ключові слова: образ-персонаж, хронотоп, цілісність, дискретність, контекст, концепція.

Хронотопна структура – одна із універсальних складових літературного твору. Жоден текст не може існувати без неї, оскільки вона лежить в основі художньої картини світу та унаочнює концептуальний погляд автора на світ.

Як зазначав М. Бахтін, «хронотоп як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі» [1, с.122]. Отже, будь-який персонаж завжди хронотопічний, тобто зумовлений часовими та просторовими параметрами зображеного. Більше того, існує «суттєва одиниця літературного часу-простору – хронотоп героя» [2, с.21]. Із її допомогою письменник встановлює межі функціонування образів-персонажів, тобто ті рамки, у яких літературні герої проходять своє внутрішнє звернення. При цьому зображені час і простір не можуть бути пасивними елементами, тільки фоном, вони виступають активними учасниками характеротворення. Це дозволяє виробити окремий методичний спосіб аналізу, в основу якого покладено дослідження особливостей взаємодії персонажів із хронотопом та розкриття їхніх рис у такий спосіб. Застосування окресленого підходу в методиці навчання літератури до сьогодні майже не розглядалося. Заслугує на увагу публікація Б. Бігуна [2], проте й у ній не подано розв'язання означеної проблеми. Тому залишається простір для здійснення наукового пошуку. Для початку встановлюємо навчальну мету.

Учні повинні знати:

- елементи хронотопу, які виступають носіями художньої інформації про образ-персонаж;
- характер пов'язаності героя з часопросторовими структурами тексту, їх взаємодію;
- роль різних елементів хронотопу в змалюванні образу, у розкритті його внутрішніх станів та життєвої долі;
- спрямованість хронотопної структури і образів-персонажів як її частини на реалізацію художньої концепції тексту.

Учні повинні вміти:

- встановлювати в тексті ті елементи хронотопу, які задіяні письменником у змалюванні персонажів, визначати їх образотворчу роль;
- розкривати внутрішні якості героя, особливості його життя і долі, зображені з допомогою хронотопних елементів;

- узагальнювати психологічний портрет персонажа з урахуванням його хронотопного позиціонування;
- визначати концептуальну роль образів-персонажів та інших елементів художнього хронотопу.

Загальний алгоритм роботи бачимо такий:

1. Дати максимально вичерпну оцінку зображеному хронотопу.
2. Проаналізувати образ-персонаж у його контексті, виявити роль часу і простору в змалюванні героя.
3. Здійснити узагальнену концептуальну оцінку літературного твору, базуючись на усвідомленні пов'язаності образів-персонажів з іншими елементами хронотопу.

Здебільшого зазначений вид аналізу персонажів – це робота для старшокласників. Проте його елементи можуть бути застосовані і в основній школі, програма якої включає, наприклад, багато текстів із комплексним зображенням людини і природи. Працюючи з учнями 5–8 класів, важливо не зупинятися тільки на образах-персонажах, але й знаходити час для аналізу позасюжетних елементів, формуючи в такий спосіб уявлення школярів про багатовимірність художньої картини світу літературного джерела. Якщо в основній школі розвинути уміння здійснювати спостереження за елементами хронотопу, це допоможе підвести учнів 9–11 класів до більш глибокого осмислення ролі просторово-часових реалій у зображенні літературних героїв.

Оскільки хронотоп включає дві окремі взаємопов'язані одиниці – час і простір, – з'являються і відповідні теми дослідження: «персонаж у контексті часу» і «персонаж у контексті простору», – які міцно між собою взаємопов'язані. В епічних творах, що вивчаються в школі, мова зазвичай іде про художньо-історичний час, в якому перебувають персонажі. Однак важливими з погляду осмислення образу можуть бути й такі характеристики часу, які вказують на вік героя, пори року, перебіг дня тощо. Наприклад, час дитинства і відповідно дитячий погляд на світ малого Сашка в кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна».

Здійснюючи аналіз, необхідно враховувати характер взаємодії персонажа і хронотопу. Доцільно взяти до уваги такі її варіанти: хронотоп суголосний переживанням змалюваної персони, допомагає їх художньо

унаочнити або й виступає співучасником персонажа; хронотоп провокує героя на певні типи реакції (внутрішньої або зовнішньої дії); дійова особа намагається вплинути на хронотоп, змінити його і в такий спосіб виявляє себе.

Починаючи роботу, учитель та учні повинні визначити межі хронотопу, наявного в тексті, його часові та просторові параметри. При цьому необхідно мати на увазі, що хронотоп може відображати природно-циклічні реалії (пейзажі у поєднанні з хронологічно не датованим часом (день, доба, неозначений період)), місця, створені в результаті людської діяльності (інтер'єри приміщень, міські/сільські реалії), історично визначені (хронологічно датовані, географічно конкретизовані) часопросторові аспекти, комбіновані із названих варіанти. Відповідь на питання, чому письменник розташовує персонажа в такому хронотопному вимірі, сама по собі цікава, оскільки дає можливість з'ясувати значну частину інформації, важливої для осмислення образу, його концептуального навантаження. Так, героїня повісті С. Васильченка «Талант» Тетяна живе і діє в межах українського села початку ХХ століття. Школярі дають загальну оцінку цьому хронотопу, виходячи з авторських характеристик: глухе, малоосвічене, з низьким рівнем культури, тут не можна по-справжньому проявити талант, але люди в селі добрі і співчутливі, вони намагаються вивчити своїх дітей, з розумінням ставляться до проблем молоді дівчини. Стає зрозуміло: такий хронотоп необхідний автору, щоб створити ситуацію безвиході для обдарованої героїні твору, поставити її в умови терзань і пошуків.

Отже, пропонуємо розпочинати аналіз із загального осягнення хронотопу (якщо він має одновимірний, неперервний характер) та осмислення його ролі в змалюванні персонажа. «Щоб сприйняття художнього твору було концептуальним, перед уявним зором учителя, а в кінцевому підсумку і перед школярами твір повинен виступити як цілісна єдність... Тільки в такому випадку – у співвідношенні з цілим – набуває смислу аналіз епізодів, окремих сторінок і навіть художніх деталей» [3, с.72].

Учні проводять ретельну дослідницьку роботу: вони з'ясовують усю хронотопну інформацію, необхідну для оцінки персонажа. До уваги беруться не тільки статичні об'єкти, але й динамічна складова: суспільні чи природні процеси, події, що відбуваються в межах зображеного, дійові особи та їх поведінка тощо.

Установіть, який часовий період зображено у творі? (за можливістю)

Як саме це позначається на подіях, у яких бере участь персонаж, а як на його характері та поведінці?

Назвіть просторові особливості зображеного. Як вони допомагають змалювати героя?

Чим більше школярі відкривають для себе авторських означень хронотопу в цілому, тим ґрунтовнішим буде їхнє розуміння генези внутрішніх якостей та зовнішніх проявів персонажа.

Окремий момент роботи – встановити на уроці характер зв'язку героя з тим середовищем, у якому він перебуває. Це може бути конфлікт чи гармонія. Необхідно розкрити, у чому вони полягають. Звідси виводимо основні лінії внутрішніх та зовнішніх проявів персонажа.

Чому головний герой новели «Я (Романтика)» Миколи Хвильового діє в умовах збуреного революцією містечка? Що це дає для розкриття його характеру?

Назвіть найбільш яскраві моменти, що ілюструють існування волинського села першої половини ХХ століття в романі У.Самчука «Марія». Як саме зображені обставини впливають на життя і характери дійових осіб твору?

Якщо в тексті є прямі оцінки часопросторових реалій персонажем чи автором, як у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», це стає окремим предметом розгляду. У таких випадках зроблені судження дають можливість розкрити філософський погляд на світ, ціннісні орієнтації, морально-етичні норми.

У чому полягає погляд малого Сашка і автора-оповідача на придеснянський край, його природу?

Знайдіть у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» і зачитайте відповідні фрагменти, прокоментуйте їх.

Після цього вчитель та учні переходять до детального аналізу зв'язку персонажа із локальними частинами, що входять у загальну часопросторову картину літературного твору. Робота відбувається за тією ж схемою, але з проекцією на менші об'єкти. Хронотоп села в повісті С.Васильченка «Талант» «зітканий» із декількох складових, що допомагають змалювати образ дівчини Тетяни: школа, саморобна сцена в клуні, церква, хата Тетяни, поле, ставок, подвір'я біля будинку священика. Не з усіма з них треба проводити детальну роботу. Обираються лише ті, які мають дійсно важливе значення у змалюванні образу. Далі відбувається розмова по суті:

Назвіть основні моменти в житті Тетяни, пов'язані зі школою. Розкрийте їх зміст. Зачитайте відповідні фрагменти тексту.

Як саме дівчина виявляє себе в цьому хронотопі?

Яку роль виконує образ школи для характеристики героїні?

Що значить для Тетяни саморобна сцена в клуні?

Які мрії сповнюють дівчину під впливом перших театральних спроб та високих оцінок її таланту з боку глядачів?

Також є доречним і переведення дослідження на словесний мікрорівень хронотопу. У цьому випадку встановлюється образотворча роль часопросторових деталей. Наприклад, принципової важливості для характеристики Тетяни набуває аналіз хронотопу церкви, у якому розгортаються фатальні для героїні події і разом з тим розкривається її характер та унаочнюється талант.

Розкажіть про події в церкві, які призвели в результаті до смерті героїні.

Знайдіть у тексті такі хронотопні деталі, як «церковний верх», «ветхі церковні стіни», «кам'яні лики святих», «вікна», «двері», «сухе дерево», «стара позолота», «віктар», «крилос», «пюпітр».

Зачитайте художні фрагменти, у контексті яких вони використані.

Поясніть значення кожної з цих деталей у змалюванні внутрішніх якостей Тетяни, її обдаровання.

Чому, на ваш погляд, фатальний конфлікт між дівчиною та священиком С. Васильченка зображує саме в церкві?

Ідучи по лінії ускладнення, учням можна давати завдання самим визначити ті елементи хронотопу, які

беруть участь у зображенні літературного героя. Причому це стосується як крупних часопросторових утворень, так і хронотопних мікрообразів – окремих деталей.

Проте існує ще й концептуальний рівень взаємодії героїв і хронотопу. Письменник завжди намагається створити такі час і простір, які вибудовані на засадах певного типу культури, світогляду, художнього методу. І персонаж виконує запрограмовану роль у реалізації концептуальної моделі світу. С. Васильченко, будучи письменником-народником, створює людські типажі, які відповідають народницькому розумінню дійсності. Головні герої повісті «Талант» – інтелігенти, які служать простим людям і самі мріють піднятися до вершин освіти. Поруч – образи селян та їх класових антагоністів – панів, священика. Тому, розглядаючи твір у 10 класі, словесник повинен сформулювати в учнів уявлення про персонажі, характерних для народницької літератури, і хронотоп, вибудований за канонами цього дискурсу, продемонструвати ідейну відповідність дійових осіб світоглядному типу часопростору.

Звичайно, школярам найлегше працювати із персонажами, орієнтуючись на їх художньо-історичні ознаки і місце в авторській моделі історичної дійсності. Проте існують більш складні підходи. Вони полягають у застосуванні наукової інформації з теорії хронотопу.

Так, М. Бахтін виділив декілька типів художнього часопростору: авантюрний, авантюрно-побутовий, біографічний, історично інверсований, лицарський, блазнювання, раблезіанський, ідилічний.

У рамках **авантюрного** хронотопу, виробленого ще в античній літературі, сформувалися такі обов'язкові для розкриття персонажа моменти: відчуженість людини від світу, асоціальність, самотність, пасивність, безініціативність, незмінність характеру, втручання ірраціональних (вищих) сил в долю героя, значна роль випадку, хронотоп дороги, перешкоди і їх долання, випробування, ситуація вибору, несподівана зустріч, любовна пристрасть, розлука, пошуки один одного, знаходження, весілля, шлюб, святкування, закулісні дії, викрадення, незгода батьків, втеча, мандрування, порятунок, жертва, війна, битва, полон, рабство, перевдягання, несправедливе звинувачення, несправжня смерть, спокушання, злочин, судовий процес, зустріч із друзями чи ворогами, гадання, передбачення, віщі сни, передчуття, коливання, важливе рішення, впізнання, невпізнання, втрата, невідомість, зваблювання.

Усе це зображується на широкому географічному фоні з детальними описами місць дії та включенням роздумів на філософські теми. Герої майже не зазнають фізичних, вікових та психологічних змін.

Поруч з авантюрним хронотопом М. Бахтін ставить **авантюрно-побутовий**. Його ключові елементи: метаморфоза (переродження) героя, кризові та переломні моменти в його житті, акцент на винятковому, незвичайному, гра випадку, тема вини, помилка, легковажність, спокута, пізніше очищення, позитивне переродження, повчальність, зображення побуту та процесу його вивчення, самотність, ізолюваність героя, його неелітарність (авантюрист, слуга, повія), закріплена за ним роль третього (погляд збоку на життя інших).

Ще один часопростір – **біографічний**. Тут наявні: розгорнутий життєвий шлях героя, його членування на періоди, рубрикація (тематизація) життя, автобіографічність, діяльність людини, її справи і починання, самопізнання, пізнання істини, випробування, публічність, єдність приватного та соціального, взаємодія з навколишнім світом (природним та людським оточенням), чуттєвість, одухотвореність, обдарованість, спрямованість на зовнішні прояви, образ лідера, видатної особистості, орієнтація на ідеальне в людині, тема смерті, смертності, завершеності життєвого шляху.

Історична інверсія (виключно позитивне зображення минулого як орієнтиру для сучасного та майбутнього): схильність образу людини до розвитку, ідеалізація, героїзація, гіперболізація властивостей людини минулого, мізерність сучасника, протиставлення цих двох типів персонажів за схемою «ідеальне – неідеальне».

Лицарський хронотоп: чудесний світ – чудесний герой, зустріч з фантастичним (феями, чарівниками і т. д.), індивідуалізація, безкорисливий авантюризм, пригоди, подвиги, слава, історизм (життя на тлі епохи), зв'язок з вищим сенсом світу.

Хронотоп **блазня**: блазнювання, кривляння, юродивість, дивакуватість, маскування, інакомовність, форма нерозуміння, іронічний погляд на життя, спрямованість героя на соціальну критику (викриття суспільних вад), його прив'язаність до рідного краю, народної стихії, сміхової культури.

Раблезіанський (від прізвища французького письменника Франсуа Рабле) хронотоп: людське тіло – мірило світу, центр художньої картини, фізіологія тіла (їжа та її перетравлювання, пиття, п'янство, статеві стосунки, випорожнення), культ людського життя, його вищість над смертю, пріоритет земного історичного розвитку над теоцентричним підходом до розуміння світу.

Ідилічний хронотоп: зв'язок людини з природою, своєю батьківщиною, герої – представники села, простого народу, любовна та сімейна проблематика, локалізованість подій в одному місці, руйнування ідилії.

Узагальнюючи свої роздуми про хронотопну структуру тексту, М. Бахтін підкреслює: час і простір в літературному творі завжди утворюють ціннісно зорієнтовану єдність (рамку), підпорядковану авторському задуму; вони антропоцентричні за своєю суттю, оскільки є точкою перетину життів і доль образів-персонажів, а також засобом вираження людських роздумів та емоційних станів; хронотоп твору служить образній конкретизації, зазнає внутрішнього структурування – поділу на менші часопросторові утворення, може розширюватися і звужуватися; його творцем є автор, який визначає зміст та форму хронотопу.

На наш погляд, в умовах викладання літератури подані теоретичні узагальнення не варто використовувати буквально, тобто намагатися виявити всі означені складові у творенні героя. У процесі аналізу словесник та учні вибирають лише ті моменти, які є продуктивні в осягненні конкретних образів-персонажів. Крім того, необхідно враховувати, що в межах художнього тексту може відбуватися зрощення особливостей різних хронотопів, а це впливає на характер зображення літературних героїв. Методичне застосування теоретичних

знань, вироблених М. Бахтіним, полягає у створенні плану-схеми опрацювання персонажів у зв'язках із хронотопною структурою. Це дає можливість здійснювати комплексний аналіз, адже «художні особливості твору – це не тільки поетична лексика та синтаксис, але й уся композиційно-образна структура, всі прийоми побудови ситуацій, зображення подій, творення характерів» [4, с. 94].

Так, у акварелі М. Коцюбинського «На камені» доцільно виділити елементи ідилічного хронотопу. Причому ідилія (щасливе життя в гармонії з природою, сімейна згода, безтурботність) існує у двох протиставлених аспектах: для Фатьми й Алі, з одного боку, і для чоловічої частини татарського селища – з іншого, вона має різний зміст, чим і зумовлено конфлікт інтересів. Найвищою цінністю Фатьма та Алі вважають любов, щастя, свободу. Мешканці селища вбачають її в дотриманні мусульманських законів, згідно з якими жінка повністю підвладна своєму чоловікові. Конфлікт набуває феміністичного забарвлення, що є актуальним для літератури модернізму, важливою темою якої було звільнення жінки. Одні й ті ж хронотопні реалії (як суто людського, так і природного середовища) сприймаються по-різному героями із протиставлених у творі груп.

Виходячи з цього, вивчення образів-персонажів набуває своєї специфіки. Пропонуємо здійснити їх аналіз за двома ідилічно організованими хронотопними лініями, вибудованими М. Коцюбинським, а потім узагальнити результати роботи.

Ідилічний хронотоп Фатьми та Алі,

його руйнування та символічне відновлення

Ідилічні спогади Фатьми про вільне і радісне життя до одруження серед рідних гір, добрих і веселих людей.

Руйнування ідилії: історія виходу дівчини заміж (продаж батьком) за нелюба Мемета, потрапляння в чуже і непривітне середовище, негативне ставлення Фатьми до людського та природного оточення.

Зустріч Фатьми та Алі, виконання хлопцем пісні – «оживлення» для жінки навколишнього простору, поява надії на відновлення щастя.

Утеча – намагання змінити життя на краще.

Сцена смерті Фатьми: безвихідь гірського закутка, внутрішні переживання героїні, спричинені конфліктом між ідилічними спогадами про щасливу молодість та нестерпними реаліями періоду заміжжя.

Мужність Алі в останню хвилину життя, зіставлення образу хлопця з молодим орлом та вовком.

Символічне відновлення ідилії: уявна зустріч закоханих після смерті («Алі плив назустріч Фатьмі»).

Ідилічний хронотоп татарського селища, його руйнування та відновлення

Ідилічний пейзаж на початку твору як знак умирення творення в татарському селищі.

Юрій Бондаренко. Школьний аналіз образів-персонажів в зв'язі з хронотопною структурою літературного произведения

В статтю сформульована система знань і умінь і начерчено методичне забезпечення процесу вивчення образів-персонажів в зв'язі з хронотопною структурою тексту. Це дозволяє формувати в учнів передставлення про літературне произведение як о художественной целостности и взаимосвязанности его элементов.

Ключевые слова: образ-персонаж, хронотоп, целостность, дискретность, контекст, концепция.

The article formulates the system of knowledge and skills as well as outlines the methodological provision of the process of studying character images in connection with chronotope structure of a literary text. This allows forming pupils' understanding of a literary text as a whole with interconnected elements.

Key words: character image, chronotope, integrity, discreteness, context, conception.

Шторм на морі – провісник «бурі» в людському середовищі, пробитий човен – символ смерті.

Руйнування ідилії в татарському селищі: утеча Фатьми та Алі.

Закони мусульманського середовища: домінування чоловіка над жінкою, перебування подружнього життя під пильним наглядом суспільства (загальна гостра реакція на втечу Фатьми та Алі, єдність татар, які за інших обставин могли ворогувати між собою, у прагненні відплати); розкриття характерів Мемета, Нурули та інших учасників погоні під час збурення в татарському селищі, ловитви утікачів та розправи над ними.

Відновлення ідилії: смерть закоханих, символічне відправлення тіла Алі в море, ідилічний настрій природи.

Узагальнення вивченого

Зіставлення ідилічних пріоритетів двох груп персонажів, установлення різниці між ними.

Колективний висновок про те, яким чином організовано та протиставлено два ідилічні хронотопи, у чому полягає їх єдність із погляду вираження ідейного задуму твору, яка роль образів-персонажів у реалізації феміністичної концепції.

Поданий план опрацювання засвідчує: якісне осмислення будь-якого художнього елемента, у тому числі й образів-персонажів, можливе лише за умови врахування цілісності літературного твору як семіотичної системи, що виникає на засадах єдності змісту та засобів їх вираження. Адже «семіозис, чи семіосфера, утворюють певний організований простір знаків, у якому завжди присутня можливість зберегти й одночасно нарощувати значення» [5, с. 90]. Тому хронотопний аналіз дозволяє надати учням можливість розкрити специфіку образів-персонажів, виходячи із пов'язаності з іншими художніми компонентами та їх спільної спрямованості на досягнення концептуальної завершеності цілого, яким є літературний твір.

Література

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. – М.: Худ. лит., 1986. – С.121–290.
2. Бегун Б.Я. Хронотопический анализ литературного произведения // Русский язык и литература в средних учебных заведениях Украины. – 1991. – № 11. – С.18–22.
3. Беленький Г.И. Приобщение к искусству слова: (Раздумья о преподавании лит. в шк.). – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Майстерність учителя-словесника, – К.: Радянська школа, 1963. – 188 с.
5. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.

Вивчення життєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект)

Лілія Овдійчук,

кандидат педагогічних наук

Рівне

У статті репрезентовано вивчення життєпису письменника на уроках літератури через естетичний аспект на основі авторської таблиці «Естетичні уподобання українських письменників». Автор пропонує різноманітні форми, методи, прийоми роботи під час вивчення розділу таблиці «Світ захоплень митця», що допомагає здійснювати вплив на естетичні почуття та уподобання школярів.

Ключові слова: естетичні уподобання, естетичні почуття, світ захоплень, обдаровання, форми, методи, прийоми.

Сучасна методика викладання літератури – це поєднання традицій, інновацій та творчості. Такий підхід стосується будь-якої програмової теми, зокрема й монографічної. Вивчення біографії письменника на уроках літератури – це перша сходинка до розуміння творчості письменника, його ролі й значення в історії розвитку літературного процесу, культури, цивілізації. Життєвий шлях митця розглядається на етапі підготовки до сприйняття художнього твору. Обсяг матеріалу, який подається на уроці, залежить від класу та програмових вимог. У 9–11 класах вивчення біографії письменника має свої особливості, які зумовлені не тільки обсягом матеріалу, що розглядається, а й характером, методами і формами його подачі. У якому б ракурсі не розглядалися життєвий і творчий шлях письменника: біографічний нарис чи короткі відомості про митця, — важливо, щоб пропонувані матеріал був змістовним, цікавим, не переобтяженим датами, містив першоджерела і допоміг учням осягнути індивідуальність письменника, його характер, уподобання, життєве та творче кредо. Це дає ґрунтовні знання, а також формує естетичні уподобання та почуття, моральні якості шкільної молоді. Адже, за висловом Н. Волошиної: «основна функція біографії – максимально наблизити учнів до розуміння особистості письменника [6, с 110]». І чи не найважливішим під час розгляду життєвого і творчого шляху літератора є естетичний підхід.

Естетичне виховання учнів засобами літератури протягом багатьох років було предметом досліджень доктора педагогічних наук Ніли Волошиної. Низка наукових статей, рецензій, концепція літературної освіти, програми з української літератури для загальноосвітньої школи, методичний посібник «Слово і образ» (образотворчий матеріал до уроків літератури) і як квінтесенція всіх набутих з означеної проблеми – докторська дисертація у вигляді наукової доповіді [2]. Одне з найважливіших завдань естетичного виховання, на думку науковця, – це формування естетичних почуттів, смаків, уподобань школярів. Змістовний і багатий матеріал для реалізації цієї мети міститься саме в біографії українських письменників.

Вивчення життєпису митця з методичної точки зору розглядали відомі вчені, зокрема Н. Волошина, С. Жила, І. Каплан, Ю. Ковбасенко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, А. Лісовський, Є. Пасічник, С. Пультер, Б. Степанишин, Г. Токмань. Проте, незважаючи на значний інтерес до проблеми, не всі її аспекти опрацьовано однаковою мірою. Це стосується й естетичного аспекту.

Мета нашої статті – репрезентувати вивчення життєпису письменника на уроках літератури через естетичний аспект на основі авторської таблиці «Естетичні уподобання українських письменників» [8] та розкрити

форми, методи і прийоми роботи за розділом «Світ захоплень».

Кожен письменник – індивідуальність зі своїм духовним світом, естетичними уподобаннями, світоглядом, життєвими подіями. Тому метою уроків, на яких вивчається біографія письменника, є представлення його як різнобічної особистості: рис характеру, життєвого та творчого кредо, сфери діяльності. Сучасна методична наука пропонує розкривати особистість митця у єдності з творчістю. Основними методами, прийомами та формами роботи на уроках є цікава розповідь з емоційним початком про яскравий епізод з життя письменника; повідомлення учнів із читанням спогадів, уривків з листів, щоденників, автобіографічних творів; використання зорової, слухової, синтетичної наочності (творів суміжних мистецтв: живопису, скульптури, архітектури, музики, театру, кіно), яка відтворює певний період життя, духовний світ митця слова. Це є ефективним засобом формування естетичних почуттів і смаків, джерелом нових знань школярів.

Допоміжним матеріалом у проведенні таких уроків є авторська таблиця «Естетичні уподобання українських письменників» [8], яка репрезентує такі дані: сферу діяльності, характер, кредо, світ захоплень на основі першоджерел – спогадів сучасників, щоденникових записів, листів самого митця. Серед українських літераторів багато всебічно обдарованих особистостей, які, крім письменницького таланту, мали й інші здібності: малярські, музичні, акторські; тонко розуміли музику, живопис й у своїх листах, щоденниках, залишили цікаві думки, захоплені відгуки про мистецькі твори. Це своєрідна школа формування естетичних почуттів.

Нагадаємо, що *естетичне почуття* – це процес естетичного сприйняття мистецтва, природи, дійсності, яке викликає психічну реакцію – *естетичне переживання*, на основі якого формується стійке утворення: духовно-естетична насолода. На основі сформованих естетичних почуттів закладаються основи духовного світу людини, зокрема *естетичний ідеал* як конкретно-чуттєве уявлення про прекрасне в його найвищому прояві та *естетичний смак* – здатність людини за безпосереднім почуттям визначити естетичну цінність предметів, явищ дійсності і мистецтва [4].

Естетичні явища, зокрема мистецькі твори, здатні збуджувати в людині почуття духовної насолоди чи відрази, піднесені переживання чи жах, страх чи сміх, тобто всі емоції, які супроводжують спілкування з прекрасним, потворним, трагічним, комічним. Б. Лихачов вважає, що естетичні почуття у єдності з раціональним смислом породжують цілісне естетичне переживання, емоційно-раціональний стан потрясіння, просвітлення, очищення, співчуття, які є основою духовних потреб.

Роль мистецтва у задоволенні духовних запитів підкреслював також В. Сухомлинський: «Як гімнастика виправляє тіло, так мистецтво виправляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Життя людської душі – це вища мета виховання ... Знання, вміння, праця, творчість – усе це тільки засоби досягнення вищої мети [10, с. 544]».

Художньо-естетичні цінності здійснюють цілісний та особистісний вплив на людину, і цей вплив визначається передусім залученням до процесу художнього сприймання всієї особистості, взаємодією в художньому переживанні всіх рівнів психіки: відчуттів, почуттів, уявлень, інтелекту, пам'яті, інтуїції тощо.

Це актуально нині, коли відбувається девальвація духовних цінностей, а суспільство страждає на культурний авітаміноз. Тому важливо прилучати молоду людину до вічних взірців висоти людського духу, які розкриваються через естетичні уподобання майстрів слова.

Одним із основних аспектів розкриття багатогранності особистості є світ захоплення: улюблені митці та їхні твори, улюблені заняття, обдаровання. Це і є окремим розділом авторської таблиці. Наведемо уривки.

Пантелеймон Куліш

Мав здібності до малярства, добре грав на скрипці, любив доглядати сад. Мав хист до вивчення мов: знав майже всі слов'янські, французьку, німецьку, англійську, італійську, іспанську, латинську, старовірську. Багато перекладав.

Любив природу. Особливе захоплення у нього викликала Ганнина Пустинь, так був перейменований хутірець Мотронівка, «де солов'ї співають сотнями. Запах черемхи робить повітря таким густим, ніби з нього зняті вершки і вліті в чашу мотронівського життя. Тут особливо гарні дві пори року – весна і осінь. Вони завжди вражають новизною, ніби я зроду не бачив ні такої весни, ні такої осені... Літо ж у нас розкішне, так що жаль його зневажити заради життя в місті. Думаю, що розчинене вікно біля письмового столу зберігає багато фізичної сили, яка необхідна мені для здійснення задуманого».

Одне з улюблених занять – записи фольклорних творів: «Я тепер ходжу, як бджола по сотах, де тільки зустріну сиву бороду, не відійду від неї, поки не витисну пахучого квіту народної поезії чи в переказі, чи в пісні. Вивчення цих малоросійських антиків мене удосконалює так само, як удосконалює живописця вивчення скульптури антиків».

Пристрасно любив пісні, особливо українські народні. «Народна пісня в своїх словах і музиці, взятих разом, сповнена почуття, думки і при тому надзвичайної простоти. Нема в ній зайвого слова, нема зайвої ноти. Це самородки, з яких завжди може черпати найвищий талант».

Захоплювався живописом, музикою.

Величезну насолоду і «гармонічне задоволення» надавав переклад Біблії.

Марко Кропивницький

Мав чудовий музикальний слух. Грав на фортепіано, скрипці, гусях, бандурі, сопілці, фісгармонії. Володів соковитим, сильним баритоном широкого діапазону. Мав композиторські здібності, автор романсу «О где вы, дни юности прекрасной моей». Добре малював, автор багатьох декорацій, ікони «Моление о чаше». Улюблені музичні твори: «Хорали», «Прелюдії» Баха, «Полонез» Огінського, опера «Травіата» Дж. Верді, українські пісні та російські романси, живописне полотно «Запорожці» І. Рєпіна.

Був гарним садівником, отримав медаль за зразкове ведення господарства.

Любив полювання, рибальство. Цікавився старовиною і фресками.

Василь Стефаник

Любив природу Карпат, село, господарство, а в ньому – порядок і чистоту.

Любив слухати музику. Захоплювався театром. Улюблена співачка – С. Крушельницька, художники – О. Кульчицька, О. Новаківський, композитор – Бетховен. Захоплювався народними піснями, особливо колядками. Улюблена пісня: «Ой наступила та й чорна хмара ...»

Любив тонко, доброзичливо жартувати, іронізувати в розмові.

Був улюбленцем птахів (за ним літали ластівки на подвір'ї).

Володимир Сосюра

Любив слухати народні пісні, сам співав м'яким ліричним тенором. Був постійним учасником музичних та хорових гуртків. Грав на гітарі. Плакав від звуків музики П. Чайковського. Цінував творчість співаків: О. Петрусенко, Ф.Шалаяпіна, І. Паторжинського, І. Козловського, Д. Гнатюка; музику композиторів – П. Чайковського, Ф. Ліста, А. Дворжака, М. Лисенка, Ф. Глінки, П. Майбороди. Захоплювався картинами В. Касіяна, І. Левітана, О. Серова, А. Куїнджі. Був закоханий у театр. Надзвичайно цінував майстерність акторів І. Мозжухіна, І. Ільїнського, А. Райкіна.

Із насолодою декламував власні і чужі вірші, «читав неголосно, без надриву, без вигуків, без химерного скандування».

Мав надзвичайну пам'ять.

Любив подорожувати містами і селами України. Особливо подобалося Поділля.

Любив природу, найпаче в осінню пору: «осінь – музика і художник. Живопис на землі в дивовижному колориті. Зелень переливається в вохру, вохра розбавляється в бронзі і горить в обгаєнні ... Скарби вражень, почуттів, спонукань, тривоги – усього, без чого немислимі любов і людяність, людяність і любов».

Юрій Яновський

Степ і море любив безмежно.

Любив пожартувати з влучною і тонкою іронією. «Його жарту і кпини терпів навіть О. Довженко, який мало кому дозволяв подібні речі».

Подорожі – одне з улюблених занять, проте без офіціозу, тому, як правило, ці поїздки організовувалися приватно й були імпровізованими. Причому роль «капітана» брав на себе Яновський.

Любив, коли дружина співала пісні О. Вертинського під музичний супровід Оксани Іваненко.

Був небайдужий до тварин. Улюблений собака, фокстер'єр Тяпа, тривалий час жив у квартирі Яновських.

Григорій Косинка

Чудово декламував. Мав прекрасну дикцію, відчуття ритму, мовних нюансів. Майстер читань і публічних виступів.

Любив навколишній світ, природу, особливо квіти. Умів милуватися явищами природи, тонко сприймав усе красиве навколо. До всього придивлявся, ніщо не залишав без уваги, все знаходило у нього відгук.

Цікавився народною творчістю, збирав фольклор. Дуже любив народні пісні.

Захоплювався грою в шахи.

Павло Тичина

Мав абсолютний музикальний слух, чудовий голос. Глибоко розумів і відчував образи, драматургію, гармонію, форму, колорит музичного твору. Грав на кларнеті, гобої, бандурі, фортепіано, скрипці, арфі. Виконував вокальні твори під власний супровід на роялі або на бандурі. Майстер диригування. Автор музичних творів. Захоплювався творчістю К. Стеценка, М. Леонтовича. Цінував талант О. Петрусенко.

Колекціонував картини В. Касіяна, М. Глуценка, М. Дерегуса та О. Шовкуненка. Захоплювався роботами М. Приймаченко. Одна з улюблених картин – «Весняна ніжність» М. Глуценка.

Пристрасно любив малювати (навчався цьому мистецтву у М. Жука). Автор багатьох акварельних пейзажних робіт, що вражають «опуклістю, зримістю, майже фізичною відчутністю барв». Малював олівцем, зокрема автопортрети. Музика і живопис виступали у нього в єдності, як у Чурльоніса.

Любив і розумів природу – ліси, гаї, поля, річки, пагорби, гори. Умів помічати в них красиве і цікаве. Захоплено слухав світ.

Мав лінгвістичні здібності. Вивчив турецьку, іранську, вірменську та основні західноєвропейські мови.

Олександр Довженко

Ніколи не розлучався з томиком М. Гоголя. «Тарас Бульба» – улюблений літературний твір і персонаж. Митець мріяв екранізувати повість.

Захоплювався блискучою грою Марії Заньковецької, творчістю режисера Леся Курбаса та його театру «Березіль». Цінував талант Анатолія Петрицького. Безмежно любив народні пісні, колядки з материного голосу (до старості вона зберегла чудовий слух і голос).

Його пристрасть – усе перебудувати, поліпшувати, вдосконалювати. Любив креслення і малювання. Здібний карикатурист, прекрасний декламатор. Мав хист до перевтілення в літературний образ. Цікавився малярством, зокрема живописом та графікою. Час від часу писав автопортрети, портрети, пейзажі, зокрема олійні портрети Григорія Петровського і Василя Еллана-Блакитного, графічні портрети В. Сосюри, М. Йогансена, П. Тичини, В. Поліщука, І. Дніпровського. На Одеській кінофабриці мріяв «робити комедії – веселі й дошкульні». Найбільше захоплення в житті – кіно, у цьому найяскравіше проявився геній «українського Мікеланджело».

Обожнював природу. Особливо його хвилювали птахи у вечірньому небі.

На робочому столі у московській квартирі завжди стояв букет свіжих квітів.

Власноруч посадив сад біля кіностудій у Києві і Москві (пущити біля цих будинків його драгував). «Понад усе любив лаврські схили, з яких було видно чернігівські землі». У побуті виявлялася тонка культура і вишукана естетичність.

Микола Хвильовий

Він був знайомий з усім найвидатнішим у царині мистецтва і мислі. Зазнав впливу французького та вітчизняного імпресіонізму.

Був завзятим мисливцем, чудовим знавцем мисливської зброї та мисливських собак.

Мав феноменальну працездатність (працював 18 годин на добу).

Любив життя: «Словом, я до безумства люблю небо, трави, зорі, задумані вечори, ніжні осінні ранки... – все те, чим так пахне сумно веселий край нашого строкатого життя».

Осінь – улюблена пора й улюблений образ.

Ознайомлення з цими матеріалами на уроці – лише один з етапів роботи, адже таблиця – це й наочність і орієнтир учителям у добірці мистецьких творів як емоційно-змістового доповнення до уроку та відтворення естетичного світу (почуттів, смаків, уподобань, обдарувань) письменника. Таблиця передбачає комплексну взаємодію мистецтва і створення естетичного середовища уроку за допомогою улюблених та авторських (якщо такі є) мистецьких творів письменника, фотопортретів, ілюстрацій чи речей, які відтворюють чи символізують духовний світ митця.

Найбільш ефективний метод роботи – поєднання читання уривків на цю тему з розглядом живописних полотен, слуханням музичних творів, з демонстрацією світлин та ілюстрацій архітектурних і скульптурних пам'яток (за допомогою мультимедійної презентації).

Проілюструємо на прикладах.

Розкрити багатогранність особистості **Максима Рильського** допоможуть сучасні мультимедійні засоби. Зокрема презентація про життєвий і творчий шлях, однією із найцікавіших сторінок якої буде світ захоплення поета (фото будинку в Голосієві, зимового саду з екзотичними рослинами, вітальні з незмінним роєм, голосіївських лісів, де любив мандрувати-полювати, річки, де ловив рибу, а також світлини, де всі ці улюблені заняття увічнені). Під час презентації звучатиме «Ноктюрн» Шопена.

Максим Рильський. Його пристрастю в музиці був «божественний Шопен» (вальси, ноктюрни, прелюдії). Любив пісню, був закоханий у музику, глибоко знав її. Віртуозно грав на роєлі, в основному імпровізував. «... за роєм був поет». Любив відвідувати концерти симфонічних та камерних оркестрів.

Обожнював природу. Любив поратися в саду, квітнику. Звідусіль привозив паростки, викохував різну рослинність у саду і на городі; його зимовий сад був всуціль зайнятий екзотичними рослинами. Кохався у квітах. Улюблені – троянди, гвоздики, бузок, красоля.

Знав голоси птахів, вдачу риб. Улюблений відпочинок – риболовля і полювання, збирання грибів.

Цікавими і корисними у плані естетичного розвитку є уроки, на яких маємо можливість продемонструвати учням мистецькі уподобання з допомогою авторських робіт письменників: живописні (Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Винниченка, П. Тичини, О. Довженка), музичні (Григорія Квітки-Основ'яненка, Лесі Українки, М. Кропивницького, Г. Сковороди), акторські (Івана Карпенка-Карого, М. Кропивницького), декламаторські (Г. Косинки, В. Стуса, В. Симоненка, Ліни Костенко, І. Драча, Б. Олійника).

У методичному арсеналі вчителя є багато засобів впливу на естетичні смаки й уподобання сучасної молоді. Треба тільки вміти їх відібрати і скористатися ними.

Іноді достатньо прочитати кілька уривків зі спогадів, інтерв'ю, послухати романс на слова поета, щоб склалося враження про митця і його життєві цінності. Наша знаменита сучасниця **Ліна Костенко** має імідж надзвичайно сильною духом людини, непоступливої, жорсткої, дуже непростой у спілкуванні (хоча багато з цих характеристик спростувала сама письменниця, здійснивши тур Україною з презентацією своєї книжки «Записки українського самашедшого»). Цікаво, що один факт із біографії Ліни Костенко став мистецьким твором. Йдеться про роки навчання в Москві – успішні, щасливі й безтурботні. У тодішній радянській столиці на той час зібралася талановита молодь з різних республік СРСР та країн так званого соціалістичного табору. А навчалися тут разом з Ліною Костенко Роберт Рощедневський, Фазіль Іскандер, Юнна Моріц, вірменський поет Паруйр Севак – усі яскраво заявлять про себе у шістдесяті. Цікаві дискусії, краса Підмосков'я, кохання, молоде повнокровне життя. Народжуються сповнені любові до життя і людей вірші, які ввійдуть до першої збірки поетеси – «Проміння землі». Тут юна Ліна зустріла своє перше кохання, поляка Яна-Єжи Пхальовського. Згодом поетеса написала дуже шемливий інтимний вірш «Поїзд із Варшави» («Спогад»).

Поїзд із Варшави спогади нав'яв,
Я ж на Україні згадую тебе.

Ти співав для мене пісню вечорами:
Со кому до tego, ze my tak kohamy!

Поїзд із Варшави мчить крізь моє серце,
Сто доріг між нами, а печаль одна.

Іншого цілую, а бринить сльозами:
Со кому до того, ze my tak kohamy!

Я люблю, коханий, Київ і Варшаву,
Але батьківщина в кожного одна.
І минають роки, роки за роками.
Со кому до того, ze my tak kohamy.

«У сімдесяті роки ХХ століття з'явилася й одразу стала популярною лірична пісня «Спогад». Володимир Верменич не втримався й поклав на музику вірш Ліни Костенко, який ніби просився на неї. У ньому розповідає про нещасливе «інтернаціональне» кохання українки і поляка. Нині цю пісню мало хто пам'ятає. Бо тоді слова: «Поїзд із Варшави спогади навів, я на Україні згадую тебе...» по кілька разів на день звучали по радіо. Особливою ж популярністю твір користувався у Польщі. А Ліна Костенко, як відомо, у нас була опальною. І тоді, щоб не забороняти улюблену багатьма пісню, в концертах почали оголошувати: «Музика – Володимира Верменича, слова – народні». Ліна Василівна свого авторства не обстоювала й не ображалася, бо хоча б у такий спосіб мала змогу зі своєю поезією виходити на широкий загал» [9].

У пісню-романс вдихнула нове життя Наталка Криничанка, інтерпретувавши твір. Є й інші виконавці цього твору. Зокрема про це сама Ліна Костенко висловила так: «Особливо пам'ятним було виконання Валентини Купріної... Коли вона заспівала «Со кому до того...» в Українському Домі на презентації «Берестечка» 22 березня 2010 року, за нею заспівала вся зала» [3, с. 173]. Послухати цей романс (неважливо у чиєму виконанні) – справді естетична насолода і знайомство ще з однією сторінкою з життєпису нашої великої сучасниці. Воістину, що біографія видатних людей не належить їм самим повною мірою, а стає часткою біографії народу (чи народів).

Є ще один важливий фактор впливу на формування естетичних смаків і почуттів шкільної молоді. Це народні пісні. Ці перлини творчості народного генія народили слухати, співати і записувати майже всі українські письменники. Зазвичай сучасники називають конкретні улюблені пісенні твори того чи іншого письменника. Коли б вчителі щоразу, вивчаючи життєпис окремого митця, знайомили учнів хоча б з однією народною піснею, яку письменник уподобав, можна було б сподіватися, що фольклорна спадщина українського народу буде збережена і передана наступним поколінням. А сучасні учні мали б у своєму репертуарі не тільки нинішні твори-одноденки сумнівної якості.

Наприклад, відомо, що улюбленою піснею Степана Васильченка була «Із-за гори кам'яної». Отож продемонструємо її у гарному «живому» виконанні чи в аудіозапису. Пісню десятикласники сприймають і як самостійний мистецький твір, і як улюблену пісню письменника, тобто намагаються проникнути у світ митця, відгадати його почуття. Адже, на думку В. Сухомлинського, «перші і найяскравіші сторінки для читання мови почуттів – це народні пісні» [10, с. 555]. Разом із учнями вчитель з'ясовує, які

почуття передані у пісні (смуток і жаль за роками, що вже минули, за втраченими надіями, за тим, що не збулося в людському житті), які почуття викликає ця пісня у молодих людей, чиє життя тільки починається. Слова і мелодія спонукають до роздумів про сенс людського життя, про справжні цінності. Одночасно учні проймаються і настроями письменника, розуміють його почуття, проникають у його багатий духовний світ через красу і довершеність поезії та мелодії, ліризм, м'якість, драматизм пісні.

Отже, вивчаючи біографію митця через призму його естетичних уподобань, маємо можливість безпосереднього впливу на духовний світ учнів.

Розмаїття і багатий внутрішній світ письменника (мистецькі уподобання, захоплення, обдаровання) слугуватиме естетичним уроком сучасній молоді, сприятиме розширенню кругозору, інтелекту, спонукатиме до мислительних дій, розвиватиме образне та логічне мислення, зв'яже мовлення, зацікавить учнів, формуватиме естетичну свідомість, шляхетні почуття через знайомство зі зразками високого мистецтва. Світ захоплених митців слова є орієнтиром і гарним прикладом для старшокласників, які обмежують своє коло мистецьких зацікавлень примітивною музикою, теле-, відео-, інтернет-продукцією досить сумнівного ґатунку.

Література

1. Волошина Н. Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури / Н. Й. Волошина – К.: Рад. школа, 1985, – 102 с. (Методичний посібник)
2. Волошина Н. Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі: Дис. у вигляді наукової доповіді на здобуття ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01; 13.00.02. / Н. Й. Волошина. – К., 1995. – 72с.
3. Дзюба І. Є поети для епох / І. М. Дзюба – К.: Либідь, 2011. – 208 с.
4. Естетика: Підручник / За ред. Л. Т. Левчук. – К., 2000. – 399с.
5. Костюк Г. Володимир Винниченко – маляр // Дивослово: науково-методичний журнал. – Київ. – 2000. – №7. – С. 2–5.
6. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344с.
7. Нечуй-Левицький І. В концерті / І. С. Нечуй-Левицький // Зібрання творів. У 10-ти т. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 10. – С. 120–135.
8. Овдійчук Л. Естетичні уподобання українських письменників // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіах: науково-методичний журнал. – Київ. – 2001. – №3. – С. 115–119; – 2003. – №1. – С. 142–147; 2004. – №2. – С. 50–54; 2006. – №7–8. – С. 68–71; 2006. – №9–10. – С. 68–72.
9. Стоян О. «Як на ті чорнобривці погляну...» // Вечірній Київ: газета. – Київ. – №152 (17563): – 2005. – 19 серпня. Джерело: http://www.vechirka.kiev.ua/article.php?id_article=5053
10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.3. – С.283–582.
11. Українка Леся. Листи (1876–1897) / Українка Леся // Зібрання творів. У 12 т., Т. 10 – 543 с. – К.: Наук. думка, 1978.
12. Федорук О. Винниченко – художник «Еколю де Парі» // Слово і час: науковий журнал Інституту літератури АН України. – К. – 2002. – №2. – С.76–82.

Лилия Овдийчук. Изучения биографии писателя на уроках литературы (эстетический аспект)

В статье представлено изучение биографии писателя на уроках литературы через эстетический аспект на основе авторской таблицы «Эстетические предпочтения украинских писателей». Автор предлагает разнообразие формы, методы, приемы работы при изучении раздела таблицы «Мир увлечений писателя», что помогает оказывать влияние на эстетические чувства и вкусы школьников.

Ключевые слова: эстетические предпочтения, эстетические чувства, мир увлечений, дарования, таланты, формы, методы, приемы.

Liliya Ovdychuk. Study the biography of the writer in literature classes (aesthetic aspect)

The paper presents a study of the biography of the writer in literature classes through the aesthetic aspect of the author on the basis of the table, "aesthetic preferences of Ukrainian writers". The author offers a variety of forms, methods and techniques of work in the study of partition table "World of Entertainment writer", which helps to influence the aesthetic sensibilities and tastes of students.

Keywords: aesthetic preferences, aesthetic sense, the world of hobbies, gifts, talents, forms, methods, techniques.



Жанрово-стильові особливості художніх автопортретів Б.-І. Антонича, Ю. Тарнавського, І. Жиленко

Олена Буряк,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Кіровоградського державного педагогічного
університету ім. Володимира Винниченка

У статті досліджуються художні засоби творення літературного автопортрета Б.-І. Антонича, Ю. Тарнавського, І. Жиленко, а також функції автопортрета в художньому світі.

Ключові слова: художній автопортрет, ліричний герой, авторська індивідуальність, художня самопрезентація.

У сучасному літературознавстві зростає інтерес до проблеми вираження, буття авторського «Я» в різних літературних формах і жанрах.

Активізувалися наукові пошуки у сфері мемуаристики, щоденникової та епістолярної літератури, про що свідчать, зокрема, дисертація В. Чернецької [23], де осягається літературознавчий та психоавтобіографічний дискурс діаріушів В. Винниченка, праця О. Максименко «Жанрові модифікації письменницьких щоденників кінця ХХ–початку ХХІ століття» [12], в якій залучено поліфонічний у жанрово-стильовому плані матеріал – щоденники О. Довженка, А. Любченка, О. Гончара, В. Дрозда, К. Москальця, П. Сороки, М. Матіос і блогів Ю. Андруховича, О. Забужко, цікаве дослідження Л. Якименко [24], присвячене реконструкції долі письменниці, активної громадської діячки Надії Суворцової через призму її художніх і художньо-документальних творів, спогадів, епістолярію.

М. Корецька з'ясовує жанрову специфіку книги спогадів Анатолія Дімарова в розвідці «Прожити і розповісти. Повість про 70 літ» [10].

Літературознавче вивчення художньої проєкції особистості митця здійснюється також через осягнення біографічної художньої літератури та автобіографічної як її різновиду.

У теоретичних студіях Л. Мороз [15, 16] визначено закономірності історичного розвитку біографічної прози, узагальнено спостереження науковців над виявом родових ознак нарративу в жанрі біографіки.

Предмет дослідження Г. Грегуль [4, 5, 6] – жанровий аспект біографічної прози першої половини ХХ ст., зокрема творів В. Петрова «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша», С. Васильченка «Широкий шлях», О. Ільченка «Петербурзька осінь», Л. Смілянського «Михайло Коцюбинський».

Статті А. Цяпи [20, 21, 22] присвячені термінологічній парадигмі жанру автобіографії.

Значний внесок в осмислення художніх мемуарів та автобіографічної повісті в українській літературі 90-х років ХХ ст. зроблено Г. Маслюченко [13, 14], яка зосереджується на критеріях класифікації автобіографічних художньо-документальних явищ, аналізуючи поетику автобіографічного жанру у творчості О. Берггольц та І. Жиленко.

О. Вертипорох [3] з'ясовує специфіку авторефлексивного тексту сучасного оригінального прозаїка Євгена Пашковського, залучаючи до розгляду різні форми авторської самопрезентації: романи «Свято»,

«Щоденний жезл», «Вовча зоря», а також публіцистику, критику, інтерв'ю з письменником.

У контексті автобіографічної літератури жанр художнього автопортрета на сьогодні лишається практично не осмисленим науковцями. Звідси впливає актуальність нашої розвідки як спроби повернути увагу літературознавців до автопортрета – «найзагадковішої сфери портретного мистецтва» [9], за спостереженням російського художника й культуролога Отарі Кандаурова.

Об'єкт нашого дослідження – поезії Б.-І. Антонича, Ю. Тарнавського, І. Жиленко, жанрово визначені самими митцями як автопортрет через назву творів.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку художньої самопрезентації митця в жанрі автопортрета, а також визначити його функціональну роль в осягненні авторської індивідуальності.

Художній автопортрет – оригінальний спосіб самоідентифікації митця, найчастіше у двох площинах: визначення статусу ліричного героя в художньому світі й, у закодованому вигляді, в реальній дійсності.

Художній автопортрет – це насамперед емоційно-почуттєва матриця, що фіксує світовідчуття письменника, дає можливість з'ясувати його естетичні орієнтири, може втілювати аксіологічний світоглядний орієнтир і визначати художньо-стильову доміную.

Богдану-Ігору Антоничу належить оригінальний зразок автопортрета, створеного за принципом барокових компенсційних портретів, коли зображується «невидима метафізична зовнішність» [6, 94] людини, так би мовити, її духовне обличчя. У компенсційних портретах, зазвичай, використовуються чужі риси зовнішності, які, на переконання автора, адекватні внутрішній суті особистості.

В «Автопортреті» Б.-І. Антонича авторське осягнення нерозривного зв'язку людини з природою знайшло свій неординарний вияв у метафоричному ототожненні людини з природними реаліями.

*Червоні клени й клени срібні,
над кленами весна і вітер* [1, 87].

Цей автопортрет у модерному стилі, створений шляхом використання кодованого уособлення, відзначається розкішною асоціативно-семантичною гамою. Різко контрастне барокове кольорове вирішення сприяє виникненню цілого ряду інтерферентних смислів.

Срібний колір займає особливе місце в палітрі Антонича. Він має драматичне звучання, бо це колір смерті й ночі.

...*Прийде смерть і сріблястим ключем*
(тут і далі виокремлення наше. – О.Б.)
відімкне тобі вічності двері [1, 60].

Вже приходять срібна смерть до мене ... [1, 240].

І зорі – діри в флейті ночі, що провалляю
розкрилась над землею, наче срібний розпач...
[1, 164].

Червоний колір в Антоничевій поезії символізує життя, юність, любов:

Червона молодість малини звільна попеліє
[1, 186].

Червона молодість півоній [1, 131].

Невипадково саме ці барви вибрав митець для автопортрета. Срібний колір у різних варіантах (сріблястий, осріблений) зустрічається в Антонича набагато частіше, ніж червоний, проникаючи в найоптимістичніші поезії, – це доводить, що драматизм основоположний у світовідчутті митця, а оптимізм – його нестандартний вияв.

«*Червоні клени й клени срібні*» [1, 87] – одні й ті самі весняні дерева під подувами вітру, що повертає червоний зверху листок клена зворотним срібним боком. Інтерферентність породжуваних смислів дозволяє прочитання Антоничевого «Автопортрета» як портрета душі у двох її іпостасях – внутрішній суті й зовнішньому вияві, портрета душі, яка святкує життя, пам'ятаючи про його минуцність, про те, що життя – лише мить у порівнянні з вічністю небуття.

Антонич вибудовує свій автопортрет за аналогією до традиційної міфопоетичної моделі, яка «передбачає тотожність або, у крайньому випадку, залежність макрокосму і мікркосму, природи й людини» [17, 162].

Поет апробує свій метод пізнання людини, аналогічний поширеному в часи Бароко теологічно-природознавчому методу, за ним природа тлумачилась як «сукупність таємничих знаків або велика книга, створена для полегшення пізнання Бога» [11, 69]. Використаний поетом метод можна умовно назвати антрополого-природничим, оскільки він спрямований на пізнання людини.

Отже, «Автопортрет» Антонича – зразок метафоричного автопортрета, який в оригінальний спосіб втілює емоційно-почуттєву оптимістично-драматичну доміанту поезії митця, висвітлює авторське самовідчуття, що ґрунтується на прагненні гармонійної єдності з природою з метою уникнення скінченності буття. Осягаючи пантеїстичний абсолют, поет рухається шляхом осмислення божественного потенціалу особистості, її здатності утвердитися у вічності через перевтілення в природні реалії.

Самобутній зразок сюрреалістично-імпресіоністичного автопортрета належить **Юрію Тарнавському** – одному з найяскравіших представників Нью-Йоркської групи, модернізатору та експериментатору в поезії (збірки «Поезії про ніщо та інші поезії на цю саму тему» (1970), «Без нічого» (1991), «Іх немає» (1999)).

Автопортрет відтворює рецепцію типового стану емігранта, помноженого на гостроту відчуттів талановитої людини.

Утрата пуповинного зв'язку з рідною землею, ностальгія за Україною спровокували виникнення найдраматичнішого для особистості стану самовідчуження, усвідомлення втрати свого автентичного «Я». На експліцитному рівні це виявляється у вживанні займенника «*твоє*» («*твоє лице*», «*твоє серце*») замість логічного в ситуації самоосмислення «*моє*».

Але основний вияв цього болісного стану відкривається в процесі візуалізації портрета, створеного як палімпсест.

Твоє лице
заболочене ніччю... [19, 257].

Така жанроформа найбільш адекватна для втілення авторської концепції самоусвідомлення: справжнє «Я» деформовано новими обставинами, «зафарбовано» новими впливами, не органічними для ліричного героя.

Замість очікуваного людського зображення маємо сюрреалістичну візію, перекрыту темною фарбою кольору «*заболоченої ночі*». Колористичний маркер «*заболочена ніч*» – емоційно негативно заряджений образ, що на асоціативному рівні посилюється поєднанням зорових відчуттів («ніч» – темрява, провокує появу страху через відсутність перспективи бачення, можливу небезпеку) із неприємними дотиковими й запаховими (в'язке, смердюче, огидне болото). Увесь цей емоційно-почуттєвий спектр презентує саморефлексійну матрицю ліричного героя, який, зважаючи на жанр автопортрета, упритул наближається до автора, зливається з ним.

Очевидно, для осягнення «Автопортрета» Ю. Тарнавського варто керуватися авторським розумінням алгоритму творення поезії: «Звичайний, раціональний спосіб передавання того, що письменник відчуває, – це перекладати те, що він хоче сказати, з «емоційного рівня» на раціональний, щоб читач сприйняв його своїм раціональним апаратом і тоді переклав це на свій емоційний рівень. Я ж хотів іти просто від власного емоційного рівня до емоційного рівня читача, не вдаючись до цього посереднього рівня мови» [2, 14].

Імпресіоністична автопроекція увиразнюється гіркою самоіронічною усмішкою, в якій читається і розчарування, й розпач, й усвідомлення власної безпомічності, й жаль за втраченим (часом? можливостями? самим собою?). Цікаво, що портретна деталь «усмішка» увиразнює драматичну напругу, доповнюючи образний ряд нюансовим штрихом «*павутиння*»:

усмішки павутиння
у кутиках уст [19, 257].

Поетична мініатюра – імпресіоністичний згусток змішаних настроїв, почуттів, поривів ліричного героя, який силкується розгледіти, впізнати себе в собі. Але ця саморефлексія – не тільки фіксація миттєвого настрою, емоції, в автопортреті задано й вектор устремління, життєвих пошуків ліричного героя:

У кольорі очей
протяглася віддаль.
в шуканні якої

загубилося твоє серце [19, 257].

Поняття, яке позначає бажаний, але недосяжний предмет, не названо, адже ліричний герой перебуває в процесі визначення життєвих орієнтирів, аксіологічних пріоритетів. Важливо, що в такий спосіб витримано й канони жанру портрета: предмет, на який спрямовано погляд зображеної людини, лишається невидимим для глядача (а в нашому випадку – для читача).

Послугуючись методологією біографічної школи, звичайно, можна залучити до інтерпретації позатекстовий фактор – життєпис митця. Тоді експлікується образ Вітчизни, який набуває особливої цінності через втрачений зв'язок із нею. Проте емоційно-почуттєвий контекст поезії Ю. Тарнавського – драматичне прагнення сягнути далекого неможливого – загострює інтригу, лишає поезію відкритою, активізуючи читача на пошуки інтерпретаційних варіантів:

до чого (кого) прагне ліричний герой (Батьківщини? матері? коханої? себе?) .

«Автопортрет» Ю. Тарнавського умовно можна назвати сюжетним. Адже в ньому втілено драматичний сюжет самопізнання – від усвідомлення втрати свого обличчя, неспроможності самоідентифікації до розуміння необхідності духовного відродження (як варіант: поновлення зв'язку з Батьківщиною як конституюючим особистість чинником).

У бароковій манері створено «Автопортрет» **Ірини Жиленко**, що представляє жінку в кардинально протилежних іпостасях. Поезія складається з двох частин з авторським означенням «Автопортрет у білому. Ірина» й «Автопортрет в червоному. Ірина».

У диптиху імітується живописний принцип презентації «полотен»: їх назва міститься після опису – літературного відповідника картини; названо портрети за аналогією до відомих картин (згадаймо бароковий «Автопортрет в червоному» шведського художника Олександра Росліна чи однойменну роботу його співвітчизника Андерса Цорна, або «Автопортрет в червоному» (1921) російської мисткині Зінаїди Серебрякової, «Автопортрет у білому кожусі» (1926) українця Федора Кричевського тощо).

В «Автопортреті у білому. Ірина» зображено жінку-берегиню, наділену іманентними жіночими якостями: «коли я – християнка і дружина, / коли я вся – ласкавий, добрий мир» [7]. Ця іпостась виявляє сутність ліричної героїні поезій І. Жиленко – дитинної, навіть наївної, прикутої до галери побуту й із поетичною душею, здатної перетворити рутинну буденність на дивовижну казку.

Синій колір – символ мрії й, водночас, чутливості, умиротвореної благодаті – один із улюблених І. Жиленко, часто асоціативно пов'язаний із ліричною героїнею, характеризує її внутрішній світ.

Ще моє серце – і чутке, і синє... [8, 153].

**Накриємось синім, блискучим, сліпучим,
У синьому – пальчики, зубоньки, кучері...**

[8, 166].

А мені – ах! – за вуаллю

Синіх-синіх-синіх вій –

Світ наш – площа карнавальна... [8, 280].

Очевидно, саме тому в автопортреті з'являється синій німб: «Кругом чола струмує світло синє...» [7], що сприяє гармонійному вписуванню цього портрета в художній світ Ірини Жиленко, увиразнюючи творче, життєдайне, одухотворене начало ліричної героїні.

Друга частина диптиха «Автопортрет в червоному. Ірина» інкрустована у феміністичному дусі, представляє жінку-воїна в не органічних для неї виявах: «*тоді я – еретичка на вогні, тоді я – відьма, опір і незгода*» [7].

Неприродно звучить зізнання жінки:

*Але й люблю, коли жахить в мені
Заграва люті. І до бою зводить.*

Фальшивим видається й пафосний заклик:

*Хай славиться вогонь і боротьба,
і опік ватри на моїх губах.*

В руках тримаю меч свій і дитину.

Сміюсь! А від червоного плеча

Червоні коси. Тліючи, сичать... [7].

Сюрреалістичне видиво з елементами готики містить алюзії на монументальні пам'ятники Євгенія Вучетича «Батьківщина-мати» (м. Київ) і «Солдат-визволитель» (м. Берлін), перед нами страхіття, схоже на медузу-горгону.

Ефектний контраст білого й червоного втілює поєднання в жіночій особистості творчого й войовничого начал, властиве сучасній жінці, але остання риса важко узгоджується з характеристиками ліричної героїні Жиленко.

За спостереженнями В. Сулими, для художнього світу мисткині важливі «конкретні, мало не буденні реалії життя людини, в яких вона вбачає таку ж чарівність, таку ж вишукану пластику й естетичну привабливість, як і в образах фантастичних» [18]. Натомість в автопортреті не знайдемо опоетизованих скалок буденності, замість них – абстрактні поняття, що нівелюють, розмивають «зображення» замість того, щоб увиразнювати, індивідуалізувати його. Авторка занадто ошадливо використовує образи, які б сприяли візуалізації ліричної героїні.

Але в який спосіб виявилось природне для будь-якої жінки, а особливо для ліричної героїні Жиленко – акторське начало: прагнення приміряти маски, перевтілюватися (у даному випадку з грайливо дитинної, ніжної, вразливої в грізну пафосну даму), позувати (хай навіть перед дзеркалом, пишучи свій портрет).

Очевидно, поетеса, створюючи художню автопроекцію, злукавила, принісши в жертву ефектності справжність. Чи не тому авторка, презентуючи свій поетичний доробок у вибраному «Євангеліє від ластівки» (2006), в розділі, який містить вірші зі збірки «Автопортрет у червоному», не подає цей, здавалося б, ключовий твір?

Таким чином «Автопортрет» І. Жиленко можна умовно назвати портретом-перевтіленням (причому відчувається кафкіанський дух у цих вражаючих метаморфозах), що не відкриває справжню сутність ліричної героїні в другій частині диптиха, а ховає її за претензійною, але такою чужою маскою, демонструючи лише потяг до гри як апробації себе в нових ролях і, водночас, прагнення захистити свій крихкий, вразливий світ від допитливих циніків.

Отже, «Автопортрети» українських поетів засвідчують, що цей жанр сприяє поглибленню, збагаченню уявлення про художню іпостась митця.

«Автопортрет» Богдана-Ігора Антонича, створений за принципом компенсаційного барокового портрета, демонструє метафоричність авторського художнього мислення як поетикальну стратегію, увиразнюючи емоційно-почуттєву оптимістично-драматичну доміанту його поезії та представляє авторську концепцію творення «іншої дійсності», де людина сягає вічності через перевтілення в реалії природи.

Імпресіоністично-сюрреалістичний «Автопортрет» Юрія Тарнавського фіксує драматичний стан самовідчуження особистості через апробацію оригінального принципу творення художнього образу – від емоції автора до емоції читача, імпресіоністична динаміка зміни настроїв, почуттів, станів сприяє яскравому втіленню сюжету самопізнання.

Поетичний диптих Ірини Жиленко, на наш погляд, побудований на опозиційній основі – «справжнє обличчя – маска». Барокова контрастність виявляє акторську сутність ліричної героїні, здатної до вражаючих перевтілень із дитинної умиротвореної берегині до мужньої захисниці, жінки-борця.

Художній автопортрет – багатofункціональний компонент художнього світу, що концентрує комплекс різних за своєю природою виявів авторського «Я»: світоглядних, світовідчуттєвих інтенцій, які оприявнюють специфіку художнього мислення митця, сутність авторської концепції.

Література

1. Антонич Б.-І. Твори / Богдан-Ігор Антонич / Ред.-упоряд. М. Москаленко; упоряд. Л. Головата; передм. М. Новикова. – К.: Дніпро, 1998. – 591 с.
2. Без Еспанії чи без значення? (Інтерв'ю В. Бургардта з Ю. Тарнавським про «Без Еспанії») // Сучасність. – 1969. – №12. – С. 14–15.
3. Вертипорох О.В. Авторефлексивний текст Євгена Пашковського як явище українського постмодернізму: автореф. дис. на здобуття ступеня канд., філологічних наук: спец. 10.01.01. «Українська література» / О. В. Вертипорох. – Київ, 2007. – 20, [1].
4. Грегуль Г.В. Шевченко кризь призму біографічної традиції (за твором О. Ільченка «Петербурзька осінь») / Галина Василівна Грегуль // Шевченкознавчі студії: Зб. наук. праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2003. – Вип. 1. – С. 131–135.
5. Грегуль Г.В. Особливості біографічних творів Віктора Петрова / Галина Василівна Грегуль // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – 2004. – №3. – С. 55–60.
6. Грегуль Г.В. П'ять проблем сучасної біографістики / Галина Василівна Грегуль // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова. – 2004. – Вип. 9. – С. 230–240.
7. Жиленко І. Автопортрет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/metrs_poem.php?poem=18759
8. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки: Вибрані твори / Ірина Володимирівна Жиленко. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 20064. – 488 с. – (Бібліотека Шевченк. ком.).
9. Кандауров О. Автопортрет как исповедальный жанр: заметки художника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kandaurov.ru/texts/index.html>
10. Корецька М. Жанрові особливості книги Анатолія Дімарова «Прожити і розповісти. Повість про 70 літ» / Марина Корецька // Вісник Черкаського університету. – 2012. – №5 (218). – С. 66–70.
11. Макаров А. Світло українського Бароко / Анатолій Макаров. – К.: Мистецтво, 1994. – 288 с.
12. Максименко О.В. Жанрові модифікації письменницьких щоденників кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... кандидата філологічних наук: 10.01.01 / Максименко Ольга Володимирівна. – Кіровоград, 2012. – 191 с.
13. Маслюченко Г.О. Диференціювання жанрів літератури спогадів: критерії розрізнення художніх мемуарів та автобіографічної повісті / Галина Олександрівна Маслюченко // Таїни художнього тексту: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. Вип. 2. – С. 73–84.
14. Маслюченко Г.О. Ідейно-естетичні засади шістдесятиництва й українська автобіографічна повість 90-х років / Галина Олександрівна Маслюченко // Шістдесятицтво як літературне явище: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Дніпропетровськ: Наукова книга, 2000. – С. 64–68.
15. Мороз Л. В. Еволюція біографічної прози у світовій літературі / Людмила Володимирівна Мороз // Художня біографія: проблеми теорії та історії. – Рівне, 1999. – С. 54–92.
16. Мороз Л.В. Розвиток художньої біографії від давнини до сьогодення / Людмила Володимирівна Мороз // Матеріали міжнарод. славіст. конф. – Львів, 1998. – С. 17–21.
17. Мифы народов мира. Энциклопедия: [в 2 т.]. / [под ред. С.А. Токарева]. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1992. Т. 2. – 719 с.
18. Сулима В. «Жила я просто, ясно, тихо...»: до ювілею Ірини Жиленко / Віра Сулима // Дивослово. – 2011. – №4. – С. 49–56.
19. Тарнавський Ю. Автопортрет // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у трьох книгах. – К., Вид-во «Рось», 1994. – Кн. 3. – С. 257.
20. Цяпа А.Г. Категорії автобіографічної естетики – національне наповнення вихідних термінів жанру: пошук культурних детермінант та накидання містків / Андрій Григорович Цяпа // Терміносистеми сучасного літературознавства: Науковий семінар / За ред. Р. Гром'яка. – Тернопіль, 2006. – С. 145–155.
21. Цяпа А.Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру / Андрій Григорович Цяпа // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 26. – С. 129–132.
22. Цяпа А. Біографія і автобіографія: діалог про найвищу інстанцію (на матеріалі творів У. Самчука та Е. Канетті) / Андрій Цяпа // Слово і Час. – 2006. – №7. – С. 35–40.
23. Чернецька В.М. «Щоденник» Володимира Винниченка: літературознавчий та психоавтобіографічний дискурс: дис. ... кандидата філологічних наук: 10.01.01 / Чернецька Вікторія Миколаївна. – Кіровоград, 2011. – 231 с.
24. Якименко Л.М. Надія Суровцова: доля, художньо-документальна творчість, критична рецепція: дис. ... кандидата філологічних наук: 10.01.01 / Якименко Людмила Миколаївна. – Кіровоград, 2012. – 234 с.

В статье исследуются художественные средства моделирования литературного автопортрета Б.-И. Антонича, Ю. Тарнавского, И. Жиленко, а также функции автопортрета в художественном мире.

Ключевые слова: художественный автопортрет, лирический герой, авторская индивидуальность, художественная самопрезентация.

This article investigates the artistic means of image creation of a literary self-portrait of B.-I. Antonych, Y. Tarnavsky, I. Zhylenko and functions of self-portrait in the artistic world.

Keywords: artistic self-portrait, persona, the author's individuality, artistic self-presentation.

УДК 821.161.2:82-3 «195/196»

«Ми всі час від часу повинні дихати сивим вітром...» Публіцистична творчість Р. Федоріва

Олена Усманова,

кандидат філологічних наук

кафедри видавничої справи та редагування

Запорізького національного університету

Дослідження присвячене висвітленню публіцистичної спадщини Р. Федоріва в перший період творчої діяльності (50–60-ті роки ХХ ст.). Авторка статті акцентує увагу на специфіці нарисової творчості письменника, в якій розкривалися злободенні питання суспільного життя.

Ключові слова: жанр, журналістика, історія, нарис, нація, публіцистика.

На сьогодні ім'я Р. Федоріва насамперед асоціюється із відомим історичним письменником-прозаїком, а магія його публіцистичного слова залишається на другому плані, хоча свій творчий шлях він розпочинав як журналіст. Його публіцистична спадщина, що повно та різнобічно ввібрала у себе риси ідіостилю прозаїка, до цього часу є малодослідженою. Окремі аспекти публіцистики Р. Федоріва розглядалися у працях М. Льницького, В. Качкана, М. Медведенка, Ф. Неборячка, В. Панченка, І. Семенчука, М. Слабошпицького.

Метою нашого дослідження є аналіз публіцистичних матеріалів Р. Федоріва та з'ясування їх ролі у формуванні індивідуального стилю, становленні творчої манери автора. Публіцистика прозаїка заслуговує на ретельну наукову увагу, бо без цього неможливо створити цілісний, неупереджений, об'єктивний портрет талановитого митця на тлі ХХ століття.

У публіцистичній діяльності Р. Федоріва виразно простежуються два періоди. Перший (1958–1967) – учнівський, пов'язаний із кореспондентською працею в газетах «Вільне життя», «Прикарпатська правда», «Комсомольський прапор», «Молодь України», «Радянська Україна», навчанням у Львівському університеті на факультеті журналістики. Вже на початку свого творчого шляху він став активним діячем преси і залишився вірним їй до кінця свого життя: «Я починав свою журналістську діяльність в районній газеті на Івано-Франківщині, потім довгі роки працював в обласних та республіканських газетах...» [2; 3].

Другий період публіцистичної діяльності Р. Федоріва (1968–2001) припадає на роки роботи в журналі «Жовтень» («Дзвін»). У цей час письменник активно працював на редакторській посаді журналу, відновив видавництво історичної літератури («Червона Калина»), обирається депутатом Верховної Ради СРСР.

Свою публіцистичну діяльність він започаткував у 50-х–60-х роках минулого століття, коли в журналістських колах розпочались дискусії стосовно ролі публіцистики в суспільному житті, її змісту і форми. Центральне місце в його доробку посідає минуле і сучасне України, трудові звершення простих людей.

«Більшість моїх героїв – це плід моїх творчих мрій, побажань, носії, так би мовити, любові й ненависті. Вони не вигадані, вони, як мені здається, дуже реальні і в той же час таких точнісінько, як вони, не знайдеш у житті, вони цілком – і добрі, і злі – належать мені. То як мені було стояти осторонь ...їхнього життя?» [2; 3]. Важливо, що усе те, що збиралося впродовж років на стежках рідних земель, не залишилось відлежуватись у записниках, а нагадало про себе і попросилося на папір у формі багатьох його творів.

Отже, саме журналістика підштовхнула Р. Федоріва до написання збірок нарисів та мандрівок «Яре зерно», «Арканове коло», «Колиска з яворового дерева» та низки відомих романів і повістей, новел, фейлетонів та памфлетів.

Яскраво вираженою публіцистичністю позначені твори письменника, в основі яких – сільська тематика: село, його жителі-трудівники, їх сила та відвага, любов до землі, відданість роботі, кохання. «Ці теми мені милі. Я маю від них задоволення...» [3; 137], — пише він в одному з листів.

Майстерно володіючи словом, Р. Федорів зумів здійснити свою громадську місію шляхом публічного висловлення власної думки. На наш погляд, найбільш повно йому вдалося зробити це під час роботи кореспондентом газет «Молодь України» та «Радянська Україна». На сторінках цих видань друкувались його матеріали про історичне минуле України, трудові будні

народу. Газета «Молодь України», будучи органом республіканської комсомольської організації, друкувала матеріали про повсякдення звичайних молодих людей. Саме в буденному Р. Федорів умів бачити суспільно значуще. Його творам не притаманна радянська мітинговість. Герої його публікацій – молодь, яка не тільки наполегливо працює («Полтавчанка на Прикарпатті», «радість і пісня», «Член обкому»), але й прагне змістовно організувати своє дозвілля, виявити таланти («Співає Гуцульщина», «Чому сохне «Золота троянда?»).

Р. Федорів умів сказати правду (завуальовану в матеріалі чи в описі чогось, що, на перший погляд, здається другорядним) про людину, її неповторність, що зазнавала нівеляції під впливом тоталітарної дійсності.

Показовим у цьому плані є нарис «У нього тиха вдача» [7]. Влучні вирази, промовисті деталі характеризують воїна Олексія, якого недолюблювали в армії за те, що був мовчазним і незрозумілим. Армійське керівництво навіть листи відправляло до дядька і просило у нього поради, як вплинути на юнака. Однак мужній вчинок воїна (врятував хлопчика, який топився в болоті) дозволив глянути на нього як на людину з великим серцем і здатністю до самопожертви. Своєю оповіддю публіцист переконував: такі загадкові, душевно багаті і красиві люди народжуються на українській землі, де навіть природа возвеличує: «І, мабуть, швидкий плин гірської ріки-красуні, віковичний шум смерек, вологі, напоєні лісними пахощами ночі мали вплив на формування його характеру. Очі солдата, як двоє гірських озерець, випромінювали і глибоку думку, і дивний спокій, і одночасно якусь замкненість» [7; 3].

Про свою журналістську працю в «Радянській Україні» Р. Федорів згадує в одному з інтерв'ю: «Писав що і коли хотів. Відносно – звичайно. В цій газеті я започаткував історичні рубрики. І про Хотин, і Придунайську Січ...» [1; 10].

«Мальовнича Україна» – саме таку назву має рубрика в газеті, де публікувались публіцистичні матеріали Р. Федоріва. Оспівана у народних піснях, коломийках вічнозелена Верховина знайшла своє відображення у публіцистиці митця.

У нарисах, фейлетонах він подає яскраві зразки образно-публіцистичного бачення природи. Точно дібрані порівняння, уособлення, веломовні епітети допомагають краще відобразити красу природи в нарисі «Зелений олень». Спостережливий і вдумливий публіцист зумів передати характерні риси кожного дерева: смереки – «день у день шепочуться між собою, перетирають одна одній кісточки – смакують борові побрехеньки; тепер вони удають із себе сумирних черниць, бо поспускали чорно-зелені фалди одерж геть аж до самої землі і стоять мов у церкві на довгому казанні»; буки – розпатлані, змужнілі «у боях з вітровіями, дримають змучено, але сторожко»; на берізках, яких сон захопив «напівроздзяненими, березові сукні, зіткані з багряного листя, вже встигли обноситись» [4; 4]. Усе це допомагає одухотворити природу, акцентувати увагу на важливості тієї справи, яку робить головний герой Степан Біденний, егер мисливського господарства, щасливий, мудрий, духовно багатий чоловік, який «відкривав і обороняв цей світ не лише для себе, а й для всіх» [4; 4].

Власній меті підпорядковує автор і фольклорні легенди, міфи. Розповідаючи в нарисі «Олексина бартка» [5] про мистецтво мосяжництва (художня обробка металу), він подає легенду про походження бартки (замашної на довгому топорищі сокирки, що мала гостре лезо, міцний обушок і красно оздоблені гравіровкою та інкрустацією «щоки»): «Оповідають, що після того, як Олекса Довбуш убив зло, один із казкових пер-

сонажів Верховин, Дідо Велет, нагородив ним звитязця. Відтоді ні сам Довбуш, ні будь-який гуцул не розлучався з барткою: виряжався з нею в кривавий бій проти багатіїв, поспішав на побачення з милою, квапився на весільні грища...» [5; 4]. Початок твору також нагадує героїчну легенду. Залюблений у Карпати прозаїк словом живописує їх: «Тут протягом століть все залишалося так, як було споконвіку: народжувались свої співанки, легенди, казки, звичаї та панував свій закон кривавої помсти роду; існували боги, котрі лише одержиною нагадували православних чи уніатських святців; тут люди не зникали безслідно, – після смерті хто з них обертався в смереку, хто в бука, хто у терновий куш; тому так густо Карпати поросли лісами. В лісах, поруч з людьми, плодилися добрі і злі духи. А скрізь – у нетрях, в ізворах, на пляях і на маківках гір жила таїна – добре і людяне чарівництво, яке служило не смерті, не тлінню, а життю» [5; 4].

Як бачимо, влучні вирази, промовисті деталі дають можливість авторові відобразити специфіку життя українського народу.

Характерно, що в умовах жорсткої радянської цензури більшість творів митця несли в собі українську національну ідею. У нарисі «Сивий вітер» письменник вдається до використання образних різновидів – словесного образного виразу, образної картини, художньої деталі, образу-персонажа.

У творі постають два герої – росіянин Іван Семенович Лукін і українець, якого представляє сам автор. Житель Калінінграда, уродженець Новгородщини, приїхав у карпатське село Крилос, де колись стояв відомий на всю Слов'янщину і поза нею стоїть город Галич. Із шкільних підручників «він пам'ятає, що Новгород і Галич, незважаючи на величезні відстані між ними, з давніх-давен братались як рівний з рівним...» [6; 4]. Саме тому він прибув у Карпати, щоб вклонитися могилам галичан, що стерегли Русь від ворога на західних рубежах.

У XII–XIII ст. Галич займав площу 100 квадратних кілометрів. Тут жили галицькі смерди, воїни, ремісники. Слава міста була оспівана літописцями і поетами. Що ж нині знаходять тут українець і росіянин? Замість історичних пам'яток – уламки прадавніх горщиків, шматки полив'яної плитки, якими колись вимощували долівки. На згадку про давню велич лишився лише сивий вітер і фундаменти під землею. На місці колишнього храму Успення Богородиці, єпископських палат, князівських теремів, двірської церкви Спаса, хоромів бояр і купців, валів, веж – ліс та городи, що рясніють людськими кістками.

Р. Федорів із глибоким болем констатує, що, втрачаючи пам'ятки своєї історії, українці втрачають і власне коріння, і національну пам'ять. Герой-українець із сумом говорить росіянинові: «Ваш Новгород, бачите, вистояв, а мій Галич упав» [6; 4].

Нація зі славним минулим і невизначеним сьогоденням постає в нарисі «Сивий вітер». Однак історія, на думку автора, вказує шлях у майбуття: «Ми всі час від часу повинні дихати сивим вітром, і не треба бояти-

ся, що вітер віддасть нас від сучасності; навпаки – він надуває любов'ю до сьогодення, яке, мов дуб крислатий, виростає з минувшини» [6; 4].

Привертає увагу вміння Р. Федоріва поетизувати віддалену в часі, але близьку його душі історію свого народу: на території колишнього «стоїть город» Галича навіть «берег здивався кінською гривною» і сонце було «подібне до черленого староруського щита, об який, здавалось, хтось зараз вдарить плазом меча, і тоді щит малиново задзвонить» [6; 4]. Метафори у Р. Федоріва не тільки наповнюються історичним змістом, а й розкривають долю нації, відтворюють певні грані українського менталітету, для якого характерне сподівання на ліпші часи.

Україна в «Сивому вітрі» постає упокореною нацією. І значну частину вини за це автор кладе на митців, які, характеризуючи свою добу, «забули назвати імена ратаїв і воїнів, будівничих і ремісників» [6; 4] – усіх, хто творив велич держави. «Проте, я розумію цих древніх писців: вони пили княже вино, їли княжий хліб, ходили в почестях біля княжого стремена, отож хіба могли інакше писати?» [6; 4] – неоднозначно запитує публіцист, звертаючись до сучасників.

Сьогодні твори Р. Федоріва – це також свого роду історія. Тому, віддаючи високу пошану пам'яті письменника, ми сприймаємо ці витвори як історико-пізнавальні явища, як факти тодішнього багатогранного літературного процесу. Публіцистика Р. Федоріва першого періоду є взірцем служіння українському народові та його майбутньому. Його твори вирізняються практичною спрямованістю, спонукальністю вчинків, дієвим історизмом. Для них характерна специфічна, часом переспілана діалектизмами мова, що допомагає відобразити суспільну значущість повсякденних подій, їх морально-етичний смисл.

Його твори відображають труднощі, напруження і водночас захоплення епохою, в якій жив автор та його герої. Письменник шукав теми сам, серед своїх та чужих, серед тих, хто оточував його та наповнював світ.

Перед нами живі, реальні герої, ті, які завжди були поруч письменника. Чіткість, ясність, відвертість авторської позиції, схвильована і паралельно плавна розповідь про світ, побачений очима творчої людини, – безперечна достойність фєдорівських публіцистичних творів 50–60-х років ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Залізник Б. Роман Федорів: «Я припустився великої помилки, що не зробив собі іміджу...» / Б.Залізник // Україна. – 1995. – № 5–6. – С. 9–11.
2. Зубанич Ф. Увіходжу в арканове коло / Ф.Зубанич // Молодь України. – 1977. – 30 червня. – С. 3–4.
3. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис / Качкан В. – К.: Радянський письменник, 1983. – 150 с.
4. Федорів Р. Зелений олень / Р.Федорів // Радянська Україна. – 1967. – 2 грудня. – С. 4.
5. Федорів Р. Олексина бартка / Р. Федорів // Радянська Україна. – 1967. – 26 листопада. – С. 4.
6. Федорів Р. Сивий вітер / Р.Федорів // Радянська Україна. – 1967. – 12 листопада. – С. 4.
7. Федорів Р. У нього тиха вдача / Р.Федорів // Молодь України. – 1958. – 30 листопада. – С. 3.

Елена Усманова. «Мы все время от времени должны дышать седым ветром...». Публицистическое творчество Р. Федорива

Исследование посвящено освещению публицистического наследия Р.Федорива в первый период творческой деятельности (50–60-е годы ХХ в.). Автор статьи акцентирует внимание на специфике очерков писателя, в которых раскрывались злободневные вопросы общественной жизни.

Ключевые слова: жанр, журналистика, история, очерк, нация, публицистика.

Helena Usmanova. «We are all have to breathe by the grey wind from time to time...». R.Fedoriv and his publicistic work
This research is devoted to coverage of publicistic heritage R.Fedoriv in the first period of creative activity (50–60 th years of the twentieth century.). The author of this article focuses on the specifics of the essay of the writer's work, which reveals the urgent issues of public life.

Key words: genre, journalism, history, essay, nation, publicity.



П'ять років поступу (Штрихи до колективного портрета)

Анатолій Фасоля,
науковий керівник
творчої групи учителів-словесників
м. Новограда-Волинського Житомирської області,
кандидат педагогічних наук

Перша зустріч з освітянами Новограда-Волинського відбулася у 2008 році. На виставці творчих досягнень учителів міста, що проводилася в рамках Всеукраїнського науково-практичного семінару з проблем організації проектної діяльності, на очі потрапив конспект уроку, побудованого, як свідчив підзаголовок, на засадах особистісно зорієнтованого навчання. Зміст і порадував, і засмутив. Було видно, що автор – людина творча, небайдужа, знайома з новітніми технологіями навчання. Зрештою, вже сам факт появи такої розробки засвідчував, що педагоги старовинного Звягеля «тримають руку на пульсі часу». Водночас чимало питань, що складають сутність методики, залишилися поза увагою.

Довго зважував, підходити до організаторів чи ні (все ж таки, як кажуть у таких випадках, «люди старалися», та й упущення свідчили не тільки про ступінь володіння, а й про рівень теоретичної і практичної розробленості проблеми загалом). Зрештою, вирішив поговорити. Реакція господарів вразила: мене не просто чемно вислухали – запропонували співпрацю!

Так я познайомився з людиною, яка здивувала тоді і дивує всі ці роки активністю, творчим неспокоєм, креативністю, небайдужістю у підході до будь-якої справи, – завідувачем Інформаційно-методичного центру управління освіти і науки Новоград-Волинської міської ради Павлом Казимировичем Ліневичем. Активність життєвої позиції – це про нього. Толерантність, уміння слухати і прислухатися, вимогливість і увага, турботливе ставлення до підлеглих (радше, колег, друзів, однодумців, співтворців спільної справи), м'якість у доведенні власної правоти і твердість у відстоюванні переконань – це також про нього. Результатом бесіди стала ідея про створення творчої групи учителів-словесників з проблем упровадження особистісно зорієнтованого навчання української літератури.

Пропозицію підтримало управління освіти і науки (начальник – Ільяхова Ольга Володимирівна) і керівництво Інституту педагогіки НАПН України, що засвідчила угода про співпрацю.

Спочатку було досить складно. Учителів, який починає працювати в системі ОЗОН, доводиться не лише освоювати нові підходи до навчання, а й змінювати психологічну установку, пріоритети викладання. Він має стати для учня насамперед наставником, досвідченішим, але рівноправним читачем, дбати перш за все про особистісний розвиток вихованця, засобом чого є улюблений предмет – література, забезпечити оволодіння загальнонавчальними знаннями і вміннями, формувати юного читача як суб'єкта діяльності. Тому схилила голову перед усіма ентузіастами як у Новограді-Волинському, так і в Рівному, Дніпропетровську, Одесі, Києві, інших містах, містечках, селищах і селах, які взяли на себе важку ношу:

апробувати і впровадити технологію всупереч переважаності, предметно- і знаннеорієнтованості програми, відсутності належного методичного супроводу, морального і матеріального заохочення, – і це попри те, що особистісно зорієнтоване навчання задеклароване в нормативних освітніх документах як одна з основ розвитку української школи!

Іноколи майже фізично відчував внутрішній спротив. Спрацьовував консерватизм мислення, давався взнаки досвід роботи в «традиційній» системі навчання (у групу прийшли вчителі зі стажем від 2 до 24 років): «Що нового пропонується? Багато що з цього я і так застосовую»; «Я – успішний вчитель, даю учням міцні знання, мене поважають вихованці, колеги, батьки, керівництво. Чому я маю щось змінювати у своїй методиці?»

Ось погляди «з відстані часу»: «Найважче було полемати сталі стереотипи...» (Алла К.); «Найважчим було і є поєднання роботи у групі з вимогами, які «висуває» до вчителя традиційна система навчання» (Тетяна Б.).

Це були внутрішні, психологічні перешкоди. Вони долалися наполегливою працею. Освоювали теорію особистісно зорієнтованого навчання: з'ясовували його сутність, психологічні і дидактичні основи, відмінність від інших педагогічних систем, ознаки особистісно зорієнтованого уроку, алгоритм його підготовки і аналізу, технології організації читачької діяльності, оволодіння загальнонавчальними (насамперед організаційно-діяльнісними!) вміннями та ін., на тренінгах відпрацьовували практичні уміння. Через рік копійкою праці до плану роботи творчої групи було включено проведення «відкритих» уроків. «Це було найважче – зробити практичний крок – дати відкритий урок у творчій групі однією з перших», – скаже пізніше Олена Жовталюк.

Важливу роль у творчому зростанні педагогів відіграла постійна увага до роботи творчої групи з боку управління освіти і науки, інформаційно-методичного центру, керівників шкіл.

У рефлексивній анкеті (2009 р.) учителі зазначали:

Робота у складі творчої групи... ...сприяла моєму самоствердженню; ...вселила віру в себе; ...подарувала позитивні емоції, цікаве спілкування, можливість вдосконалити, урізноманітнити уроки, радість від досягнення нових підходів, досягнення поставлених цілей.

За цей час я... ...стала більшою оптимісткою; ...упевненішою як у професійній сфері, так і в особистому житті (виділення автора статті. – А.Ф.); ...не боюся висловити власну думку перед колегами і відстояти її; ...по-іншому підходжу до уроку, а саме як читач; ...по-новому дивлюся на предмет, що викладаю, і на себе як учителя (остання фраза належить учительці з двадцятирічним (!) стажем роботи. – А.Ф.); ...виробила вміння оцінювати урок не лише з точки зору вчителя, а й із позицій учня; у мене покращився

настрій; ...змінилася навіть у тому, як я готуюся до уроку, як його проводжу; ...відчула приплив сил, бажання творити.

Найбільшим здобутком за цей час є... ..вміння звертатися до учня, як до читача; ...ставити цілі своєї роботи, визначати власні межі знання і незнання.

Заохотило й те, що «нововведення» з ентузіазмом сприйняли вихованці: «Учні розкриваються, зростає їхня активність, змінилося ставлення до предмета, уроки проходять жваво, емоційно; діти кричали «Ура», дізнавшись, що наступного навального року саме я вестиму українську літературу».

Бар'єр було подолано! Члени творчої групи виступають на міських та обласних семінарах, конференціях, проводять уроки у рамках методичних тижнів, семінарів-практикумів, роботи школи молодого вчителя. Налагоджується співпраця з лабораторією особистісно зорієнтованого навчання української літератури Рівненського ОІППО, озонівцями Кореччини (Рівненська область).

У 2010 році члени творчої групи Олена Жовталюк і Тетяна Букша стають лауреатами конкурсу методичних розробок з української літератури і презентують заняття на I Всеукраїнському фестивалі педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок». Окрім них, свої досягнення представляють Антоніна Вакульчук, Ольга Живченко, Алла Калюжнікова. Тоді, як писала «Освіта України», Новоград-Волинський «на два дні став столицею особистісно зорієнтованої освіти в Україні».

Успіх заохотив. Фестиваль стає однією з візитівок міста. Перший (2010 р.) був озонаємчим (організатори прагнули зібрати коло однодумців, прихильників методики особистісно зорієнтованого навчання). Метою другого (2011 р.) стало узагальнення набутих і окреслення подальших перспектив теорії і практики особистісно зорієнтованого навчання. У 2013 році тема звучується: пошуки шляхів розв'язання однієї з найгостріших і найактуальніших проблем сучасної школи – формування суб'єктності учня-читача.

Час підтвердив затребуваність такої організаційної форми роботи. На це вказує насамперед незмінно зростаюча кількість учасників: 2010 рік – понад 150 чоловік з 12 областей України і м. Києва; на II Фестивалі (2011 рік) загальна кількість присутніх із 16 областей України, м. Києва, гостей з Росії і Молдови склала понад 250 чоловік; цього року у різноманітних заходах Фестивалю взяли участь понад 300 чоловік із 18 областей України, м. Києва, близького зарубіжжя.

Члени творчої групи – активні учасники кожного Фестивалю. Розширюється коло вчителів, які діляться своїми надбаннями на відкритих уроках: 2011 рік – Олена Жовталюк, Алла Калюжнікова, Світлана Класович, Тетяна Остаповець, Олена Ульянова, Олена Шилова, Неля Шостак-Тюфанова; 2013 рік – Оксана Бойко, Тетяна Букша, Людмила Гудзь, Олена Жовталюк, Алла Калюжнікова, Ірина Ляшук, Тетяна Остаповець, Анжеліка Савченко, Любов Трехлебова, Олена Ульянова.

Ось що пишуть учасники: «**Фестиваль для мене – це...** ...позитивні емоції, це обмін досвідом, це розуміння того, що ми не гірші, це важка праця, але така бурхлива та емоційна, це творчість... (Тетяна Б.); ...атмосфера свята (Олена Ж.); ...відчуття творчого піднесення, одержання позитивних емоцій (Тетяна О.); ...можливість учитися не боятися «висоти», вірити в себе (Олена У.)».

І це – одне з найяскравіших свідчень творчого зростання педагогів. А ще – особистісного. Творча група стає монолітним колективом і працює як єдиний організм. Не випадково в одній із відповідей на запитання анкети гордо «само-» так органічно поєднується із душевним «взаємо-»: «Фестиваль – це самоаналіз, самооцінка, самовдосконалення; це взаємопідтримка, взаєморозуміння, взаємодія» (Оксана Б.).

Представлення на Фестивалі стає престижним, і в 2013 році творчі діалоги педагогічних колективів з учасниками фестивалю пройшли в усіх 11 загальноосвітніх навчальних закладах міста. Участь учителя в роботі творчої групи і проведення відкритих занять на Фестивалі стають одним із показників, що впливають на рейтинг школи у міському конкурсі. Публікації членів творчої групи з'являються в методичних часописах України, на озонівському сайті ozonlit.org, сайті інформаційно-методичного центру nv-imc.edukit.zt.ua.

Оцінюючи пройдений за п'ять років шлях з позицій сьогодення, озонівки пишуть:

Робота у складі творчої групи... ...дала впевненість у собі (Олена У.); ...додала впевненості, професійного зростання, а головне – допомогла відкрити кожного учня як неповторну особистість (Тетяна О.); ...розширила межі професійної компетентності, збагатила особистісний досвід (Тетяна Б.); змінила моє уявлення про методику проведення уроків (Оксана Б.).

Я змінилася у тому, що... ...стала мислити по-іншому: замість «ні, я не знаю, я не зможу» кажу «навчуся і зроблю» (Олена Ж.); ...почала бачити в дітях не тільки учнів, а й авторів уроку; це коли я не тільки вчу, даю готовий матеріал, а спонукаю учнів самим його знаходити, спираючись на їхній життєвий досвід, на бажання пізнати і зіставити світ і себе (Алла К.); ...почала сміливіше, впевненіше почуватися перед аудиторією; література мені зараз подобається більше, ніж мова (Тетяна Б.); ...усвідомила свою роль як учителя на уроці: не нудного інформатора, а цікавого співрозмовника (Оксана Б.).

Мої учні... ...змінилися – ми стали ближчими психологічно і духовно (Олена У.); ...Не бояться висловлювати власну думку, люблять працювати в групах, уміють ставити цілі і відрефлексовувати власну діяльність. Їм подобаються уроки української літератури (Тетяна О.); ...намагаються оцінювати себе, удосконалювати, контролювати, а головне – прагнуть здобувати знання (Алла К.); ...майже на кожному уроці звертаються до суб'єктного досвіду, розуміють, що вони є співавторами уроку (Олена Ж.).

Найбільшим моїм досягненням... ...є те, що школярі бачать в мені не суворого вчителя, а наставника, який намагається навчити їх вчитися, бути готовими до звичайного життя (Алла К.); ...вважаю дитячі відгуки про уроки літератури: «Мені подобається українська література, ви найкраща моя вчителька!» (Тетяна Б.); ...вважаю те, що тепер співтворцями уроку є я і мої учні. Форми, методи і прийоми, які використовую на уроці, допомагають учням стати успішними (Тетяна О.); ...вважаю те, що тричі була учасником Всеукраїнського фестивалю «Мій особистісно зорієнтований урок» і під час кожного із них проводила відкриті уроки (Олена Ж.).

Особистісне і фахове зростання словесників відзначають у міському управлінні освіти і науки, інформаційно-методичному центрі. «За ці роки, — зауважує методист О. Огородник, — члени творчої групи стали справжніми майстрами. Кожна нова справа дається нелегко. Доводиться йти не широкою дорогою, а вузькою звивистою стежкою, часто самому торуючи її. Їм дає сили долати труднощі любов до учнів». Завідувач ІМЦ П. Лінкевич підкреслює: «Творча група за п'ять років спільної праці стала справжньою сім'єю, зі своїми традиціями і теплими довірливими стосунками, колективними проектами».

...Ось такі вони, озонівки Новограда-Волинського. Такі різні і такі схожі зараз у пошуку нового, незвіданого, прагненні самоствердження. Вони часто кажуть самі собі і звертаються до всіх небайдужих: «Дихаймо ОЗОНОМ!»

Гуманістичний пафос новели „Гер переможений” Л. Пономаренко

7 клас

Тетяна Остапівець,

учитель української мови та літератури
загальноосвітньої школи I—III ступенів №8

Педагогічне кредо:

*Віддай людині крихітку себе,
За це душа наповнюється світлом.*
Ліна Костенко

Мета: ознайомити учнів з життям і творчістю Любові Пономаренко; вчити уважно читати й аналізувати новелу «Гер переможений», визначаючи наскрізний гуманістичний пафос твору; розкрити зміст поняття «новела», визначити її ознаки у творі; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, коментувати епізоди твору, оцінювати вчинки героїв; формувати світогляд учнів; виховувати чуйність, доброту, милосердя, гуманність.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: цікаві факти з життя Л. Пономаренко; зміст новели «Гер переможений»; тлумачення літературно-рознавчого поняття «новела».

Учні вмітимуть: пояснювати значення терміна «новела»; визначати провідну думку кожного прочитаного епізоду; коментувати власне розуміння закінчення твору; визначити основну ідею твору, обґрунтовувати її; висловлювати свої думки щодо значення гуманізму в розвитку людства і духовності кожної людини.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет письменниці, виставка її книжок.

Методи, прийоми і форми роботи: «мікрофон», «передбачення», «незакінчене речення», рольова гра, бесіда, словникова робота, «два – чотири – всі разом», розповідь від імені героя, «мозковий штурм», робота в парах, «діаграма Вена».

Ім'я уроку. «Не дозволяй, щоб зло тебе перемогло, але перемагай зло добром» (Римл. 12.21).

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. *Забезпечення емоційної готовності до уроку* (обмін компліментами із сусідом по парті).

2. *Актуалізація суб'єктного досвіду і опорних знань.*

У чому, на вашу думку, полягає сенс людського життя?

(Як на мене, у творчому пошуку, у відкритті нового, у любові до свого ближнього, в умінні прощати.)

Чому кожна людина повинна прощати завжди, навіть своїм ворогам?

II. Цілевизначення та планування

1. *Оголошення й аналіз теми і мети уроку* («мікрофон»).

2. *Бесіда:* «Що означають слова «гуманізм», «пафос»?»



3. *Визначення власних цілей і узгодження їх із загальними.*

4. *Узгодження плану роботи.*

5. *Ознайомлення з іменем уроку.*

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. *Робота із заголовком новели* («передбачення»).

— Про що може бути твір з назвою «Гер переможений»?

2. *З'ясування значення слова «гер»* (нім. «пан»).

3. *Читання новели вчителем або підготовленим учнем.*

(Учні мають уважно прослухати твір і дати відповідь на запитання, про що він: «Тепер я думаю, цей твір про...»)

4. *З'ясування емоційного враження від твору* («два – чотири – всі разом»).

— Що вас найбільше вразило у новелі?

5. *Словникова робота.*

Шнель – швидко; *Лейпциг* – місто у Німеччині; *гут* – добре; *кіндер* – діти; *фрау* – звертання до жінки у Німеччині.

6. *Бесіда.*

— Прокоментуйте, що мала на увазі письменниця, зазначаючи, що «полонені німці зводили цей квартал з любов'ю і розпачем»? (Спочатку було важко, а потім кожна цеглинка ніби гріла руки, в стіни вкладали душу, бо уявляли, що будують для себе, але це була лише мрія.)

— Як характеризує Фрідріха те, що він любив саджати квіти й робити прикраси зі шматочків цегли? (Добрый, щирый, чуйний, працьовитий, майстер виробів із цегли, мав потяг до прекрасного.)

— Які стосунки були між Фрідріхом і дітьми? Чому він прощав дітям їхні образи? (Дівчинка та її друзі жорстоко поводитися з полоненим німцем тільки тому, що окупанти принесли багато горя в їхнє дитяче життя. Вони ще не розуміли, що для хворого Фрідріха ця війна стала трагедією.)

— А як дорослі ставилися до полонених? З чим це, на ваш погляд, було пов'язано? (Дорослі розуміли Фрідріха краще за дітей, тому поводитися більш стримано, вдови навіть співчували полоненим.)

— Що сталося з Фрідріхом? З чим це, на ваш погляд, було пов'язано? (Безнадія, хвороба, а можливо, недитяча жорстокість дітей.)

— Що привернуло увагу оповідача, коли вона сиділа на вікні у новому будинку? (Під вікном у грудні зацвіла квітка, яка виросла з насіння, посіяного Фрідріхом.)

— Що символізує ця квітка? (Незнищенність людської душі.)

— Які ще образи-символи мають місце у новелі? (*Грядка* – «його державка в нашому злиденному місті»; *хрест* – символ смерті, духовності; *фотокартка* – людська пам'ять.)

— Яким чином була знайдена фотокартка з двома дівчатками, що належала Фрідріху? Зачитайте уривок з твору.

— Про що свідчить ця художня деталь? (Фотокартка – найдорожчий скарб Фрідріха. Вона — «лист у вічність», який дає надію, що Фрідріхові доньки дізнаються, яким був їхній батько і де він загинув.)

— Чи засуджує автор когось із персонажів новели? Чому ви так думаєте? (Дівчинка подорослішала, і лише через багато років, коли сама стала матір'ю, збагнула всю несправедливість становища, в яке потрапив німець, усвідомила глибину страждань полоненого.)

— Чого письменниця очікує від нас, читачів? (Ми не повинні забувати свою історію, маємо передати її своїм нащадкам, аби й вони поважали пам'ять загиблих і знали ціну людського життя.)

7. Розповідь від імені героя.

— Уявіть себе на місці одного з персонажів новели: дитини повоєнного часу, вдови, яка приносить німцям одяг та їжу, охоронця. Яким ви бачите Фрідріха з цієї позиції?

8. Визначення проблематики твору («мозковий штурм»).

(Сенс людського життя, людина і війна, гуманізм, милосердя, засудження війни, жорстокості, батьки і діти-сироти, історична пам'ять, добро і зло.)

9. Аналіз імені уроку.

Зверніть увагу на ім'я уроку. Прочитайте. Про що в ньому йдеться?

(Людина повинна за будь-яких обставин залишатися людиною. Зло треба перемагати добром.)

10. Опрацювання матеріалу підручника про новелу (робота в парах).

Назвіть ознаки новели у прочитаному творі. Порівняйте жанрові ознаки новели і оповідання. Віднайдіть спільне і відмінне (діаграма Вена).

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Рефлексія засвоєння змісту твору.

— Про що ця новела? Чому має таку назву?

2. Рефлексія смислів вивченого.

— Я зрозумів сьогодні для себе...

3. Оцінювання навчальної діяльності.

— Найкраще на уроці працювали...

— Їм допомагали...

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: написати есе «Про що я поговорив би з дорослими нині доньками Фрідріха?»

Обов'язкове на вибір: скласти тестові завдання за змістом твору; прочитати новелу батькам і поцікавитися їхніми враженнями.

За бажанням: намалювати ілюстрації; прочитати інші твори Любові Пономаренко.

Краса і незнищенність людської душі в оповіданні „Маленький горбань” С. Черкасенка

6 клас

Алла Калюжникова,

учитель української мови та літератури
спеціалізованої школи I–III ступенів №4

Педагогічне кредо:

*Неважко іти чиймись слідами, складніше, але почесніше самостійно прокла-
дати свій шлях...*

Якуб Колас

Мета: ознайомити учнів з життям і творчістю Спиридона Черкасенка, його твором «Маленький горбань»; учити розуміти психологію головного героя та інших персонажів, аналізувати образи; розвивати вміння вільно й емоційно висловлювати свої думки; формувати культуру ведення дискусії; виховувати доброту, милосердя, здатність до співпереживання.

Цілі:

Учні знатимуть: окремі факти з життя і творчості Спиридона Черкасенка; зміст твору; риси вдачі героїв; засоби змалювання образів; авторське ставлення до персонажів; визначення поняття «повага».

Учні вмітимуть: визначати основні засоби змалювання персонажів; давати власну оцінку подіям і героям твору; добирати з тексту цитати на підтвердження власних думок; пояснювати актуальність твору в наш час.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Черкасенка, виставка його творів, підручник, «Путівники уроку».



Методи, прийоми, форми,

види роботи: пошук відповіді на проблемне питання, літературна вікторина, інтерв'ю (робота в парах), робота з текстом «Ключ до розуміння», словникова робота, робота в малих групах, міні-диспут, хвилинка мудрості, літературний баскетбол, «незакінчене речення», «мікрофон», заповнення анкет.

Оформлення дошки: портрет С. Черкасенка, картка з цілями, картка «Повага», «Путівники уроку».

Ім'я уроку: Роби добро — добром тобі віддячиться.

Методичне надзавдання: донести до дитячих сердець істину, що немає у світі нічого вищого і кращого за людяність.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.

Вчитель. Доброго дня всім! Надворі сьогодні досить-таки похмурий осінній день. Але для мене він яскравий, бо зігрітий теплом ваших душ, осяяний промінням ваших очей, наповнений щебетом ваших голосів. Отож і настрої маю гарний.

А якби можна було доторкнутися до вашого настрою, яким би він був на дотик?

(Діти характеризують свій настрій за допомогою прикметників, коментують.)

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

— Як ви вважаєте, що означає слово «краса»?

— Огляньтеся довкола, що красивого ви бачите біля себе?

— А що означає, коли про людину кажуть, що вона красива? Чи лише зовнішність при цьому оцінюють?

— Як ви думаєте, краса і доброта – це близькі поняття?

II. Цілевизначення і планування

1. Повідомлення теми і мети уроку.

Вчитель. Сьогодні на уроці ми ознайомимось із деякими фактами життя письменника Спиридона Черкасенка та його твором «Маленький горбань». (Учні записують тему уроку.)

2. Цілевизначення уроку.

— Подумайте, яких же результатів ви хочете досягти на сьогоднішньому уроці. Свої цілі запишіть на картках з літерами.

(Учні ставлять цілі, за бажанням 2 – 3 учні озвучують їх. Загальні цілі записані на дошці і в «Путівниках уроку» у кожного учня, озвучують їх.)

— Що ви ще додали б до своїх цілей із цього перебігу? Чому?

3. Узгодження плану роботи.

Розгляньте «Путівники уроку», там ви побачите план, за яким ми будемо працювати. Можливо, є якісь доповнення чи зміни? Якщо немає, продовжуємо роботу.

4. Аналіз імені уроку.

5. Проблемне завдання: Підтвердити або спростувати думку, що оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань» актуальне у наш час.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Перевірка домашнього завдання. Літературна вікторина.

Родом С. Черкасенко із... (Миколаївщини).

У якій сім'ї народився? (селянській)

Ким тривалий час працював? (учителем)

У якому театрі п'єси С. Черкасенка посідали головне місце? (у театрі М. Садовського)

На які періоди можна поділити життя письменника? (два: перебування в Україні й за кордоном)

Де жив автор в останні роки? (Прага, Чехія)

В яких жанрах працював С. Черкасенко? (оповідання, роман)

Вчитель. Ви молодці! З цим завданням упорались. Наскільки уважно читали оповідання, з'ясуємо, працюючи в парах. Але насамперед визначимо, чи всі слова у творі вам зрозумілі.

2. Словникова робота.

Які слова у тексті видалися вам незнайомими? З'ясуйте їх значення.

Крем'яч, призьба, катран, цилінний, глей, шурф...

3. Інтерв'ю. Робота в парах.

Кожен має поставити своєму сусідові по парті два запитання, які виникли під час читання твору. Заслуховується коментар 2–3 учнів.

4. Робота з текстом оповідання. «Ключ до розуміння».

— Які почуття викликало у вас оповідання?

— Які риси характеру прищепили мама і дідусь Павликові?

— Що впливало на формування таких рис Павликового характеру, як багата уява, ніжність і доброта, прагнення захистити скривджених, відчуття справедливості? Підкріпіть свою відповідь словами з тексту.

— Знайдіть і прочитайте рядки, що свідчать про великий авторитет Захарка серед друзів. Чи заслужив такої поваги Захарко? Чи справді це повага? Може, це щось інше? Зіставте.

Повага – почуття шани, прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийось заслуг, високих позитивних якостей.

— Чи будуть і далі такі гарні стосунки між Захарком і Павликом, як у кінці оповідання?

— Як ви розумієте слова «ласкаво сміялась крізь сльози»? Про кого вони?

— Яким бачився вам степ, коли діти прийшли збирати катран (які рослини й барви виникли в уяві, пахощі яких трав було чути)? (Словесне малювання.)

5. Характеристика духовного світу героїв оповідання (робота в групах).

— Для того, щоб з'ясувати детальніше, яким є духовний світ героїв, попрацюємо в малих групах (у «Путівниках уроку»).

1 група

То яким же змалював письменник Павлика? Зачитайте портрет хлопчика. На які деталі звертається увага? (*Страшний химерний горб; глибокі, променисті, розумні та сині, як небо, очі*). Очі – дзеркало душі. Якщо так, то що ви скажете про душу хлопчика?

2 група

Що ще, крім каліцтва, заважало Павликові товаришувати з хлопцями? (*добре серце*) Чому дівчата охоче гралися з ним ще й сперечалися, до чийого товариства він пристав? (*Бо він умів мріяти, навіть сни снилися йому незвичайні.*)

3 група

Зачитайте діалог, де мама розмовляє з Павликом про казки. Зверніть увагу, як мама звертається до Павлика. Чи можна за її словами визначити ставлення матері до своєї дитини?

4 група

Як сприйняв дідусь звістку про те, що внука побили? Автор каже, що думки його були чорними. Поясніть слова діда «нема вроди, нема й щастя».

5 група

Яким у творі зображений Захарко? Чому так легко, не замислюючись, він насміхався з каліки? Чи мав він на це моральне право? Чи схвалювали його вчинки інші хлопці?

Вчитель. Отже, ми бачимо, що не всі герої оповідання мали щире серце, красиву душу.

7. Міні-дискусія.

Висловіть свої думки на тему: «Чи зміг би я пробачити людині, яка заподіяла мені зло?»

Вчитель. Ви молодці, дійшли правильного висновку: пробачати потрібно, як кажуть, давати людині шанс.

8. Хвилинка мудрості.

Вчитель. Поясніть, як ви розумієте слова С. Черкасенка:

Вони зростуть, мов той бур'ян,

Собі самим і всім на шкоду

І засмітять свій рідний лан,

Чужі й ворожі для народу.

— Кому з героїв твору можуть бути адресовані ці слова?

9. Літературний баскетбол

— Як, по-вашому, складеться доля Павлика?

- Чи збереже він своє добре серце?
- Як, по-вашому, складеться доля Захарка?
- Кажуть, краса врятує світ. Що це, по-вашому, може врятувати світ від жорстокості?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Рефлексія процесу і результатів діяльності (обдумування відповідей на запитання анкети).

Анкета

1. Чи задоволений ти результатами своєї роботи, процесом уроку?

2. Що здивувало? Що сподобалось? Не сподобалось? Чому?

3. Які нові запитання з'явилися?

4. Чи досягнув ти поставлених цілей?

2. Рефлексія смислевизначення

«Незакінчене речення»:

«Оповідання С. Черкасенка навчило мене..., змусило задуматись...»

«Мікрофон»:

Що ви взяли для себе з уроку?

Що зрозуміли і дізналися нового?

Чи потрібно було читати цей твір?

Відповідь на проблемне питання:

— Чи є це оповідання актуальним у наш час?

Вчитель. А мене цей твір змусив ще раз перекона-тися, що краса душі обов'язково перемагає фізичне каліцтво.

3. Взаємооцінювання.

Учень-консультант оцінює роботу однокласників за схемою:

1. Найкраще відповідали...

2. Менш активними були...

3. На жаль, мало відповідали...

Слово вчителя. Отже, наш урок підходить до завершення, давайте повернемося до цілей, які ми ставили на початку і записували на листочках з літера-ми. Аркушки з досягнутими цілями прикріплюємо на дошку. Якщо залишилися недосягнуті цілі, то попра-цюємо на наступному уроці.

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: написати продовження оповідання.

Обов'язкове на вибір: дібрати заголовки до розді-лів твору; інсценізувати уривок, який сподобався.

За бажанням: намалювати ілюстрації до твору; скласти ребус чи кросворд.

Незвичайні пригоди звичайних школярів

Урок за повістю „Тореадори з Васюківки” В. Нестайка

6 клас

Анжеліка Савченко,

учитель української мови та літератури
загальноосвітньої школи I–III ступенів № 5

Хід уроку

Мета: продовжити опрацювання змі-сту повісті; поглибити знання про жанри епіч-ного твору; формувати вміння аналізувати вчинки літературних героїв; виявляти особ-ливості смішного, комічного у пригодниць-кому творі; розвивати творче та логічне мислення, увагу, спостережливість, умін-ня грамотно висловлювати свої думки, враження, робити висновки; виховувати активну життєву позицію, позитивні риси характеру.

Цілі.

Учні знатимуть: зміст твору; риси вдачі головних героїв; засоби комічного у творі; авторське ставлення до персона-жів; визначення понять *повість, пригод-ницька література, комічне.*

Учні вмітимуть: досліджувати особ-ливості пригодницької повісті; визначати основні засоби змалювання героїв; аргу-ментувати своє ставлення до персонажів, їх поведінки; оцінювати власну діяльність.

Тип уроку: урок формування і засвоєння нових знань.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник.

Методи, форми, прийоми, види роботи: бесіда, узгодження цілей, асоціювання, «незакінчене речення», надзавдання, «вибери ознаку» (робота в парах), діалог «учитель – учень – текст», «2–4–всі разом», «кубування», рольова гра, словесне малювання.



Педагогічне кредо:

Учень – не чаша, яку потрібно наповнити, а факел, який треба запалити.

Давньогрецька мудрість

I. Мотиваційний етап

1. *Забезпечення емоційної готов-ності до уроку.*

– Доброго дня усім! Я рада вас бачити сьогодні такими зосереджени-ми, радісними, трішки схвильованими, але усміхненими. Ваші милі веселі обличчя покращили мені настрій. А гар-ний настрій – це те, що нам сьогодні особливо знадобиться. Я бажаю вам плідної праці та цікавих зустрічей. Отож озброюємось знаннями, запасаємось почуттям гумору і рушаємо в мандрівку. Ні-ні, речі збирати не треба, найближ-чим часом з кабінету ніхто не піде, здійснити нам доведеться мандрівку віртуальну – в країну Радісного Дитинства.

2. *Актуалізація суб'єктного досвіду і опорних знань.*

– Діти, а що для вас означає чарівний світ дитин-ства? Які асоціації, почуття, настрої викликають ці слова? (**Асоціювання:** ключове слово – **дитинство**).

– Я сподіваюся, що світлини на слайді про ваше дитинство створили вам позитивний настрій і налаш-тували на активну роботу на уроці.

II. Цілевизначення та планування

1. *Повідомлення теми уроку.*

– Справді, дитинство – щаслива пора для кожної

людини. У цей час ми пізнаємо багато нового, цікавого, переживаємо хвилюючі миті захоплень, радощів і невдач. Саме в дитячі роки ми прагнемо подорожей, пригод, чогось нового. Це країна, де ми назавжди залишаємося щирими, щасливими, безпосередніми, завзятими у витівках і вигадках.

А тепер пригадаймо, творчість якого письменника ми вивчаємо і яке відношення має слово «дитинство» до нашого уроку? (Відповіді учнів.)

Тема сьогоднішнього уроку: „Незвичайні пригоди звичайних школярів. Пригодницький сюжет повісті „Тореадори з Васюківки” Всеволода Нестайка. Смішне і комічне у творі.”

– Чи багато потрібно в дитинстві для радості і щастя? Чи може бути цікавим життя звичайних хлопчиків у звичайній Васюківці? Чи можуть розсмішити нас пригоди двох сільських хлопчиків?

Я думаю, що разом ми знайдемо відповіді на ці запитання.

2. *Визначення індивідуальних цілей, ознайомлення із загальними.*

– Подумайте, чого ви особисто хочете навчитися і про що хочете дізнатися на сьогоднішньому уроці? Виберіть або доповніть подані на слайді цілі власними. Запишіть у зошит свої цілі на урок. (Діти записують і за бажанням озвучують.)

Я рада, що наші цілі збігаються. Впевнена, що разом ми досягнемо гарного результату.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Озвучення вражень від прочитаного.

– Ви вже знаєте зміст розділу, а дехто прочитав твір повністю. Вдома ви записали враження від прочитаного, і я прошу поділитися своїми думками і почуттями. (Відповіді учнів: «Коли я прочитав твір, то відчув...»)

А я, читаючи цей твір, відчувала задоволення, сміялась, зачитувала деякі цікаві моменти своїм близьким, згадувала свій улюблений шостий клас та його витівки. А ще промайнула думка: цікаво було б дізнатися від автора про цікаві факти з його дитинства.

2. Рольова гра «Я – письменник».

– Сьогодні ми маємо унікальну можливість почути спогади про дитинство та свої пригоди від самого автора.

Учень у ролі письменника. «Доброго дня, любі друзі! Народився я в місті Бердичеві, на батьківщині веселих анекдотів. Та веселим початок мого дитинства навряд чи можна назвати. У 1933 році заарештували батька, розпочався голод, і ми з мамою змушені були переїхати до Києва. Відтоді я вважаю себе киянином.

Хоч мама була вчителькою, до школи я йти не хотів. Мене лякало те, що треба 45 хвилин сидіти за партою, а я був вертлявий і непосидючий.

– Горе мені з вашою школою! Я не висиджу на уроках так довго! Я загину! Або втечу до циганського табору, і ви мене більше не побачите! – ридав я.

І ось почався мій перший урок. Через 10 хвилин мені набридло сидіти і я вирішив прогулятися по класу.

– Не можна, – шептали мені діти.

– То вам не можна, а мені можна, пігмеї!

Клас завмер. Вчителька продовжувала урок, ніби не помічаючи. Радісна хвиля підхопила мене, я наче йшов не по класу між партами, а по небу між хмарами. Та раптом один з тих «пігмеїв» виставив ногу, і я, перечепившись об неї, гепнувся об підлогу.

Клас вибухнув реготом. Навіть вчителька не могла утриматись від усмішки. Так уперше в житті я зрозумів, що не можна протиставляти себе громаді...

Та навчання моє перервала війна. Рано подорослішавши, мені захотілося писати для дітей – повернути-

ся в дитинство і догратися, досміятися, дофантазувати з юними читачами».

3. Перевірка рівня засвоєння змісту тексту.

Автор. Я сподіваюсь, усім сподобались пригоди моїх героїв? Дозвольте поставити декілька запитань уважним читачам. А допоможе мені чарівний кубик. Дайте відповіді на запитання, записані на його гранях.

«Кубування»

Хто такі тореадори?

Яке «грандіозне будівництво» затіяли Ява та Павлуша?

Скільки платила б учителька математики за проїзд в метро? Чому?

Про кого сказано: «Яке в тебе велике і ніжне серце! Ти єдина розумієш і жалієш нас».

Чому в хлопців з'явилася ідея провести бій биків?

Чому одного з хлопчиків називають Явою?

Учитель. Давайте подякуємо нашому авторові й продовжимо розмову далі.

4. З'ясування значення літературознавчого поняття.

Учитель. Літературознавці називають твір гумористично-пригодницькою повістю. Повість — слово для вас не нове. Що ж це за літературний жанр? (Відповіді учнів.)

Повість — епічний жанр літератури, розповідний художній твір, у якому досить широко змальовано життя одного чи кількох героїв протягом досить тривалого або важливого за подіями часу.

5. Визначення ознак жанру (робота в парах).

Учитель. У вас на окремих аркушах виписані ознаки гумористичного та пригодницького твору. Оберіть з них ті, які характерні для гумористичного, і окремо ті, які характерні для пригодницького твору.

(Кінець твору трагічний; наявність незвичайних подій; доброзичливий тон; наявність загадки, інтриги; жартівливість; зображення смішного в життєвих явищах; різке висміювання людських вад; події відбуваються в казкових, екзотичних країнах; сюжет розвивається швидко.)

А тепер оберіть лише ті, які характерні для повісті В. Нестайка.

За допомогою чого автор досягає того ефекту, що, читаючи повість «Тореадори з Васюківки», ми не можемо стримати сміху? (Відповіді учнів.)

Комічне – явища та образи в художній літературі, що викликають сміх через невідповідність між дією та наслідками, між метою та засобами досягнення.

Комічне буває різним за емоційним забарвленням: від добродушного гумору до нищівного сміху. Комічне може досягатися різними засобами.

Учитель. Одним із найпоширеніших засобів комічного є мова оповідача та героїв твору. На слайді ви бачите класифікацію різних засобів комічного. Наведіть приклади з тексту.

Прагнення дійової особи показати себе не тим, ким вона є насправді. («Тореадори», «будівники метро», «криниценавт».)

Неграмотна дитяча мова (неправильне вживання звуків). (Яришині «загаза чогтова», «так тобі і тгеба», «щоб ти гозбив свою погану мотду».)

Перекручення персонажем слів, вимова яких для нього важка.

Вживання приказок, прислів'їв, фразеологізмів жартівливого змісту. («Причепився, як реп'ях до собачого хвоста», «Міняв професії, як циган коні», «Шукай вітра в полі».)

Несподівані порівняння. («Очі – наче тракторні фари», «Землю гребе ногами, як екскаватор», «Ми залякли, мов курчата перед шулікою».)

Надання незвичних для тварин кличок. (Корова Контрибуція, бугай Петька, цап Жора.)

Використання зниженої лексики, лайливих слів. («Вуха пообриваю і свиням викину», «анциболотники», «шминдрики», «авантюрист шмаркатий».)

б. Робота за змістом твору (діалог «учитель – учень – текст»).

Учитель. Подивіться на екран. Перед вами персонажі відомих вам творів. Що їх об'єднує? (На слайді ілюстрації до творів *Нестайка* та *Марка Твена*.)

7. Словесне малювання.

– Якими ви уявляєте головних героїв?

(Відповіді учнів.)

8. Бесіда.

– Що ви можете сказати про героїв твору? Які вони?

– Чим пояснити те, що з хлопцями повсякчас трапляються якісь пригоди?

– А ось такими зобразив Яву і Павлушу режисер однойменного фільму В. Зелікін. Наскільки схожий «ваш» образ з побаченими на екрані? (Відповіді учнів.)

– Як хлопці самі себе характеризують? Знайдіть у тексті. (Читаємо в ролях уривок від «А взагалі характер у Яви ого-го!» до слів « – Треба, – погоджувався я».)

– Що викликало у вас сміх? Чи усвідомлюють хлопці значення слів?

– Чи зі злості хлопці робили капості?

– Чи хвилюються хлопці через невдачі, поразки?

– Навіщо хлопцям треба було прославитися?

– Чи хотіли б ви бути героями цього твору? Чому?

Якщо так, то ким саме?

Учитель. Я впевнена, що в процесі роботи над твором у вас виникали запитання. Не на всі з них ви почули сьогодні відповідь. У вас є можливість поставити ці запитання вашим однокласникам. Попрацюємо за допомогою прийому «2–4–всі разом». Півхвилини ви обмірковуєте питання наодинці. Потім півхвилини – в парі, намагаючись дійти згоди, згодом виберіть найцікавіше питання, об'єднавшись у групи. (Діти обирають спікера, оголошують питання, відповідають усі охочі.)

Учитель. Ви охарактеризували героїв позитивно, тому що їхні пригоди сподобалися вам, ваші мрії подібні до їхніх, адже вони ваші ровесники. Але послухайте ще одну думку. До нас завітала цікава громадянка з особливими переконаннями.

Громадянка. За що діти люблять Яву і Павлушу?

Як така поведінка може вплинути на виховання підростаючого покоління? З кого брати приклад?! З тих хлопців, які випустили під час лекції в клубі пугутькала, внаслідок чого лектор упав із трибуни і вилив собі на голову графин з водою; повісили на телеантену старі дідові підштаники; зіпсували свинарник! Це хулігани! Я згідна з думкою діда Салимона, що це гангстери, а не хлопці! Ким тут захоплюватися? Як можна дозволити дітям таке читати? Ява і Павлуша тільки прославитися хочуть і не більше!

– Хто з вас підтримує цю громадянку?

– Чи можете ви захистити Яву і Павлушу перед цією пані?

Давайте подискутуємо.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

Усна саморефлексія. Рефлексія досягнення визначених цілей.

– Отже, наш урок добігає кінця. Спробуймо узагальнити розмову, відповівши на такі запитання:

Як ви вважаєте, кому Всеволод Нестайко адресував свій твір?

Чи може ця повість бути цікавою для дорослих?

Чи багато потрібно в дитинстві для радості і щастя?

Що на цьому уроці було для вас найважливішим?

Чи задоволені ви результатом своєї роботи?

Хто вважає, що сьогодні гарно попрацював на уроці?

– Я відчула задоволення від співпраці з вами, ще раз переконалася, що ви вчитеся не просто читати, а намагаєтеся бачити, чути і відчувати прочитане. Тепер давайте повернемося до цілей, які ми ставили на початку уроку. Визначте, над якими цілями вам ще потрібно працювати. (Діти за бажанням озвучують свої досягнення за урок.)

V. Домашнє завдання

Обов'язкове загальне: дочитати уривки повісті до кінця, вписати цитати до образів героїв.

Обов'язкове на вибір: створити гумористичну рекламу твору В. Нестайка; написати листа одному з головних героїв твору.

За бажанням: намалювати ілюстрацію до твору.

Урок сьогоднішній закінчується, а розмова – ні. Ми ще повернемося до неї на наступному уроці. А я дякую вам за урок, бажаю завжди бути такими ж радісними, активними, усміхненими, мати хороших надійних друзів, бути успішними людьми.

Вивчаємо повість «Блакитна дитина» А. Дімарова

7 клас

Оксана Бойко,

учитель української мови та літератури
загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2

Педагогічне кредо:

Вимогливість до учнів у поєднанні з повагою до їхньої особистості.

Тема: Риси характеру головного героя повісті Анатолія Дімарова «Блакитна дитина», стимули його поведінки.

Мета: охарактеризувати головного героя повісті А. Дімарова «Блакитна дитина»; дослідити, як формувалися життєві принципи Толі, як його риси характеру

розкривалися у різних життєвих ситуаціях; розвивати вміння аргументовано висловлювати власні думки, спостереження, виважено доводити своє бачення; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття доброти, щирості, чуйності, вимогливості до своїх вчинків, дій; прищеплювати пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Цілі.

Учні знатимуть: риси вдачі головного героя; основні стимули його поведінки.

Учні вмітять: характеризувати образ головного героя; складати цитатну характеристику Толика; аргументувати своє ставлення до персонажа, його поведінки; оцінювати власну діяльність.

Ім'я уроку: «Яке дерево, такі й віти, які батьки, такі й діти».

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет А. Дімарова, портрет Толика, путівник, сигнальні долоньки для роботи в групі, стікери, пам'ятка «Як працювати в групі», картки оцінювання.

Форми, методи, прийоми, види роботи: бесіда, гра «Вірю – не вірю», технологія «Знайди помилку», слово вчителя, робота в групах, сенкан, гра «Шифрувальник», «незакінчене речення».

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.

— Доброго дня, діти! Рада всіх вас вітати. Коли я йшла до школи, то мене не полишала думка, що сьогодні п'ятниця, 13-е.

— А ви вірите в прикмети? (Відповіді учнів.)

Ще коли я була ученицею, завжди збувалася єдина прикмета: якщо не вивчиш урок, то тебе обов'язково запитають, а ще гірше – отримаєш двійку.

Пропоную вам обмінятися зошитами і записати побажання один одному на урок, щоб передбачити, чи збуваються **гарні** прикмети. А я вам теж запишу на дошці свої побажання на урок. (Учні обмінюються зошитами і записують побажання один одному, а я на дошці записую формулу успіху: *Гарний настрій + активна діяльність = відмінний результат. Після цього учні озвучують записані побажання, а я коментую формулу успіху.*)

Думаю, у вас настрої покращився від отриманих побажань, тоді час додати активної діяльності.

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

а) Аналіз висловлювання про А. Дімарова.

— Про кого з українських письменників Михайло Слабошпицький сказав: «Він схожий на свої твори, а його твори — на нього»? (Про А. Дімарова.)

— Прокоментуйте, будь ласка, ці слова.

(Відкриваю дошку, де на одній із сторінок портрет письменника.)

б) Перевірка рівня знань про письменника (гра «Вірю – не вірю»).

Чи вірите ви, що Анатолій Дімаров народився 5 травня 1922 р.? (Так.)

Чи вірите ви, що у дворі батька Анатолія Дімарова взимку на груші виростили ковбаси? (Так, тому що батько письменника вшив їх на гілочки груші, щоб створити дітям казку.)

Чи вірите ви, що Анатолій Дімаров організував разом з кількома юнаками партизанську групу? (Так.)

Чи вірите ви, що Анатолій Дімаров при народженні мав інше прізвище? (Так, прізвище його батька Гарасюта, але мати була змушена поміняти дітям прізвище, щоб врятувати їх від переслідувань радянської влади.)

Чи вірите ви, що письменник колекціонує... каміння? (Так.)

Чи вірите ви, що письменник сьогодні проживає у Львові? (Ні, він проживає у Києві.)

2. Перевірка знання тексту (технологія «Знайди помилку»). Учні знаходять недоречності у реченнях, виправляють їх.

«І тиче пальцем у сторінку щоденника, де стоїть «двійка» або навіть «трійка», схожа на чорного лебедя ...» (правильно — на «злющого шершня»).

«Я, може, і не наважився б полізти в сад до дядька Матвія, якби не друг Ванька («однокласниця Оля з чудернацьким прізвищем — Чровжова»).

«Учителька розтулила рота, збираючись, мабуть, запитати, що то за Микитка такий, як собака (вуж), почувши своє ім'я, сам виставив до неї цікаву голівку».

«З усіх сил намагаюся притримати язиком жабеня і — випльовую (ковтаю) його разом зі слиною».

«Пам'ятаю, як узимку, на великій перерві, наш шостий (п'ятий) «Б» воював із шостим «А».

«Ще заздалегідь по всьому селу розклеїли величезні афіші, у яких повідомлялося, що буде показана п'єса В. Симоненка «Цар Плаксій та Лоскотон» (Івана Франка «Украдене щастя»).

(Кожна правильна відповідь за гру «Вірю – не вірю» і технологію «Знайди помилку» оцінюється в 0,5 бала. Обмін зошитами, взаємоперевірка.)

— Молодці! Я думаю, що ми сміливо можемо вирушати далі.

II. Цілевизначення та планування

1. Оголошення й аналіз теми та мети уроку.

2. Цілевизначення і планування роботи.

Прочитайте уважно тему уроку і скажіть, про що б ви хотіли дізнатися на сьогоднішньому уроці? Чого навчитися?

У вас на партах лежать путівники, які допоможуть у роботі. Уважно подивіться на цілі уроку. Чи збігаються вони з вашими, щойно зазначеними цілями? Позначте уже названі і доповніть власними.

Отже, на сьогоднішньому уроці ми дізнаємося, які риси вдачі мав головний герой, визначимо основні стимули його поведінки; навчимося характеризувати образ головного героя, складати його цитатну характеристику, аргументувати своє ставлення до персонажа, його поведінки, оцінювати власну діяльність.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя.

Скажу по секрету, що я вам дуже заздрю, адже ваше життя, я впевнена, сповнене пригод, цікавих життєвих ситуацій. Ви активні, постійно жартуєте, сперечаєтесь, бешкетуєте, радієте. Кожна хвилина вашого життя – це нестримний вир емоцій. І що цікаво, більша частина усіх пригод відбувається в школі.

— Як ви вважаєте, чи впливають ваші дії, вчинки на оточення?

— А чи впливає оточення на ваші дії і вчинки?

Ми вже познайомилися зі змістом повісті «Блакитна дитина», знаємо, які пригоди пережив наш герой, які витівки влаштовував і як потім отримував за них на горіхи. Сьогодні ми повинні дослідити, як формувались риси його характеру. Можливо, його помилки навчать вас, чого робити не можна.

Отож давайте спробуємо розібратися, хто ж такий Толя – бешкетник чи добра душа? Попрацюємо в групах.

2. Робота в групах над змістом твору.

Кожній групі пропонується частина тексту (окремий розділ), з якої учні вибирають цитати і готують повідомлення про те, які риси характеру проявляються у Толі в різних життєвих ситуаціях, які з цих рис свідчать про те, що він бешкетник, а які про те, що Толя – добра душа.

Секретар групи прикріплює до аркушів ватману стікери синього і рожевого кольорів з написаними рисами характеру Синій колір – негативні риси хлопчика, а рожевий – позитивні. Групи, які не відповідають, уважно слухають і за допомогою сигнальних

долоньок «**Не погоджуюсь**», «**Маю доповнення**» (червоний колір), «**Погоджуюсь**», «**Ідемо далі**» (зелений колір) визначають подальші дії. „Червоні долоньки” дають змогу учасникам інших груп заробляти додаткові бали, які фіксуються в рейтинговій таблиці.)

Завдання для груп:

I група – 2 розділ,

II група – 4 розділ,

III група – 5 розділ,

IV група – 7 розділ,

V група – 11 розділ.

3. Озвучення результатів напрацювань, підбиття підсумків.

— Отже, підсумуємо: який він – Толя? (Висновок: Толя – бешкетник з доброю душею.)

— Від кого Толик успадкував основні риси свого характеру?

4. Оцінювання роботи груп.

5. Коментар епіграфа уроку.

6. Фізкультхвилинка

Хто сміливий – руки вгору,

Хто веселий – посміхнись.

Хто весняну любить пору,

Взявшись в боки, піднімись.

Сядьте ті, хто любить кашу,

Далі ті, хто любить спати.

Встаньте ті, хто хоче в школі

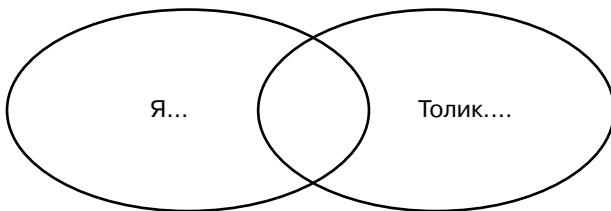
Завжди аж 12 мати.

Тож вперед, хутчіш до праці!

Сядьте, будем малювати!

7. Складання порівняльної характеристики «Я і Толя» (діаграма Вена).

Учні заповнюють «своє» коло і «коло Толика». Схожі риси характеру, особливості поведінки вписують у спільний сектор.



8. Зачитування, коментар, висновки.

9. Пошук відповіді на проблемне питання: «Чи цікаво було б жити у світі, де усі мали б лише схожі риси характеру і не мали відмінностей?»

10. Складання сенкана.

Приклад:

Толик

Життєрадісний, неслухняний

Навчається, фантазує, співпереживає

Йому властиве почуття гумору

Блакитна дитина?!

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Рефлексія досягнення цілей.

— Давайте ще раз повернемося до наших цілей, поставлених на початку уроку. Чи досягнули ви їх? Над чим ще треба попрацювати?

2. Рефлексія процесу і результатів діяльності («незакінчене речення»).

«Для мене на сьогоднішньому уроці найважливішим було ...»

«Найцікавішим на уроці було ...»

«Я молодець, бо ...».

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: охарактеризувати образ Толика за планом на с. 222 підручника.

Обов'язкове на вибір: написати твір-роздум «Чи можна вважати Толика «блакитною дитиною?» або придумати ще одну цікаву пригоду для Толика.

За бажанням: намалювати ілюстрацію до твору А. Дімарова «Блакитна дитина».

ПУТІВНИК

Епіграф: «Дімаров схожий на свої твори, а його твори – на нього »

Михайло Слабошпицький

Тема: Риси характеру головного героя повісті Анатолія Дімарова «Блакитна дитина», стимули його поведінки.

Мета: охарактеризувати головного героя повісті А. Дімарова «Блакитна дитина»; дослідити, як формувалися життєві принципи Толі, як його риси характеру розкривалися у різних життєвих ситуаціях; розвивати вміння аргументовано висловлювати власні думки, спостереження; виважено доводити своє бачення, формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття доброти, щирості, чуйності, вимогливості до своїх вчинків, дій; прищеплювати пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Цілі:

Учні знатимуть: риси вдачі головного героя; основні стимули його поведінки.

Учні вмітимуть: характеризувати образ головного героя; складати цитатну характеристику Толика; аргументувати своє ставлення до персонажа, його поведінки; оцінювати власну діяльність.

1. Гра «Вірю – не вірю»

2. Технологія «Знайди помилку».

3. Робота в групах.

I група працює над 2 розділом,

II група – над 4 розділом,

III група – над 5 розділом,

IV група – над 7 розділом,

V група – над 11 розділом.

4. Фізкультхвилинка

5. Діаграма Вена.

Алгоритм проведення.

1. Заповнити «своє» коло і «коло Толика», вписувати: «Я...»; «Толик...»

2. Схожі риси характеру, особливості поведінки вписати у спільний сектор.

3. Зачитування, коментар, висновки.

6. Складання сенкана*.

Схема:

1. Ім'я героя

2. Два прикметники

3. Три дієслова

4. Речення з 4-х слів

5. Синонім

7. Рефлексія («Незакінчене речення»).

1. Для мене на сьогоднішньому уроці найважливішим було ...

2. Найцікавішим на уроці було ...

4. Я молодець, бо ...

Д/з. Обов'язкове загальне: охарактеризувати образ Толика за планом на с. 222 підручника.

Обов'язкове на вибір: написати твір-роздум «Чи можна вважати Толика «блакитною дитиною?» або придумати ще одну цікаву пригоду для Толика.

За бажанням: намалювати ілюстрацію до твору А. Дімарова «Блакитна дитина».

Таблиця оцінювання роботи в групі (заповнюють учасники групи)

Прізвище та ім'я учасника групи					
Кількість ідей, які привели до правильного рішення					
Кількість хибних ідей					
Кількість виявлень неповаги до співбесідника					
Оцінка роботи учня групою					

Материнська любов і синівська вдячність у «Пісні про рушник» А. Малишка

7 клас

Тетяна Букша,

учитель української мови та літератури
загальноосвітньої школи I—III ступенів №9**Життєве кредо:**

*Мудрим ніхто не вродився,
а навчився.
Українське прислів'я*

Тема: А. Малишко. «Пісня про рушник». Народність авторської поезії.

Ім'я уроку: «Доля на рушникові».

Мета: ознайомити учнів із цікавими фактами життя і творчості А. Малишка, історією написання «Пісні про рушник»; удосконалювати вміння ставити виконавські завдання, виразно читати ліричні твори, аналізувати художні засоби та визначати їх роль у розкритті головної думки твору; розвивати уміння аргументовано висловлювати власні роздуми; виховувати любов до матері, естетичні смаки.

Цілі.

Учні знатимуть: цікаві факти з життя поета, зміст виучуваних поезій, чому пісня А. Малишка стала народною.

Учні вмітимуть: ставити виконавське завдання, виразно і вдумливо читати поезію, розповідати про свої враження від поезії А. Малишка, розкривати роль художніх засобів, коментувати зміст образів-символів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет А. Малишка, виставка його творів, матеріали про життєвий і творчий шлях письменника, українські вишиті рушники, аудіозапис «Пісні про рушник» (або відео).

Методи, прийоми, види, форми роботи: робота з портретом, «вільне письмо», прослуховування аудіозапису пісні (або відео), учнівські повідомлення, бесіда, розповідь учителя, обговорення проблемних запитань, відповіді на запитання, «крісло героя», «інтерв'ю з героєм», «закінчіть речення».

Епіграф: *Пісня... її творив кожен для себе, наодинці з собою...*

Михайло Шевченко

Хід уроку**I. Мотиваційний етап**

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.



Вчитель. Доброго дня, дорогі діти! А чи добрий цей день? Що скажете? Для мене він – добрий, бо я його чекала з нетерпінням. Я дуже хочу, щоб наша співпраця була плідною. Хвилююся, бо тема нашої розмови дуже щемлива, ніжна, особиста, бо хочу, аби кожен з вас, вийшовши з уроку, став просвітленим, багатшим на любов. Тож ім'я сьогоднішнього уроку – «Доля на рушникові».

2. Актуалізація суб'єктного досвіду.

Вчитель. Ви, певне, подумали, а що то за рушник, на якому – доля?! Ось мій рушник (вчитель знімає з дошки рушник), на якому – моя доля. Його мені подарувала мама. І у кожного з вас на парті рушник, на якому ваша доля. Де ж вона, запитаєте ви? А ви покладіть свої долоньки на рушничок, доторкніться до нього... Я відчуваю, бачу, як моя ненька пізніми вечорами ніжно клала стібок до стібка, як яскраво вигравали нитки веселкою барв, як, даруючи його мені, бажала щасливої долі. А ви хотіли б, щоб мама подарувала вам рушничок? Чи вже подарувала? А ви будете вишивати своїм дітям рушничок? А він їм потрібен буде, як думаєте? А що відчуваєте ви, доторкнувшись до свого оберега? Поділіться своїми роздумами, що виклали в есе «Мої долоні на рушникові».

Озвучення учнями випереджального завдання: есе «Мої долоні на рушникові».

3. Актуалізація опорних знань.

— Доля українця від народження і до самої смерті нерозривно пов'язана з рушником. Що ви знаєте про рушник та його символіку? (Стислі учнівські повідомлення про український рушничок, його символіку.)

II. Цілевизначення і планування

Вчитель. Думаю, супроводжував вишитий рушник, оберігав від усього лихого і поета-пісняря Андрія Малишка, з творчістю якого ми сьогодні будемо знайомитися. Як і кожному з нас, йому був дорогий мамин рушник, що дісталася вона зі скрині, випроводжаючи сина до міста в науку. Бо ж рушник – то символ удачі й доброї долі. Так велось споконвіку в нашого народу. Тому Малишко і створив поезію, яку назвав «Пісня про рушник». Струнами своїх тендітних душ доторкнімося і ми до Малишкового «Рушничка». Це, до речі, одна з народних назв пісні.

Ознайомлення з цілями вивчення теми (див. перелік цілей, поданий після мети уроку). Доповнення переліку власними цілями.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Стисле ознайомлення з життєвим і творчим шляхом А. Малишка.

Вчитель. Доля поета цікава. Детально ви будете знайомитися з ним в 11-му класі. На нашій виставці поетичні збірки А. Малишка, матеріали про його життя і творчість.

Робота з портретом поета.

— Приємна, звичайна людина, — сказала б я, дивлячись на портрет. А що скажете ви про внутрішній світ людини, зображеної на портреті?

— Поділіться своїми знаннями про життя та творчість поета. Можете скористатися матеріалами виставки. (Короткі повідомлення учнів про А. Малишка.)

2. Робота з епіграфом.

— А що, по-вашому, означає *творити для себе*?

— Чому *наодинці з собою*?

— А що ви самі творили для себе?

— Що відчували при цьому?

3. Підготовка до прослуховування аудіозапису «Пісні про рушник» (або відео з кінофільму О. Мішуріна «Літа молодії», 1958–1960рр.).

— А зараз налаштуйтеся на сприйняття чарівної «Пісні про рушник» із кінофільму «Літа молодії» у виконанні головного героя, майбутнього абітурієнта Київського театрального училища. Автором музики був видатний український композитор, товариш Андрія Малишка Платон Майборода. Прислухайтесь до своїх внутрішніх думок, що будуть виникати у вас під час перегляду. Після прослуховування опишіть враження від почуття, побаченого внутрішнім зором у формі «вільного письма» або «незакінченого речення»: «Після прослуховування я відчуваю..., розумію..., думаю...».

4. Прослуховування пісні (аудіозапис або відеозапис).

5. Фіксація вражень.

6. Озвучення результатів.

7. Відповіді на проблемні запитання.

— Напевно, немає такого українця, який не знав би «Пісні про рушник». Ця пісня стала народною. Як ви вважаєте, чому? Що потрібно для того, щоб літературний твір став народним?

А які ви знаєте ще твори, що стали народними? («Чом, чом, чом, земле моя» К. Малицької, «Два кольори» Д. Павличка, «Вчителька» А. Малишка тощо.)

Чому твір, у якому оспівується материнська любов, називається «Пісня про рушник»?

8. Розповідь учителя про історію написання поезії (зі спогадів Любові Забашти, дружини А. Малишка).

9. Постановка виконавського завдання та виразне читання поезії вчителем.

— Ставлю перед собою виконавське завдання: засобами виразного читання, акторською грою донести до вас почуття любові до матері і переживання ліричного героя. (Читання поезії.)

— Чи впоралась я, на вашу думку, із завданням?

— А ви хочете спробувати?!

10. Виразне читання вірша з постановкою виконавського завдання в групах учнями, визначення найкращого читця.

11. Стислий аналіз засобів художньої виразності

— Фільм, що вийшов на екрани у 50-х років ХХ ст., забувся. А от пісня, написана для нього, пам'ятається й досі, бо близька кожному.

— Як, чим Малишко зумів стривожити наші серця? Наведіть кілька образних висловів, з'ясуйте їх роль у творі (*звертання, епітети, метафори, епіфора, форма наказового способу дієслова*).

12. Вправа «Перевтілення».

— А зараз ви, зайнявши «крісло героя», спробуйте перевтілитися в один із образів поезії. Чи тотожний ліричний герой з автором? Що він бачить, відчуває? Що хоче сказати мати? А може, й сам рушничок заговорить до нас...

13. Інтерв'ю з героєм.

— Хочу запитати у сина: де зараз той рушник, що подарувала тобі мама?

— А що хочете запитати ви у героїв?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Визначення ідеї твору в групах та обговорення в класі.

— Чию долю на вишитому рушникові побачили ви сьогодні? Чи зрозуміли, для чого А. Малишко написав «Пісню про рушник»? Яку думку хотів донести? Обговоріть це в групах і представте свої роздуми. (Варіанти відповідей: утвердження сили материнської та синівської любові; материнська любов – оберег на життєві дорозі дітей; вишитий рушник – символ майстерності, працелюбства, естетичного смаку української жінки.)

2. З'ясування особистісних смислів у виучуваному матеріалі.

— Повернімося до нашого епіграфа. А. Малишко створив для своєї душі, наодинці з собою, таку пісню, яка зачепила і наші серця. Що ви знайшли у «Пісні про рушник» важливе для себе?

— Закінчіть речення «Урок допоміг мені...» (записати в зошити).

3. Відтворення результатів досягнення цілей.

Яких із поставлених цілей ви справді досягли?

4. Самооцінювання (закінчіть речення «Моя оцінка сьогодні...»).

— Я хвалю вас сьогодні за вміння відчувати ніжність і теплоту Малишкова слова. А за що сьогодні ви самі хвалите себе? Продовжіть речення «Я сьогодні молодець, бо...».

5. Оцінювання учителем роботи учнів, мотивація оцінок.

6. Рефлексія емоційного настрою.

— Покладіть свої долоньки на рушнички. Як почуваетесь? Поділіться своїми відчуттями.

Слово вчителя. «Пісня про рушник» А. Малишка бентежить кожного, хто її слухає. Серце поета сповнене глибокої синівської любові до матері. Він знаходить найніжніші слова, в яких і шанобливе ставлення до найріднішої людини, і подяка, і турбота.

Любімо Малишкову «Пісню про рушник». Давайте спробуємо всі разом заспівати її. (*Звучить мелодія із кінофільму «Літа молодії»*.)

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: вивчити напам'ять «Пісню про рушник» або розучити як пісню.

Обов'язкове на вибір: написати «Лист до мами»; написати есе за допомогою технології РАФТ; скласти вірш про рушник.

За бажанням: намалювати ілюстрації до поезії або «кольоровий портрет» вірша.

Героїзм та мужність українських козаків у творі «Іван Підкова» Т. Шевченка

6 клас

Олена Шилова,

учитель української мови та літератури
загальноосвітньої школи I–III ступенів №7

Педагогічне кредо:

Будь самим собою, шукай власного шляху. Пізнай себе, перш ніж захо-чеш пізнати дітей. Перш ніж окреслити коло їхніх обов'язків, з'ясууй, на що ти здатен сам. Ти сам та дитина, яку маєш раніше, аніж інших, пізнати, виховати, навчити.

Януш Корчак

Мета: з'ясувати історичну основу поеми «Іван Підкова» Т. Шевченка та ознайомити учнів з її змістом; формувати вміння аналізувати вчинки героїв твору; розвивати логічне та образне мислення; формувати усвідомлення, що героїзм і мужність – ознаки лицарських чеснот українських козаків; вчити аналізувати художні особливості поеми.

Цілі.

Учні знатимуть:

зміст поеми; історичну основу твору, його художні особливості.

Учні вмітимуть:

довести жанрову приналежність твору; усно характеризувати головного героя; висловлювати власне ставлення до прочитаного; аналізувати вчинки героїв; визначати патріотичні мотиви та аналізувати художні особливості поеми; пояснити, у чому полягає героїзм та мужність українських козаків; розкрити роль ужитих художніх засобів.

Тип уроку:

комбінований урок.

Обладнання: портрет Т.Шевченка, ілюстративний матеріал.

Форми роботи: «два-чотири-всі разом», обмін думками, робота в групах, евристична бесіда, словесне малювання, вільне письмо, «незакінчене речення», «доміно».

Випереджальні завдання: підготувати повідомлення про Івана Підкову як видатну історичну постать; намалювати ілюстрації до поеми; прочитати поему «Іван Підкова».

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційної готовності до уроку (асоціативний настрій).

Учитель. Доброго дня, діти. Кожен день для мене асоціюється зі східцями. Тому що, піднімаючись на кожен нову сходинку, тобто йдучи на кожен новий урок, я відкриваю для себе щось нове, цікаве, несподіване. Адже щоразу, готуючись до наступного уроку, гортаючи сторінки підручника, я разом із вами поринаю у світ невідомого. Такий шлях проходить і ви як читачі. Ви вчитеся не



лише розуміти прочитане, а й уявляти його, відчувати, бачити внутрішнім зором... Дуже хочеться, щоб і після цього уроку ми піднялися хоча б на одну сходинку та відкрили для себе щось незвідане, щоб у ваших очах загорілася іскорка жаги до знань.

А з чим у вас асоціюється сьогоднішній день? Чому? (Відповіді учнів.)

Посміхніться один одному, і з посмішкою розпочнемо наш урок.

2. Актуалізація суб'єктивного досвіду й опорних знань.

Учитель. На минулому уроці ми почали вивчати творчість Тараса Григоровича Шевченка – геніального митця, поета, художника, творчість якого відкриває найпотаємніші

куточки людської душі. Спробуйте впродовж 2 хвилин висловити думки і почуття, які викликає у вас ця особистість. (Відповіді учнів.)

II. Цілевизначення та планування

Учитель. Т. Шевченко став виразником дум і прагнень свого народу. Його палке і щире слово знайшло відгук у серцях людей, бо він писав про те, що було важливим для кожного – про свободу, правду і справедливість, любов до рідної землі, людські почуття, честь і гідність. Тарас Шевченко став «поетом усього людства». І сьогодні ми продовжуємо вивчати його творчість.

Тема уроку звучить так: «Тарас Шевченко. «Іван Підкова». Історична основа твору. Героїзм та мужність українських козаків. Художні особливості поеми».

Прочитайте її ще раз і скажіть: про що ж йтиметься на цьому уроці? (Відповіді учнів.)

Отже, ми з'ясуємо історичну основу твору, ознайомимося зі змістом, будемо аналізувати вчинки героїв та засоби художньої виразності поеми.

Які цілі ви поставите перед собою на сьогоднішній урок? Запишіть їх до таблички «Мої цілі на урок».

А тепер ознайомтеся з переліком запропонованих мною цілей. Доповніть їх власними. (За бажанням учні коментують доповнення.)

Учитель. Отже, зараз ми перегорнемо іще одну сторінку творчості Тараса Шевченка й познайомимося з поемою «Іван Підкова». Помандруємо в далекі історичні часи, дізнаємося, хто ж він такий – Іван Підкова, з якими історичними подіями пов'язана ця постать. Поміркуємо, у чому ж проявилися героїзм та мужність українських козаків.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Словесне малювання ("Яким я уявляю Івана Підкову").

Учитель. Діти, намалюйте, будь ласка, словесний портрет Івана Підкови. Уявіть його зовнішність, на кого він може бути схожим, якими внутрішніми якостями наділений. (Учні відповідають.)

Давайте розглянемо ілюстрації до поеми „Іван Підкова”, які ви підготували вдома.

2. Обговорення ілюстрацій.

— Які почуття викликає у вас цей персонаж?

Учитель. А ось яким я уявляю героя. Це чоловік міцної статури з виразними рисами обличчя, типовими для козаків: у нього високе чоло, довгі вуса, серйозний погляд.

Коли я читаю твір, то уявляю хороброго, волелюбного лицаря, який утілює найкращі риси українського козацтва. Думаю, що саме такі люди захищали нашу батьківщину від завойовників.

Ким був насправді цей історичний персонаж та в яку історичну епоху жив?

3. Повідомлення учнів (випереджальне завдання).

А тепер давайте прочитаємо поему «Іван Підкова» Тараса Григоровича Шевченка.

4. Словникова робота.

Китайка – різновид тканини.

Лиман – озеро на півдні України.

Байдак – великий човен; козацька назва – чайка.

Рибалка – тут: птах, який живиться рибою.

Синоп – турецьке місто на південному березі Чорного моря.

5. Читання поеми "Іван Підкова" окремими учнями.

6. З'ясування емоційних вражень від прослуханого.

— Яке враження справила на вас поема?

— Що ви відчули, коли слухали поему?

— Можливо, тось почув якісь звуки? Які саме?

— Які почуття викликають у вас словосполучення «бурхливе море», «ревіли гармати»?

— Тож яким насправді був Іван Підкова? Давайте спробуємо за допомогою прийому «Доміно» схарактеризувати героя.

(Учні по черзі висловлюють свої думки, а вчитель записує на дошці:

Іван Підкова – відважний – рішучий – впевнений у собі – вміє прислухатися до думок інших – цілеспрямований – його називають батьком – приклад для козаків.)

7. Евристична бесіда.

— Які події знайшли відображення у творі?

— Кого поет називає «німими свідками давнини»?

Чому?

— У тексті є такі рядки: «Свідок слави дідівщини з вітром розмовляє». Про кого тут ідеться? Як можна розмовляти з вітром?

— Як ви розумієте вислів «...Лихо танцювало»?

— У чому знайде спочинок серце діда?

— Що свідчить про те, що козаки підтримували отамана?

— До якого жанру належить цей твір?

— Доведіть, що "Іван Підкова" – це поема і саме історична. (Вправа «Два–чотири–всі разом».)

8. Аналіз художніх особливостей поеми (робота в групах).

Учитель. Яку роль відіграють у творі засоби художньої виразності? Назвіть їх та наведіть приклади з тексту. (Кожна група шукає певні засоби художньої виразності і дає відповіді на поставлені вчителем запитання.)

I група виписує рефрени, риторичні запитання;

II група: епітети;

III група: порівняння;

IV група: звертання;

V група: риторичні оклики;

VI група: метафори.

9. Бесіда.

— Що символізує образ могили в поемі? (*Минуле України.*)

— Які патріотичні мотиви звучать у поемі? (*Нагадування нащадкам про славне минуле.*)

— А тепер давайте спробуємо дати ім'я нашому урокові.

(Діти пропонують свої варіанти, вчитель обирає найкращий, наприклад:

«Йдучи в майбутнє, не забуваймо про своє минуле».)

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Аналіз досягнення визначених цілей.

Учитель. На початку уроку ми ставили перед собою цілі. Подивіться на свої таблички та зробіть на них позначки, чого вдалося досягти, а над чим необхідно буде попрацювати на наступному уроці. (*Кілька учнів озвучують.*)

2. Саморефлексія діяльності на уроці.

— Що вдалося вам як читачам? Чого ви сьогодні навчилися? Продовжте незакінчене речення: «Для мене сьогодні важливим було...», «На сьогоднішньому уроці я...», «Найбільше мені запам'яталося з поеми...», «Тарас Шевченко для мене...»

3. Само- і взаємооцінювання.

Учитель. А тепер давайте оцінимо свою діяльність. Перед вами лежать картки оцінювання. Заповніть їх. Я їх узагальню і повідомлю результати на наступному уроці.

Прізвище, ім'я учня _____ Клас _____

№ з/п	Види роботи	Само-оцінка	Оцінка членів групи			Заг. оцінка
1	Випереджальне завдання					
2	Робота в групі					

Учитель. А для мене сьогодні найважливішим було те, що ми з вами доторкнулися до нашої історії та зробили висновок, що без нашого минулого, без історії не може бути щасливого майбутнього.

Мене вражає сила духу Тараса Шевченка, ніякі перипетії життя не зламали його волю. Поет любив вітчизну, уболівав за її майбутнє, переймався історією свого народу.

Шевченко для мене – взірць духовності, це постать, яка залишила слід не лише в історії української літератури, а й у моїй душі.

V. Домашнє завдання

Обов'язкове загальне: прочитати поему «Тарасова ніч».

Обов'язкове на вибір: вивчити напам'ять одну з поезій Т.Г. Шевченка; підготуватися до конкурсу на кращого читця віршів Т. Шевченка.

За бажанням: написати есе на тему «Слід історії в моєму житті».



Вірші Ірини Небеленчук

Ірина Небеленчук – старший викладач кафедри теорії та методики середньої освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, кандидат педагогічних наук.

Поетичні твори Ірини Небеленчук невеликі за обсягом, але їм притаманна глибока ліричність, яка передає переживання, думки і почуття авторки. Такі поезії духовно збагачують читачів, котрі уміють сприймати, відчувати і розуміти ліричні твори.

Окремі поезії Ірини Олександрівни друкувалися в місцевій газеті «Новгородківські вісті», в журналі «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України». Нещодавно вийшла в світ перша збірка віршів Ірини Небеленчук «Мелодія душі моєї».

СОН

Наснилось мені, немов у лісі
Цвіт конвалій вдихала у груди.
Бачила: щастя між листям висне,
Мов цвіт конвалій, повсюди.

І душа, як конвалії, цвітом квітла,
Несучись ароматом над лісом.
Сипали квіти ніжним цвітом.
У дзвониках їхніх вчувалася пісня.

Відлуння минулого – то пісня чудова,
Що нам сповіщає про часу плин.
Снились конвалії... Хотілося знову
За квітами тими йти навздогін.

А дощ іде. І будить сонні хати,
Танцює краплями в вишневому саду.
Шматує вітер яблунь пишні шати,
Не стишує свою важку ходу.

Ось ти прийшов. І сад, умитий ранком,
Тобі всміхається, назустріч лине знов.
Рожеві очки яблунь на світанку
Блищать, в пелюстках виграє любов.

День промайнув. І місяць лине в тиші...
Застиг цілунок на моїх устах.
Торкнувсь устами губ легенько, ніжно.
Ось це і називається, мабуть, життям.

Розливаючи сяйво
На простір принишклий,
Місяць нас цілував
І дурманив любисток.
Запах м'яги п'яний
І цвіт матіоли.
Та у цілому світі
Нас було лише двоє.

І очей глибина,
Гарячий цілунок,
Що лягав на уста,
Мов медвяний трунок.

Напій дивовижний
Пила я із уст...
Вітрець до чола
Легенько торкнувсь...

І у зорянім сяйві
Пливли над селом
Запах м'яги й любистку,
Красень-місяць човном,
Шепотіння трави,
Аромат матіоли...
Та у цілому світі
Нас було лише двоє.

Стиха щось шепоче спокійне плесо річки,
Ніби заколихує сонну вже вербу.
У каштана-красеня догоріла свічка.
По доріжці місячній я до тебе йду.

Тобі несучу в долонях роси краплини перші,
Шматочок неба синього, незгасну ще зорю.
І дихає в обличчя дозрілий місяць серпень.
І падає до ніг тобі ледь стишене „люблю”.

По скошеному житю ступала обережно,
Щоб донести в долонях тобі усі дарунки.
Гілки дерев спліталися, неначе те мереживо,
Доносилося зітхання, листків дзвінкі цілунок.

Прийшла до твого дому, збентежена й щаслива,
Принісши запах поля і подих всіх дібров...
І бачила, як сходить у душу справжнє диво,
Бо спалахнула ватрою у ній моя любов.

Так затишно мені, коли ти поряд мене,
І голос чую твій, що сріблом доліта.
А сонце усміхається до нас із неба,
І оповиті усмішкою твої уста.

Мов волошкове поле, ця мить чудова квітне.
У ній майбутнє наше сонечко вбача.
Так затишно мені, так тепло і привітно,
Коли твій ніжний погляд торкається плеча.

Голубить мої руки, лягає на обличчя,
Притягує до себе, дурманить, полонить.
Так затишно мені і так мені незвично.
Лише б не сполохнути цю дивовижну мить.

Нехай вона триває хоча б іще хвилину.
Не накупалась досхочу я у твоїх очах.
Лиш руку простягни, назустріч я долину
І притулюсь чолом своїм до мужнього плеча.

Залетіло пташкою щастя у вікно
У весняний день на світанку рано.
Та таке тендітне, трепетне воно,
Мов бузок в саду, голову дурманить.

Засміялось дзвінко, оживило дім,
На дивані котиком згорнулось.
Запалило вогник у душі моїй –
Відлетіло горе і печаль забулась.

У цьому літі, в цьому літі,
Що грало сонцем і дощем,
Сріблились зорей самоцвіти,
Летів у вирій сум ключем.

І жайвір радісно у небі
Бринів на струнах синяви.
І линула душа до тебе,
Хоч червень і котив громи.

Медвяно цілував нас липень,
Розклавши жовтий килим жит.
І шелестіла тихо липа,
Останній свій зронивши цвіт.

Хоч сонце й цілувало квіти,
Минув вже й серпень без тривоги...
У цьому літі, в цьому літі
Були з тобою ми удвох.

Подаруй мені осінь золоту і багряну,
Теплі промені сонця, не згаслий ще день.
Стука в шибку до мене спізнаний світанок,
Що несе із собою ніжні звуки пісень.

В тих піснях чую листя палкі цілунки,
Що, мов птахи, злітають, лягають до ніг.
А дерева стоять величаво і струнко –
То осінь-красуня стає на поріг.

А листя кружляло і нас засипало,
Наче казковим золотавим дощем.
І нікого довкола – ми поряд стояли,
Лиш сонце прощалося з осіннім днем.

На душі так спокійно, затишно, гарно.
Тобі, мій коханий, я вдячна була,
Що в дарунок приніс мені осінь багряну,
Теплі промені сонця ще не згаслого дня.

Ми раз лише кохаємо навіки,
І в нашій волі, щоб огонь не згас.
Адже життя немає ліку,
Бо живемо ми з вами лише раз.

Не треба жити начебто у спадок,
Боятися правдивих слів.
І хоч лишається гіркий осадок,
Але не мрії нездійснених снів.

І щось сказати іншому приємне,
Хоча зізнання сутність нелегка.
А як кохати, то лише таємно...
Життя стрімке, неначе та ріка.

Ті почуття, що вихром налітають,
Нехай не згаснуть з відгуком грози,
Нехай вони падіння не зазнають,
Чистішими хай будуть від сльози.

І правди ви не бійтеся сказати,
Хоч має вона присмак гіркоти,
А бійтеся людину ошукати,
Бо то болючіше в стократ і назавжди.

І будьте чесними перед собою,
Хоч чесність, то, скажу, важкий тягар.
Однак, щоби сказати перед юрбою:
„Я чесність на базарі не міняв.

Не заглядав я у чужії вікна,
Не прав білизну я чужу, лише свою.
І хоча бачив вишкірені ікла,
Не бив я неозброєних в бою”.

І ті слова, що скажете відверто,
Не ляжуть раною кривавою на серці.
Хоч неприємні істини моменти,
Та згодом зникнуть у горнилі герцю.

І жив як жив, чи гірше, а чи краще,
І як любив, то не хвалився тим.
І хоч життя уже прожите завше,
Та я пишаюся прожитим ним.

Змахнула вже осінь
Золотавим крилом.
Чи насправді те літо
У мене було,
Що мене зігрівало,
Мов дитину маленьку?
Мене колихало
Тихо, любенько.
Пестило щиро,
Ніжно-грайливо,
Від дощу боронило,
Негоди і зливи.
Цілувало промінням,
Дарувало тепло...
Чи насправді те літо
У мене було?



Формування читацьких компетенцій на уроках української літератури в 5 класі

Світлана Паламар,

кандидат педагогічних наук,

завідувач лабораторії літературної освіти

Інституту педагогіки НАПН України

У статті розглядаються психолого-педагогічні умови формування читацьких компетенцій і читацького інтересу учнів 5 класу на уроках української літератури.

Ключові слова: художній текст, читання, читацький інтерес, компетентність, читацькі компетенції, теоретико-літературні поняття.

Читання завжди було в центрі уваги вчителів-словесників. Нині ця проблема ще більш загострилася. В умовах розвитку інформаційних технологій телевізор, комп'ютер, електронні ігри спричинили згасання інтересу учнів до художнього слова, що негативно позначається на їхньому подальшому житті. Читачі відрізняються від нечитачів рівнем розвитку інтелекту. Діти, які читають, здатні швидше схоплювати ціле, знаходити правильне рішення у складній ситуації, мають більший обсяг пам'яті, активну творчу уяву, володіють літературним мовленням, точніше формулюють думки, більш самостійні в судженнях і поведінці.

Таким чином, формування читацьких компетенцій школяра є актуальною педагогічною проблемою, яка потребує осмислення, аналізу та комплексного підходу до її розв'язання. Читацька компетенція може бути умовно визначена як здатність до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних та естетико-комунікативних механізмів з метою організації та реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім твором. Відповідно процес формування читацької компетенції має передбачати взаємопов'язаний розвиток когнітивно-діяльнійсної та емоційно-естетичної сфер читача.

У психології, педагогіці, естетиці та методиці літератури проблема дослідження окремих аспектів читацької діяльності є достатньо вивченою. Зокрема, в роботах вітчизняних учених висвітлюється питання готовності учнів до читацької діяльності та проблема пріоритетних критеріїв читацького розвитку (В. Зольникова, Л. Беляєва, В. Кан-Калік, В. Хазан); розглядається визначення рівнів читацького розвитку з огляду на здатність читача цілісно осягнути естетичну природу художнього твору (В. Маранцман, Т. Чирковська, І. Левшина, Т. Полозова); встановлюється залежність розвитку комунікативної активності читача від загальних закономірностей навчально-пізнавальної діяльності та суттєвих особистісних факторів (Т. Пахомова, О. Слижук). Послідовний розгляд кожного з названих підходів до критеріїв розвиненості читацької діяльності надає змогу більш глибокого та цілісного розуміння закономірностей читацької еволюції і сприяє розробленню методичних засад для визначення рівнів сформованості читацьких компетенцій. Володіння читацькими компетенціями передбачає високий рівень розвитку як інтелектуальних, так і художніх здібностей людини. Виникає питання: наскільки така суттєва вимога відповідає реальній ситуації розподілу здібностей і якими мають бути

основні критерії читацького розвитку для встановлення повноцінної естетичної взаємодії з твором? У науково-методичній літературі проблема готовності до літературної комунікації та пріоритетних критеріїв розвитку читацького розв'язується по-різному. Традиційним є погляд, згідно з яким повноцінне сприйняття художньої літератури вимагає від читача певних інтелектуальних зусиль та розвитку художньої уяви.

В. Зольникова асоціює норму читацької готовності до літературної комунікації з типом школярів, які мають здатність до інтегрального художньо-аналітичного сприйняття художньої літератури [1]. Менш готовими до літературної комунікації вважаються учні з розвиненим логічним мисленням, з достатнім рівнем сформованості умінь аналізу і синтезу, узагальнення, абстрагування та «...учні з художнім або суб'єктивно-експресивним типом сприйняття» [1].

Л. Беляєва моделює норму читацької діяльності як «оптимальне естетичне сприйняття» [2]. Готовність до оптимального естетичного сприйняття реалізується на рівні мотивів, настанов, інтересів, стимуляторів і виявляється у наявності специфічно високих критеріїв оцінки твору і глибокого переживання його післядії. Зокрема, в оптимальному естетичному сприйнятті показниками післядії твору є «...естетична насолода, катарсис, інтелектуальне й емоційне піднесення; тривале розмірковування; різнобічне зіставлення з власними думками, почуттями; задоволення основних мотивів; нерідко неодноразове перечитування» [2]. Іншими критеріями читацького розвитку і відповідно іншими типами сприйняття вважають «сприйняття шару фактів», «розумове пізнавальне сприйняття», «емоційне сприйняття, яке ґрунтується на суб'єктивних асоціаціях», «поверхневе сприйняття всіх компонентів твору» [2].

В. Кан-Калік та В. Хазан називають пріоритетним напрямком читацького розвитку емоційно-художній. Показниками емоційно-художнього розвитку є:

— яскраві та стійкі конкретно-наочні уявлення, що виникають у процесі сприйняття художнього твору (як у його власне рецептивній, так і в пострецептивній стадії);

— численність асоціативно-образних зв'язків, які оживляються роботою творчої уяви в момент художнього сприйняття і після нього;

— художня чутливість, що проявляється як реагування на емоційний світ художнього твору;

— гострота чуттєвого сприйняття художньо-образного слова;

— «почуття стилю» (здатність розрізняти несхожі творчі манери художників);

— вміння керувати власними художніми емоціями (налаштування на потрібний емоційно-художній тон, експресивний вияв естетичних переживань та ін.) [3].

У новій програмі з української літератури компетентнісний підхід визначено на рівні надпредметних (соціальних, мотиваційних, функціональних) компетентностей, однак не названо предметних компетентностей; не виділено в програмі й читацької компетентності, головної, що має формуватися під час вивчення літератури в школі.

Предметна компетентність пов'язана зі специфічними для предмета «українська література» вміннями і навичками. Відтак головним завданням літератури як шкільного предмета є формування читацької компетентності – здатності до творчого читання, засвоєння художнього твору на особистісному рівні, вміння вступати в діалог «автор-читач», перейматися думками і почуттями героїв, відзначати й оцінювати переваги мови художніх творів; користуватися основними літературознавчими поняттями. Загалом читацька компетентність формується шляхом читання художніх творів, їх аналізу, відтворення елементів тексту, створення власних висловлювань тощо.

Проблема формування читацьких компетенцій учнів стала предметом дослідження низки робіт відомих авторів, які розкривають її окремі аспекти на різних етапах шкільної літературної освіти. Питання художнього сприймання твору учнями досліджували О. Нікіфорова, Н. Молдавська, Л. Жабицька.

Окремі аспекти проблеми знайшли відображення у роботах Є. Пасічника, С. Пультера, Г. Токмань, А. Ситченка та ін. Синтетичний за своїм характером феномен читацьких компетенцій розглядається в них з різних позицій і розкриває окремі сторони проблеми – від первинного сприйняття твору до розуміння естетичної функції мистецтва слова.

Нові освітні технології, осмислення їх ролі у формуванні в учнів літературної компетентності стали вимогою часу. Відповідно до цього важливо визначити:

— психолого-педагогічні умови вивчення літературного твору:

врахування сформованих умінь виразного читання у початковій школі;

створення на уроці емоційної атмосфери, яка відповідає характеру вивчуваного твору;

поєднання читання художнього тексту з аналогічною роботою;

засвоєнням елементів теорії літератури.

Читання містить мотиваційно-орієнтувальний, виконавський і контрольний-оцінювальний вид навчально-пізнавальної діяльності учнів 5-го класу. Основними показниками, за якими визначається повнота і глибина розуміння і засвоєння тексту, є:

обсяг одержаної з тексту інформації;

усвідомлення складових частин художнього тексту, які несуть у собі основне смислове навантаження;

узагальнення і висновки з прочитаного літературного твору, які свідчать про засвоєння його змісту.

Розвиток пізнавальних можливостей п'ятикласників, самостійність суджень, формування умінь ставити запитання до прочитаного – найважливіші складові читацької компетентності.

Основу змісту літератури як навчального предмета становлять читання і текстуальне вивчення художніх творів, що складають золотий фонд української класики. У 5 – 6 класах формуються уявлення про специфіку літератури як мистецтва слова, умінь усвідомленого

читання, здатності спілкуватися з художнім світом творів різних жанрів. Під час відбору текстів враховуються вікові особливості учнів, інтерес яких в основному зосереджений на сюжеті і героях твору. У цей період продовжується робота з удосконалення навичок виразного читання, розвитку сприйняття літературного тексту, формування умінь читацької діяльності, виховання інтересу до читання та книги, потреби в спілкуванні зі світом художньої літератури.

Визначено коло теоретико-літературних понять, якими мають оволодіти п'ятикласники відповідно до вимог навчальної програми з української літератури (автор, тема, герой художнього твору; епітет, порівняння, гіпербола, літота; сюжет і композиція; пейзаж, портрет, інтер'єр). Умінь розрізняти ці поняття, користуватися ними безпосередньо впливає на формування в учнів середньої ланки основ читацької компетентності, кінцевою метою якої є діалог «автор-читач». Адже для того, щоб діалог відбувся, письменник і читач повинні говорити однією мовою, якої школяра треба навчати на уроках літератури, вчити осягати різницю між світом художнього твору і світом реальним, мистецтвом і життям, вчити бачити "штучність" літератури, художню умовність. Лише в процесі такого спілкування, освоюючи мову мистецтва, учень відтворює авторську модель світу, втілену в художньому образі. Саме відтворює, а не засвоює: адже на відміну від ідеї, образ світу засвоїти можна. Художній текст дає змогу поглянути на світ очима іншого, дає можливість «проходження не пройдених доріг». Отже, у процесі організованого спілкування з художнім текстом учень співвідносить образ світу, зображений у літературі, зі своїм образом світу і висловлює до нього своє ставлення, тобто створює свою інтерпретацію прочитаного, осмислює художній твір як особисто значущу цінність.

Формування читацьких компетенцій передбачає такі види діяльності з освоєння змісту художніх творів і теоретико-літературних понять:

— творче читання художніх творів різних жанрів; виразне читання художнього тексту;

— різні види переказу (докладний, стислий, вибірко-вий, з елементами коментаря, з творчим завданням);

— відповіді на запитання, що засвідчують розуміння змісту твору;

— складання планів і написання творчих робіт за літературними творами і на основі життєвих вражень;

— цілеспрямований пошук інформації на основі знання її джерел та вміння працювати з ними.

У процесі цієї роботи вчитель стикається з цілою низкою суперечностей:

— між зниженням загальної культури в суспільстві і необхідністю формування ціннісного ставлення до читання;

— між зниженням інтересу до читання у дітей та необхідністю підтримувати стійкий емоційний інтерес до літературного читання;

— між недостатньою кількістю навчальних годин і надмірною кількістю творів, пропонованих для текстуального вивчення.

Головне завдання вчителя на уроках літератури – формування у школярів читацького інтересу. Серед учнів 5 класів двох київських шкіл нами було проведено анкетування з метою виявлення читацького інтересу школярів.

П'ятикласникам були запропоновані запитання:

1. Чи любиш ти читати?

2. Чи читаєш ти твори, які не увійшли до шкільної програми?

3. Як ти вважаєш, чи повинен вчитель давати список літератури, рекомендованої для «вільного» читання?

4. Що або хто є для тебе орієнтиром у виборі книжок для вільного читання?

5. Хто з літературних героїв є твоїм улюбленим і чому?

6. Хто твої улюблені письменники?

В анкетуванні брали участь 60 школярів. Результати показали:

- взагалі не люблять читати 12 осіб (20%);
- читають, «коли є вільний час» – 14 осіб (23%);
- «зрідка» – 15 осіб (25%);
- «коли змушують» – 18 осіб (30%);
- 19 із 60 (32%) читають, щоб виконати завдання з літератури.

• Улюблену книжку змогли назвати не всі. Переважна більшість творів – зі шкільної програми – це, зазвичай, казки.

• Улюбленими письменниками учні називають І. Франка, В. Королів-Старого, Є. Гуцала, Гр. Тютюнника, твори яких вивчаються за шкільною програмою.

Анкетування, а також бесіди з учнями засвідчили, що перевага віддається перегляду телевізійних програм, комп'ютерним іграм, зустрічам з друзями. Більша частина учнів дізнаються про зміст книжки з фільму або мультфільму.

У практиці вчителів-словесників переважають такі способи збудження інтересу до читання художньої літератури:

- читання або короткий переказ зав'язки або кульмінації;
- знайомство з незвичайним літературним героєм;
- привернення уваги до книжки за допомогою ілюстрацій;
- коротка розповідь про цікаву історію написання твору, долю письменника;
- повідомлення читацького враження від книжки самого вчителя;
- привернення уваги до важливої, актуальної, хвилюючої проблеми або героя твору;
- повідомлення полярних думок про книжку, висловлених літературними критиками, самими учнями.

Чимало вчителів проводять літературні п'ятихвилинки. Знайомство з новою книжкою може відбуватися у формі рекомендації-розповіді про неї, читання найцікавіших місць, читання з продовженням на наступних уроках. Згодом проведення п'ятихвилинки можна доручити учням, і це чудово, коли у дитини з'являється нагальна потреба поділитися прочитаним з однокласниками і вчителем.

Таку ж мету передбачають підсумкові уроки в кінці чверті, коли учні звітують про самостійне читання за чверть, оцінюють якість і кількість прочитаного, діляться своїми читацькими враженнями, рекомендують цікаві новинки для читання однокласникам. На цих уро-

ках наочно демонструється розвиток читацьких інтересів учнів або їх відсутність.

Учителі часто використовують творчі завдання, які сприяють формуванню читацького інтересу школярів, вихованню вдумливого, уважного читача. Серед них:

— прогноз можливого змісту літературного твору (робота з заголовком);

— розповідь «Що б я зробив на місці літературного героя»;

- лист герою;
- переказ від імені героя, героїні;
- робота над афішею, ескізами костюмів і декорацій.

Цікаві творчі завдання підсилюють прагнення учнів-читачів проникнути у творчу лабораторію письменника, концентрують увагу на сюжеті, стилі твору, його композиції, образах, вчать школярів уважно читати, з повагою ставитися до великих майстрів слова, що надалі, безумовно, допомагає їм в осмисленні та аналізі цілого кола літературних проблем.

Уроки позакласного читання також сприяють розширенню читацького кругозору учнів, що корисно в будь-якому випадку. Чим більше читають і знають учні, тим більше шансів, що вони зможуть знайти своє в літературі.

Взагалі, в дитячому та підлітковому віці всі засоби залучення до читання хороші, і тут особливу роль відіграє спільна діяльність сім'ї та школи (участь батьків у позакласних заходах та їх підготовці, присутність батьків на уроках літератури, допомога в пошуках і поширенні літературних текстів, відродження традицій сімейного читання).

Формування учня-читача – складне завдання. Читацькі інтереси залежать і від ставлення до книжки в сім'ї, від віку читача й рівня його літературного розвитку, від книжок, якими він цікавиться, від однолітків і товаришів. Але незважаючи на все це, провідна роль належить вчителю-словеснику й уроку літератури.

Література:

1. Зольникова В. И. Самостоятельная работа учащихся над литературным произведением в 8 классе: Пособие для учителя/ Под. ред. Н. Д. Молдавской. — М.: Просвещение, 1978. — 74 с.

2. Беляева Л. И. К вопросу о типологии читателей // Проблемы социологии и психологии чтения. — М.: Книга, 1975. — С. 143—161.

3. Кан-Калик В. А., Хазан В. И. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе: Учебное пособие. — М.: Просвещение, 1988. — 255 с.

4. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня: реформы, нововведения, опыт: журнал. — 2006. — №8. — С. 20—26.

5. Колесов В.П. О классификации компетенций / В.П. Колесов // Высш. образование сегодня: Реформы, нововведения, опыт : журнал. — 2006. — № 2. — С. 20 – 22.

6. Ценкова Е. Н. Формирование познавательных интересов школьников в процессе освоения курса «Мировая художественная литература». Автореф. дис.к.п.н. — М. — 2001. — 22 с.

Светлана Паламар. Формирование читательской компетенции на уроках украинской литературы в 5 классе

В статье рассмотрены психолого-педагогические проблемы формирования читательских компетенций и читательского интереса учащихся 5 классов на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: художественный текст, чтение, читательский интерес, компетентность, читательские компетенции, теоретико-литературные понятия.

In this article the problem of the formation of readers and reader interest competencies of students in class 5 classes Ukrainian literature.

Keywords: artistic text, reading, reader interest, competence, competence readers, literary-theoretical concepts.



Пошуки необхідно продовжити

Володимир Голубченко,

старший викладач кафедри педагогіки

Сумського державного педагогічного університету

імені А.С.Макаренка

Обґрунтування і дослідження О. Лук'яненком ідеї родоцентризму та її змісту в українській національній педагогіці сьогодні особливо злободенні, потребують усілякої уваги і підтримки. Їх джерела глибоко закорінені у прадавніх шарах світогляду українського народу, коли в центрі людського буття, згідно з уявленнями наших пращурів, був Бог Род як уособлення Духу, Енергії Космосу, Галактики, Творця. І не випадково дерево Всесвіту знаходить свій вияв, помножує себе у словах "родина", "народ", "рідний", "народна культура", "народні звичаї" і т.д., і т.п., на чому цілком слушно наголошує й О. Лук'яненко у своїх працях. І справді, вони – той ланцюжок, який утворив український Всесвіт, який оточує нас, формує і розвиває наше національне єство, нашу національну культуру, літературу та духовність загалом. Відтак природна потреба оберігає родові звичаї, і Род передає їх у спадок наступним поколінням. Цю потребу, цей спадок О. Лук'яненко потрактує як земний Закон і Закон нашої Галактики, утворений енергетичною субстанцією. Моральний занепад нашого суспільства, його стрімке і загрозливе винародовлення зумовлені порушенням цілими поколіннями, особливо сучасної молоді, цього Закону, їх відходом від природного шляху свого розвитку. Застерегти українську школу, українське суспільство загалом від подальшого національного винародовлення, повернути їх становлення і розвиток у своє материнське лоно – основне завдання родоцентричної педагогіки.

Зосередивши в обговорюваній тут статті "Повернення фенікса: родоцентрична педагогіка" та брошурі "Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки" (Полтава, 2008) свою увагу на цих проблемах, О. Лук'яненко, на жаль, не завжди доводить їх до логічного завершення. Іноді, як то кажуть, він сам відходить "вбік", замість зосередити увагу – розпоршує її. Захоплення містичними ідеями, скажімо, В. Мегре не пішло йому на користь. По-перше, містицизм, космополітизм учення В. Мегре і національна сутність явищ – поняття несумісні. Відтак ідеї В. Мегре іноді схиляють й самого О. Лук'яненка до безпредметності, відходу від пошуків суті. Ось він пише: "Акт творчості (у його загальному розумінні) постає як властива лише людині форма її взаємодії з космосом. Людина розглядається як носій творчої енергії з огляду на те, що вона постає нащадком Бога, а не простим продуктом творчості Вищої Істоти" ("Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки". – С. 53). Далі ж автор цитує В. Мегре і висновує: "І почала забувати людина, що немає і не може бути рабів у Бога. Але чоловік – син Бога і син улюблений" (Мегре В.Н. Новая цивилизация. Обряды любви. – М.-СПб., 2006. – Кн. 8. – Ч. 2. – С. 74). З огляду на подібне визначення місця людини в світі формується й відповідний підхід до розуміння її творчості. Усвідомлюючи себе продовженням Батька, носієм образу і подоби Бога, людина асоціювала себе з безпосереднім творцем світу, що накладало відповідний обов'язок на неї за все, що коїлось у навколишньому середовищі за її участі" ("Родоцентрична педагогіка...". – С. 53). Як бачимо, розуміння Бога і його сина у В. Мегре – позанаціональне, космополітичне, тому й не відповідає самій сутності Родоцентричної педагогіки. Тут, на нашу думку, необхідно говорити не про Бога взагалі, а про уже згаданого вище Бога наших пращурів Рода, адже його сутність виражала наші предковічні (родові) звичаї, ґрунтувалася на них. Через шанування чинників здорового життя – поклоніння Воді, Землі, Космосу, Зорям, Травам, Вербі, Каліні і т.д., – людина обожнювала довкілля, знаходила духовний зв'язок між ними й собою. Ця свідомість народу закріплювалась у поколіннях.

Так з'являлися звичаї, обряди, які множилися у Роді, наповнюючи його кількісно і якісно, усе новим і новим змістом. На родовій основі формувалися й уявлення про рідну землю, матір-Україну, тощо (пригадаймо тут хоча б українські народні думи невідьницького циклу).

По-друге. Космополітизм В. Мегре – то не лише поверхові, невдалі переспіви християнства, а й порушення законів Природи, отже й Роду, відхід від них. Відтак його вчення слугує не ідеям Родоцентричної педагогіки, а нехтуванню національними звичаями, звичаями українського Роду. Оті східні гороскопи, календарі, насильно і підступно насаджувани нам чужоземні серіали з демонстраціями крикливого одягу, бойовиками, жахами – то не є "цінності" нашого Роду. Не є тому, що усе те супротивне нашим здоровим звичаям, нашій здоровій предковичній моралі й духовності. Збочуючи на той шлях, ми порушуємо закон Природи як найвищого Творця людського життя. Упродовж століть знищували Землю, Воду, Повітря, жили вогнем і мечем різних ідеологій насаджуючи нам духовністю, аж поки знехтували нашими національними ідейними, духовними, релігійними, соціальними та історичними цінностями, нашими національними звичаями, культурою загалом. Ось лише один приклад. Для нас (на жаль, не для всіх!) квіти – найвище творіння митця! А чи задумувались ми, чому вони стали виявом святості, святковості і суму? Як відомо, життя українців супроводжується квітами від народження і до кінця земного життя. Квіти дарують нареченим, мамам по народженню дитини, на день народження... Квітами обрамлюють домовину, їх висаджують на могилах рідних. А квіткові пелюстки на одязі, на скринях, будівлях? І то – не випадково. То клич наших предків шанувати свій Рід, шанувати священні Гаї і Діброви наших пращурів, не привати духовного зв'язку з ними, шанувати барвінок, зілля, трави, чари полів, струмків, сріблястих криниць, злаків, колосу, ярів, левад... А скільки уявлень про героїзм козаків пов'язано з Дубом, Калиною, уявлень про долю – з Тополею! Цілющу воду творчого натхнення черпали з цього джерела Т. Шевченко, М. Гоголь, П. Куліш, І. Франко та інші українські письменники, на що й повинен звертати увагу учнів учитель української літератури на уроках та позакласній роботі. Отож й О. Лук'яненкові радимо наслідувати їх приклад. Радимо тому, що це відкриє перед ними нові джерела і можливості поглибити ідеї Родоцентризму в педагогіці справді родовим, отже і національним, змістом, сформувати повноцінну систему справді родоцентричної освіти і виховання. Захоплення ж працями В. Мегре, Є. Ільїна, М. Щетиніна, інших авторів, позбавленими українського національного змісту, будуть лише розмивати цю систему, замулювати її родові джерела.

Ще б хотілося зауважити: розширення джерельної бази дослідження основоположних підстав, ідей та змісту Родоцентричної педагогіки значно доповнить і поглибить уже розроблені О. Лук'яненком. Маємо тут на увазі, насамперед, козацьку педагогіку, виховання молоді в лавах січових стрільців, ОУН і УПА, адже їх формування, життєва позиція кожного ґрунтувались на спадкоємності моральних та ідейних цінностей, на розумінні України як матері, Берегині нації-роду, на усвідомленню обов'язку перед нею, отже й внутрішній потребі обороняти її від ворогів, що й гуртувало їх в одну велику українську Родину. Звичайно, тут постає ще багато і дуже багато нерозв'язаних проблем, пов'язаних з розбудовою національної освіти та виховання, на призначенні ідей Родоцентризму в них. Але перші кроки до цього уже зроблено. Тож бажаємо О. Лук'яненкові вірності своїм ідеям, незламної сили волі й успіхів на цьому шляху.



VI Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність»

Осіннього погожого дня, 26 вересня 2013 року, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка радо зустрів учасників Всеукраїнської конференції «VI Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність». Організатор щорічних Довженківських читань – кафедра української і зарубіжної літератури Навчально-наукового інституту гуманітарної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Новиков А.О.).



З вітальним словом до учасників VI Довженківських читань на початку зібрання звернулася перший проректор ГНПУ імені Олександра Довженка **Кузнецова Галина Петрівна**, яка зазначила, що Довженківські читання в стінах одного із найстаріших вищих навчальних закладів України – Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка є традиційними, адже не дарма заклад носить ім'я славетного митця.

Своєрідним продовженням виступу першого проректора була інсценізація «Довженко і Доля» у виконанні студентів Навчально-наукового інституту гуманітарної освіти ГНПУ. Цікавим був для учасників наукового зібрання прочитаний Яною Махонею авторський вірш «Десна», пісня «Вітальна» у виконанні ансамблю «Фолк-світлиця». Такий своєрідний ліричний зачин про Олександра Довженка, витоки його творчості не залишили байдужими шанувальників творчості видатного Митця, Людини, залюбленої у красу, Творця прекрасного на землі.

Відкрив пленарне засідання завідувач кафедри української і зарубіжної літератури, доктор філологічних наук, професор **Новиков Анатолій Олександрович**, який запросив до виступу **Нелюбу Анатолія Миколайовича**, доктора філологічних

наук, професора кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Каразіна. Доповідь «Лайка «Зачарованої Десни»: статус, властивості, функції» **Нелюби А. М.** викликала значний інтерес до проблеми дослідження особливостей ненормованої лексики творів О.Довженка.

Виступ «Довженківські традиції в сучасній українській драматургії (на матеріалі творчості О.Чугуя)» доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української і зарубіжної літератури ННІГО Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка **Новикова Анатолія Олександровича** засвідчила про використання довженківських традицій у сучасній українській літературі, зокрема у драматургії Олексія Чугуя.

Про «Щоденник» О.Довженка, відоме і мало-до-сліджене йшлося у доповіді «Сторінками «Щоденника О.Довженка» кандидата педагогічних наук, доцента кафедри української і зарубіжної літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка **Гриневича Володимира Йосиповича**.

Виступ «Фольклоризми в повісті О.Довженка «Зачарована Десна» як екзистенційні виміри художньої реальності» кандидата філологічних наук, доцента, завідувача кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України **Конончук Тетяни Іванівни** надзвичайно зацікавив учасників зібрань ґрунтовністю проведених досліджень.

Логвіненко Наталія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, головний редактор журналу «Українська література в загальноосвітній школі» порушила у своїй доповіді «Вивчення творів О.П. Довженка на компетентнісних засадах» актуальну для сьогодення проблему підручкотворення.

Провідний науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук **Шевченко Зоя Олександрівна** до уваги учасників VI Довженківських читань запропонувала виступ «Творчість О.Довженка в контексті музичної культури».

Про сучасні освітні проблеми зазначила у своєму виступі «Виховання патріотичного свідомого громадянина суспільства (на матеріалі творчості О. Довженка)» учитель української мови і літератури вищої кваліфікаційної категорії, голова ради методичного об'єднання вчителів загальноосвітньої школи I—III ступенів № 2 міста Глухів Сумської області **Матосова Алла Миколаївна**.

Про досліджувану проблему «Дискурс української історії в щоденникових записках Олександра

Довженка» доповіла аспірант кафедри української і зарубіжної літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка **Троша Наталія В'ячеславівна**.

Своє продовження VI Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність» мали на секційних засіданнях, що відбулися наступного дня, 27 вересня 2013 року, у Сосниці Чернігівської області – місті, де народився і жив видатний митець української культури.

На базі Сосницького меморіального музею О.П. Довженка було проведено засідання «круглого столу», на якому розглядалися питання внеску О.П. Довженка в українську культуру ХХ століття. Учасники конференції поставили собі за мету об'єднати зусилля якомога ширшого кола дослідників особистості О.П. Довженка. Під час обговорення учасниками конференції було окреслено концептуальні засади, принципи та аспекти творчості митця.

Також у рамках заходу відбулася екскурсія до Сосницького меморіального музею О.П. Довженка. Директор музею **Любов Миколаївна Наконечна** підкреслила, що «*постать Олександра Довженка – легендарна. Довженко писав через призму України. Він намагався створити українське кіно на українській землі з українськими акторами*». Любов Миколаївна наголосила на широті географії довженківської творчості, адже сліди майстра бережуть Сосниця, Глухів, Полтава, Житомир, Харків, Чернігів, Львів та багато інших населених пунктів України.

Учасники конференції мали можливість покласти квіти біля пам'ятника О.П. Довженку. 16-річним юнаком вийшов Сашко з отчої оселі, а повернувся – у книгах, фільмах, у пам'яті людській, у бронзі. Хвіртка, ворота з дашком-вістрячком, берези, клени, яблуні, груші, сливи, вишні щедро діляться і сьогодні з відвідувачами музею своїм життєдайним соком. Батьківська хата, клуня, криниця з журавлем, погребня – все це меморіальні перли музею. Але особливий подих постає О.П. Довженка учасники конференції відчували у приміщенні літературно-меморіального відділу, де кожен для себе зумів відкрити світлий, правдивий храм душі великого митця.

Не менш цікавою і захоплюючою була зустріч учасників конференції з учителями та учнями Сосницької районної гімназії імені О.П. Довженка. На подвір'ї гімназії учасників Довженківських читань урочисто зустрічали директор гімназії **Чепурна Тамара Володимирівна** та завуч **Перфільєва Любов Миколаївна**. Учні 6-А класу Кудіна Діана, Семеновець Анна, Веремеєнко Катерина вітали гостей з короваєм. Директор гімназії ознайомила відвідувачів з історією закладу, напрямками його діяльності.

Під час зустрічі звучали пісні «Гімн гімназії» та «Чи були ви у нас на Десні» у виконанні ансамблю дівчат – учасниць вокального гуртка «Музичний калейдоскоп» під керівництвом **Висоцького Миколи Івановича** – вчителя музичного мистецтва.

До уваги учасників VI Довженківських читань була представлена літературно-музична композиція «Ти, земляче, живий у пам'яті і серці», яку підготувало методичне об'єднання вчителів української мови та літератури, зокрема **Чех Валентина Василівна** та **Огієнко Марія Андріївна**. Ведучими були учні 10 класу Лапа Олександр та Куц Дарина. Поезії читали Терехова Карина та Куцаренко Анастасія, Василенко Валерія, Кокарева Анастасія та Плахотнюк Анастасія, Завадько Юлія.

На святковому концерті був присутній член Спілки письменників України, лауреат обласних премій імені Михайла Коцюбинського та Бориса Грінченка письменник **Микола Петрович Адаменко**, колишній учитель української мови та літератури Сосницької середньої школи ім. О.П. Довженка (нині гімназія), Микола Петрович продекламував власні вірші, присвячені видатному земляку.

Учителі та учні Сосницької школи свято бережуть пам'ять про О.П. Довженка. У школі створено музей (керівник музею – вчитель англійської мови **Кошова Наталія Миколаївна**), у якому наявні фото- та документальні матеріали, зібрано предмети, які були безпосередньо пов'язані із навчанням юного Довженка в Сосницькій школі – парта, за якою сидів малий Сашко, шкільний дзвоник, чорнильниця. Крім того, у школі діє науковий гурток «Довженківець».

Учасники конференції надзвичайні враження отримали від екскурсії, проведеної по світлиці та завідувачем музею Огієнко Марією Андріївною та ученицею 6-А класу Кудіною Діаною.

Справжньою перлиною концертної програми був виступ керівника фольклорного аматорського колективу «Криниці», заслуженого працівника культури України **Кузьменко Ганни Іванівни**, яка виконала улюблені пісні матері Олександра Довженка «Ой, горі тій чайці» та «Поставлю свічу проти місяцю». А учнівський танцювальний колектив «Веселка» (керівник **Алла Григорівна Варава**) представив танцювальну композицію.

Багата Сосницька земля на талановитих особистостей. 28 квітня 1729 р. в с. Сосниця (нині смт Чернігівської області) народився Марко Федорович Полторацький – український співак, хоровий диригент, педагог, музичний діяч. Його ім'я носить Сосницька музична школа, яка радо вітала у своїх стінах учасників VI Довженківських читань. Директор музичної школи **Аліна Борисівна Пода** познайомила гостей із навчальним закладом, його історією, традиціями та здобутками. Щиро вітали гостей викладачі школи: Ольга Куриленко (домра), яка виконала твір М.Скорика «Мелодія»; концерт заслуженого працівника культури, директора Бахмацької школи мистецтв Олександра Іванька прозвучав у виконанні фортепіанного ансамблю у складі Тетяни Жабко та Юлії Поліщук.

Хвилюючими були романси «Не пробуджай воспоминаний» (П. Булахов) та «Отцвели хризантемы» (муз. Харіто, сл. Шумського) у виконанні директора музичної школи.

На завершення учасники конференції мали змогу зустрітися із колишньою студенткою Глухівського педагогічного інституту **Ніною Іванівною Подою**, яка продекламувала власні поезії та поділилась спогадами про юнацькі студентські роки.

На урочистому закритті конференції учасники вкотре підтвердили загальновідому істину, що О. Довженко – всесвітньо відомий митець і культурний діяч, який своє життя і творчість присвятив українському народові, Україні. Переоцінити внесок Олександра Петровича Довженка у духовну скарбницю України неможливо.

Довженківські читання у 2014 році плануються до проведення Глухівським національним педагогічним університетом імені Олександра Довженка як ювілейні. Запрошуємо до участі у **ювілейних VII Довженківських читаннях** усіх шанувальників творчості видатного митця, діяча культури О. Довженка!